

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM YÖNETİMİ VE DENETİMİ ANABİLİM DALI

EĞİTİMDE NEZAKETİN ÖNEMİ VE GEREKLİLİĞİ ÜZERİNE BİR
İNCELEME
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Büşra CELLEK

Danışman

Prof. Dr. İsmail AYDOĞAN

Şubat - 2020
KIRIKKALE

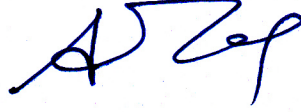
KABUL – ONAY

Prof. Dr. İsmail AYDOĞAN danışmanlığında *Büşra CELLEK* tarafından hazırlanan “*Eğitimde Nezaketin Önemi ve Gerekliliği Üzerine Bir İnceleme*” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Yönetimi ve Denetimi Anabilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

.../.../2020

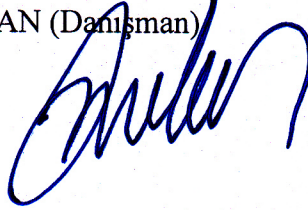
Başkan

Prof. Dr. Ali TAŞ

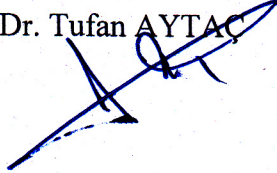
Üye

Prof. Dr. İsmail AYDOĞAN (Danışman)

Üye

Doç. Dr. Tufan AYTAC

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

.../.../2020

Doç. Dr. Abdussamed YEŞILDAĞ

Enstitü Müdürü

Kişisel Kabul Sayfası

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Eğitimde Nezaketin Önemi ve Gerekliliği Üzerine Bir İnceleme” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve faydalandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak faydalanılmış olduğunu beyan ederim.

13/02/2020

Büşra CELLEK

İmza

ÖN SÖZ

Toplumsal bir varlık olan insan, insanlarla bir arada yaşamasını gerektiren birtakım nezaket kurallarına uymak zorundadır. Çünkü bir toplumun ayakta kalabilmesi ve huzur içinde olabilmesi ancak, insanların birbirlerine karşı sevgi, şefkat, empati gibi duyguları içinde barındıran nezaket davranışına dikkat etmeleri ile mümkün olabilir.

Bu çalışmada ahlak kuralları içinde yer alan nezaket kurallarının çocuklara kazandırılmasının önemi, bu süreçte öğretilmesi gereken nezaket kuralları ve bu kuralları öğretme sürecinde aile ve öğretmenlerin bilmeleri ve dikkat etmeleri gereken hususlar incelenmiştir.

Bu çalışmanın hazırlanmasında desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen değerli hocam ve danışmanım Prof. Dr. İsmail AYDOĞAN'a katkılarından dolayı sonsuz teşekkür ederim. Ayrıca, görüş ve önerileriyle tezime katkı sunan Prof. Dr. Ali TAŞ ve Doç. Dr. Tufan AYTAÇ'a teşekkürü bir borç bilirim.

Hayat felsefemin şekillenmesinde en büyük rolü oynayan ve her zaman destekleri ile yanımda olan aileme sonsuz şükranlarımı sunarım. Ayrıca tez yazım sürecinde yardımlarını esirgemeyen arkadaşlarıma da teşekkür ederim.

Büşra CELLEK

ÖZET

CELLEK, Büşra, “Eğitimde Nezaketin Önemi ve Gerekliliği Üzerine Bir İnceleme”, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2020.

Toplumda var olan âdâb-ı muâşeret kavramı, nezaket kuralları ile bir arada anılmaktadır. İnsanlar huzurlu bir toplumda yaşamak için bu kuralları mutlaka bilmeli ve uygulamalıdır. Bu araştırmanın amacı, güzel ahlakın simgesi olan nezaket kurallarının, eğitim sürecinde nesillere aktarılmasının önemi ve gerekliliğini incelemektir. Bu doğrultuda nezaket, ahlak ile ilişkilendirilerek incelenmiştir.

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden belge tarama (doküman analizi) yöntemi ve genel tarama tekniği kullanılmıştır. Bu teknikler doğrultusunda, nezaket kavramı; estetik, ahlak, huy, edep, adap kavramları ile birlikte incelenmiştir. Ardından eğitim kavramı; öğretim, ahlak, kültür, sanat kavramları ile birlikte açıklanmıştır. Son kısımda ise nezaket kurallarının öğretiminde aile ve öğretmenin yeri, önemi ve gerekliliği incelenmiştir.

Bu çalışma neticesinde, çocuklara erken yaştan itibaren görgü ve nezaket kurallarının kazandırılması gerektiği sonucuna varılmıştır. Bu süreçte aile üyeleri ve öğretmenler rol model olmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Ahlak, Estetik, Nezaket, Nezaket kuralları

ABSTRACT

CELLEK, Büşra, “An Examination About the Significance and Necessity of Kindness in Education”, Master’s Thesis, Kırıkkale, 2020.

The etiquette term in societies is associated with kindness rules. People should be aware of and obey these rules in order to live in a peaceful society. The aim of this study, is analysing the significance and necessity of transferring to the next generations the kindness rules that are the symbol of social ethics. Therefore, kindness term was studied by associating with morality term.

In this study, document analysis which is a type of qualitative research method and general survey model were used. In accordance with these techniques, kindness term was studied with esthetics, morality and manner terms. Then, education term was analyzed with teaching morality, culture and art terms. In the last part of the study, the necessity and significance of family and teacher in teaching the kindness codes were emphasized.

As a result of this study it is concluded that kindness rules should be transferred to the children at early ages. Family members, teachers should be a model during this period.

Keywords: Education, Morality, Esthetics, Kindness and Kindness Rules.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
BİRİNCİ BÖLÜM	1
GİRİŞ	1
1.1. Problem Durumu	1
1.2. Araştırmanın Amacı	2
1.3. Araştırmanın Önemi	3
1.4. İlgili Araştırmalar	4
1.5. Yöntem	5
1.5.1. Araştırmanın Modeli.....	5
1.5.2. Araştırmanın Yöntemi	5
1.5.3. Verilerin Toplanması	5
1.5.4. Verilerin Analizi	6
1.6. Araştırmanın Sınırlılıkları	7
İKİNCİ BÖLÜM	8
NEZAKET	8
2.1. Estetik, Güzellik ve Sanat	8
2.2. Ahlak	14
2.3. Huy	18
2.4. Edep- Adap.....	22
2.5. Nezaket.....	25
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	35
EĞİTİM	35
3.1. Eğitim	35
3.1.1. Eğitim ve Öğretim Arasındaki İlişki	40
3.2. Eğitim ve Kültür	40
3.3. Eğitim ve Ahlak.....	41

3.4. Eğitim ve Sanat	43
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	46
EĞİTİMDE NEZAKET	46
4.1. Eğitimde Nezaket	46
4.1.1. Ailede Nezaket Eğitimi.....	48
4.1.1.1.Mahremiyet	53
4.1.1.2.Temizlik Adabı.....	55
4.1.1.3.Yemek Yeme Adabı.....	57
4.1.1.4.Misafirlik Adabı	59
4.1.2. Okulda Nezaket Eğitimi.....	60
4.1.2.1. Nezaket Eğitiminde Öğretmenin Önemi	61
4.1.2.2. Okulda Öğretilmesi Gereken Nezaket Kuralları	69
4.1.2.2.1. Öğrencilik Adabı	69
4.1.2.2.2.Konuşma Adabı	72
4.1.2.2.3.Hitap Adabı	77
4.1.2.2.4.Dinleme Adabı	79
4.1.2.2.5. Saygı (Hürmet) Adabı	80
4.1.2.2.6. Selamlaşma Adabı	83
4.1.2.2.7. Tokalaşma (El Sıkma) Adabı	86
4.1.2.2.8. Kıyafet Adabı	87
4.1.2.2.9. Arkadaş İlişkileri Adabı	89
4.1.2.2.10. Umumi Yerlerde Bulunma Adabı	92
4.1.2.2.11. Bilişim ve Dijital İletişim Adabı	95
BEŞİNCİ BÖLÜM	98
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	98
5. 1. Sonuç	98
5. 2. Öneriler.....	104
KAYNAKÇA	107

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Bu bölümde, araştırmanın problem durumu, amacı, önemi, yöntem ve sınırlılıkları hakkında bilgi verilmiştir.

1.1. Problem Durumu

İnsan toplum ile yaşamaya mecbur olan bir varlıktır. Toplumda yaşayan bireylerin karşılıklı iletişimlerinin sağlıklı olabilmesi ve huzur, saygı, sevgi ve hoşgörü temelli bir iklimde yaşayabilmesi için, herkes tarafından bilinmesi ve gelecek nesillere de öğretilmesi gereken görgü ve nezaket kuralları vardır. Görgü ve nezaket kuralları eğitim ve öğretim sürecinin eğitim kısmında yer almaktadır.

Modernleşme ile birlikte ahlak konusunda değerlerini yitirmeye başlayan toplumumuzda eğitim kavramı da anlamını yitirmektedir. Eğitim ve öğretim olarak adlandırılan bu süreç ne yazık ki sadece öğretim boyutunda önem taşımaktadır. Aileler ve sosyal çevre, öğrencinin karnesinin öncelikle sol tarafına önem vermekte karnenin sağ tarafı ise göz ardı edilmektedir. Eğitim kavramı, öğretimden farklı olarak akademik başarı elde etsin ya da etmesin toplumun tüm ferdi için önem arz etmektedir. Fakat ne yazık ki küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan kapitalist düşünce, bireylerin ahlaki boyutunu göz ardı etmekte onları maddi anlamda özgür kılacak ve ancak akademik anlamda başarısı ile değerli yapacak bir sürece zorlamaktadır. Bu nedenle sınav bazlı olan eğitim- öğretim sistemimiz, öğrencilerimizi akademik olarak başarılı olmaya itmekte, aileler ve öğrenciler ve yeri geldiğinde tüm eğitimciler eğitim ve öğretimin eğitim kısmını göz ardı etmektedir. Okulda, değerler eğitimi kapsamında çocuklara birtakım değerlerin kazandırılması amaçlanan çeşitli programlar düzenlense de, değerler eğitimi okul ortamında bir sürece yayılmadığından sözde kalmaktadır.

Bir çocuğun aile ve okul ortamındaki hal ve hareketleri onun gelecekte nasıl bir birey olacağı hakkında fikir verir. Her çocuk mutlaka yetişir, önemli olan onun, nazik, karşısındaki insanın farkında olan, bencil olmayan, hoşgörülü, saygılı, kiminle nasıl konuşması ve nerede nasıl davranması gerektiğini bilen güzel ahlaklı bir birey olmasıdır. Bu nedenle çocuklara görgü ve nezaket kuralları öğretilmelidir. Bu süreçte aile ve okula büyük vazifeler düşmektedir.

Bu çalışmada, çocuğun görgü ve nezaket kurallarını öğrenmelerinde aile ve okulun önemi, bu süreçte izlenecek yollar ve çocuğa öğretilmesi gereken nezaket kuralları hakkında inceleme yapılmıştır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada, bireylerin sağlıklı iletişim kurabilmeleri için gerekli olan görgü ve nezaket kurallarının çocuklara kazandırılmasının önemi, bu süreçte öğretilmesi gereken nezaket kuralları, bu kuralları öğretme sürecinde aile ve öğretmenlerin yeri ve öneminin incelenerek değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda şu sorulara cevap aranmaktadır:

- Aile ve öğretmenin çocuklara nezaketli davranış kazandırmadaki yeri ve önemi nedir?
- Aile çocuklara hangi nezaket kurallarını öğretmelidir?
- Çocuklara nezaketli davranış kazandırma sürecinde aile ve öğretmenler nelere dikkat etmelidir?
- Nezaket davranışını kazandırmada öğretmenin izleyeceği yollar nelerdir?
- Okul nezaketi ile ilgili öğretmen ve öğrencinin uyması gereken nezaket kuralları nelerdir?
- Aile ve okulda başlıca öğretilmesi gereken, toplumda da uyulması gereken nezaket kuralları nelerdir?

1.3. Araştırmanın Önemi

Kişiler arası ilişkiler ve iletişim konusunda bilgi ve beceri sahibi olmak, taşıdığı önem sebebiyle ilgi çeken ve üzerinde pek çok araştırma yapılan konulardan biridir. Bir kişinin toplumda bulunduğu konuma göre nasıl davranması gerektiğini bilmesi; onu kişiler arası ilişkilerde daha başarılı kılacak, hem daha mutlu yapacak hem de topluma katkı sağlayan birey haline getirecektir (Yüksel Şahin, 2010). Kişiler arası iletişimde dikkat edilmesi gereken hususlar sosyal ortamda görgü ve nezaket kuralları, resmi ortamlarda ise protokol kuralları olarak bilinir.

Kişiler arası ilişkilerde sağlıklı iletişim kurulabilmesi, insanların psikolojik olarak kendilerini iyi hissedebilmeleri için, görgü ve nezaket kuralları herkes tarafından bilinmeli ve uygulanmalıdır. Bu kuralların öğrenilmesinde, toplumda yaşamının küçük bir numunesi olan aile ve okulun önemi büyüktür. Çünkü çocuk önce ailesi, sonra okulda öğretmen ve arkadaşları ile bir aradadır. Toplumsal hayatta nasıl davranması gerektiğini ilk olarak aile ve okulda öğrenir. Aile ve okul ortamında çocuğun göstermiş olduğu hal ve davranışlar onun gelecekte nasıl bir birey olacağı hakkında fikir verir. Bu nedenle, erken yaştan itibaren çocuklara nezaket kurallarının kazandırılması asla ihmal edilmemeli, bu konu ciddiye alınarak önemle üzerinde durulmalıdır.

“Eğitimde Nezaketin Önemi ve Gerekliliği Üzerine Bir İnceleme” isimli bu çalışmada çocukların görgü ve nezaket kurallarını öğrenmelerinde, eğitim sürecinin önemi ve gerekliliği üzerinde durulmuştur. Doküman analizi yöntemi ve literatür tarama tekniği kullanılarak hazırlanan bu araştırma, nezaket kavramını eğitim ile birlikte ele alan nadir çalışmalardan biri olması ve sonradan yapılacak çalışmalara örnek teşkil edecek olması sebebiyle önemli bir çalışmadır. Eğitimde nezaket alanında literatürde sayılı çalışmaların olması sebebiyle alandaki boşluğu bir nebze kapatması açısından önemlidir.

Ayrıca bu çalışma çocuğun eğitim sürecinde başrolde yer alan aile ve öğretmeni ele almış, çocukların nezaket davranışını kazandırmada bu aktörlerin rolleri incelenmiş, çocuklara kazandırılması gereken nezaket kuralları belirlenmiştir. Bu çalışma; eğitim ve terbiyeyi nezaket ile birlikte ele alan nadir çalışmalardan biri olması; görgü ve nezaket kurallarının eğitim sürecinde öğretilmesi ve uygulanması gerektiğinin önemini ortaya koyması açısından da önemlidir.

1.4. İlgili Araştırmalar

Ülkemizde nezaket kavramını ele alan az sayıda çalışma bulunmaktadır. Ulusal Tez Merkezi incelendiğinde farklı alanlarda nezaketi temel alan, 29 tez çalışması yapıldığı görülmüştür. Eğitim ve öğretim alanında ise, nezaket kavramını ele alan sadece 3 tez çalışması bulunmaktadır. Bu çalışmalardan biri, doküman analizi yöntemi kullanılarak, 2016 yılında yapılan "*Eğitim Yönetiminde Protokol*" isimli tez çalışmasıdır. Bu çalışmada nezaket kavramı, protokol kuralları olarak eğitimde yönetim açısından ele alınmıştır.

Diğer iki çalışma ise ilişkisel tarama modeli kullanılarak yapılan;

- 2018 yılında "*Okul Nezaket Algısının İlkokul Öğrencilerinin Psikolojik Ve Duygusal İyi Oluşları İle İlişkisinin İncelenmesi*",
- 2019 yılında ise "*Suriyeli Mülteci, Yurt İçi Göç Yaşamış Ve Göç Yaşamamış İlkokul Öğrencilerinde Öğrenci Kovitalitesi Ve Okul Nezaketinin Araştırılması*" isimli tez çalışmalarıdır.

Eğitimde nezaketi temel alan az sayıda kitap ve makale bulunmaktadır. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

- 2017 yılında Doç. Dr. Nagihan Oğuz Duran ve Ayşe Kaya Memiş tarafından yazılan "An Investigation of the Relationship between Students' Perceived School Kindness and School Attachment" isimli makale ülkemizde nezaket kavramını okul nezaketi çerçevesinde inceleyen ilk çalışmalardan biridir.
- 2019 yılında yayına çıkan Prof. Dr. İsmail Aydoğan ve Nurcan Özbal tarafından yazılan, "Eğitimde Nezaket" isimli kitap da eğitimde nezaketi ele alan ilk eserlerden biridir.
- Ayrıca 2019 yılında Dr. Mustafa Mücahit tarafından "Ahlaki Bir Değer Olarak Nezaket ve Ailede Nezaket Eğitimi" isimli makale; yine aynı yılda Doç. Dr. Nagihan Oğuz Duran ve Ayşe Kaya Memiş tarafından "İlkokul Öğrencilerinde Okul Nezaket Algısı ve Psikolojik ve Duygusal İyi Oluş Arasındaki İlişkisinin İncelenmesi" isimli makale yazılmıştır.

1.5. Yöntem

Bu kısımda tezin hazırlanmasında kullanılan model, yöntem, teknik ve araştırmada izlenen yol hakkında bilgi verilmiştir.

1.5.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışma nitel bir araştırmadır. Nitel araştırmanın herkes tarafından kabul gören bir tanımı yapılamamaktadır. Çünkü nitel araştırma kapsamı çok geniştir ve içerisinde bulunan kavramların pek çok disiplinle yakından ilişkisi vardır. Genel itibariyle nitel araştırma; gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak ifade edilebilir (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 40–41).

1.5.2. Araştırmanın Yöntemi

Nitel araştırmalarda; görüşme, odak grup görüşmesi, gözlem ve doküman analizi en sık kullanılan veri toplama yöntemleridir. Bu yöntemler tek başlarına kullanılabilir gibi bir arada da kullanılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 86). Bu çalışmada, nitel araştırma veri toplama yöntemlerinden doküman analizi (belge tarama) yöntemi kullanılmıştır.

Doküman analizi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin incelenerek analiz edilmesini kapsamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 189). Bu yöntem ile geçmişteki olguların iz bıraktığı resim, film, plak, ses ve resim kayıtlı bantlar, araç- gereç, bina, heykel gibi kalıntılarla; olgular hakkında, sonradan yazılmış ve çizilmiş her türlü mektup, rapor, kitap, ansiklopedi, resmî ve özel yazı ve istatikler, tutanak, anı, yaşam öyküsü vb. alanlarda var olan kayıt ve belgeler taranarak incelenir (Cemaloğlu, 2011, s. 159).

1.5.3. Verilerin Toplanması

Araştırmada veri toplama aracı olarak literatür tarama (genel tarama tekniği) kullanılmıştır. Literatür tarama, doküman analizi (belge tarama) yönteminde kullanılan tekniklerden biridir. Bu teknik, araştırmacının araştırdığı konuda

incelediği, okuduğu ve çalışmasına aktardığı literatür taramasını (Cemaloğlu, 2011, s. 159); literatürün özeti, sentezi ve incelemesini içermektedir (Balcı, 2013, s. 75).

1.5.4. Verilerin Analizi

Bu araştırmada toplanacak verilerin analizinde içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi, insan davranışları üzerinde doğrudan olmayan yollarla çalışmaya imkân tanıyan, belirli kurallara dayalı kodlamalarla bir metnin bazı sözcüklerinin daha küçük içerik kategorileri ile özetlendiği, sistematik, yinelenebilir bir tekniktir (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz, ve Demirel, 2009, s. 263). İçerik analiziyle, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmak amaçlanmaktadır. Bu amaç ile elde edilen verilerin önce kavramsallaştırılması, daha sonra ortaya çıkan kavramlara göre mantıklı bir biçimde düzenlenmesi ve buna göre veriyi açıklayan temaların saptanması gerekir (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 242).

Bu çalışmada yukarıda belirtilen yöntem ve teknik kullanılarak konu ile ilgili yayımlanmış kitap, yerli ve yabancı makaleler, yüksek lisans ve doktora tezleri, internet arama motorları, çeşitli dijital veri tabanları, konu ile ilgili web alanları ve üniversite kütüphanelerinden yararlanılmıştır.

Bu çalışmada, nezaket, protokol, görgü, nezaket kuralları (âdâb-ı muâşeret) ve protokol kurallarının yer aldığı kitaplar; ayrıca nezaket kavramına temel teşkil eden “estetik”, “ahlak”, “edep”, “adap”; eğitim kavramı ile ilişkilendirilebilecek “terbiye”, “aile”, “öğretmen” kavramlarının yer aldığı basılı ve dijital materyallere ulaşılmıştır.

Araştırma sürecinde arama motorları, Google Akademik, DergiPark, İSAM, Ulusal Tez Merkezi, trdizin.gov.tr, Academia.edu, ResearchGate.net, Kırıkkale Üniversitesi Kütüphanesi kampüs dışı erişim sistemi ve bunun gibi literatüre kaynak sağlayan veri tabanlarında “nezaket”, “protokol”, “edep”, “ahlak”, “adap”, “estetik”, “eğitim”, “terbiye”, “ailede terbiye”, “huy”, “öğretmen”, “ahlak eğitimi” gibi eğitimde nezaket konusunda bilgi edinmede yol gösterecek kelime ve kelime grupları taranmıştır. Tarama sonucunda elde edilen kaynaklar incelenmiş, bu dokümanlardan yola çıkılarak basılı ve dijital literatüre ulaşılmıştır.

1.6. Araştırmanın Sınırlılıkları

Eğitim çok kapsamlı bir süreçtir. Bir kişinin eğitiminde aile ve okul ile birlikte sosyal evre, medya, internet vb. birçok etken bulunmaktadır. Eğitimde nezaketin önemini ortaya koymayı amaçlayan bu çalışma, çocuğun eğitim sürecinde yer alan aile ve ğretmen faktörü ile sınırlandırılmıştır. Bu çalışmada elde edilen veriler; konu ile ilgili yayımlanmış kitap, yerli ve yabancı makaleler, yüksek lisans ve doktora tezleri, çeşitli dijital veri tabanları, konu ile ilgili web alanlarında elde edilen bilgiler ile sınırlıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

NEZAKET

Güzel davranış biçimleri günümüzde farklı kavramlarla ifade edilmektedir. Bunun sebebi, alan ile ilgili kavramların kesin çizgi ile tanımlanabilmesinin zorluğu ve benzer kavramların sınırlarının birbirine karışmış olmasıdır. Günümüzde müsamaha, nezaket, adap, hoşgörü, tolerans kelimeleri yaygın olarak kullanılmaktadır (Türkmen, 2007, s. 33). Bu bölümde nezakete temel teşkil eden ve sıklıkla kullanılan estetik-güzellik-sanat, ahlak, huy ve edep-adap kavramları üzerinde durulmuştur.

2.1. Estetik, Güzellik ve Sanat

Estetik sözcüğü Grekçe “aisthesis” ya da “aisthanesthai” sözünden gelir. Bunlardan “eisthesis” sözcüğü, duyum, duyulur algı; “aisthanesthai” sözcüğü de duyu ile algılamak anlamına gelir. Estetik, bu anlamda duyulur algının, duyusallığın sağladığı bilgi ile ilgili bir bilim olarak düşünülmektedir. Estetik kavramı ilk defa Alexander G. Baumgarten (1714-1782) tarafından kullanılmıştır. 1750-1758 yıllarında yayınladığı “Aesthetica” adlı kitabında ilk kez böyle bir bilimi temellendiren, onun konusunu belirleyen ve sınırlarını çizen Baumgarten, estetik kavramını şu şekilde tanımlamaktadır: “*Estetik, özgür sanatlar teorisi, aşağı bilgi teorisi, güzel üzerine düşünme ve akla benzer bir yeti bilimi, duyusal bilginin bilimidir.*”. Duyusal bilgiyi ise; “*Açık seçik şeylerin ötesinde bulunan tasavvurlar bütünü.*” olarak tanımlamaktadır. Estetik, açık seçik olmayan bir bilginin, duyusal bilginin bilimi olarak tanımlandığına göre, açıklık ve seçiklik, estetik bilginin ölçüsü değildir. Estetik bilginin özelliği, açık seçik olmak değil, tersine açık seçik olmamak, bulanık olmaktır. İşte estetik bu tasavvurları araştıran bir bilimdir (Tunalı, 2008, s. 13,14). TDK sözlüğünde estetik, güzelliği ve güzelliğin insan belleğindeki ve duygularındaki etkilerini konu olarak ele alan felsefe kolu; güzel duyu, sanatsal yaratının genel yasalarıyla sanatta ve hayatta güzelliğin kuramsal bilimi olarak açıklanmıştır (Türk Dil Kurumu Sözlükleri, 2019).

Estetik biliminin kurucusu Baumgarten'e göre estetik bir çeşit mantıktır. Onun deyimi ile estetik "Mantığın küçük kız kardeşidir." Her ikisi de yetkin bilgiyi yani hakikati bulmak ister. Biri zihni bilginin yetkinliğine, öbürü duyulur bilginin yetkinliğine ulaşmak ister. Buradaki yetkin bilgi doğru bilgidir. Yetkinlik yani doğru bilgi her ne kadar hem mantığın hem de estetiğin amacı olsa da mantığın düşündüğü yetkinlik ile estetiğin aradığı yetkinlik, biçim bakımından birbirinden farklıdır. Mantığın aradığı yetkinlik, zihnin nesnelere uygunluğu iken estetiğin aradığı yetkinlik, "güzellik"tir. Estetik bilimi, güzelliği yani duyuşsal yetkinliği kendine konu olarak alır, güzellik üzerine düşünür, onun ne olduğunu araştırır. Bu anlamda estetik, güzel düşünme sanatıdır. Estetiğe bu açıdan bakan bazı düşünürler, "estetik" sözcüğünün bu bilim için uygun düşmediğini; bu bilim, güzelliği incelediğine, konusunun güzellik olduğuna göre, adının da güzellik bilimi ya da güzellik teorisi gibi bir ad olması gerektiğini öne sürmüşlerdir. Hatta 18. yy. Filozofu J.G Herder, bu bilime Grekçe "kalligone (güzel)," G.W. Friedrich Hegel de "kalliologie" adını vermişlerdir. Estetik bilimi sadece güzellik kavramı ile ilgilenmez; aynı zamanda yüce, trajik, komik, zarif, ilginç, çocuksu ve hatta çirkin değeri de estetik biliminin konusudur. Mesela Hegel'in öğrencisi olan Karl Rosenkranz, çirkinliği bir estetik kategori olarak düşünür (Tunalı, 2008, s. 14,16).

Estetik fenomeninin ontik bütünlüğünde "süje, estetik obje, estetik değer ya da güzellik ve estetik yargı olmak üzere dört temel öge bulunmaktadır. Ancak bu dört öge bir araya geldikleri zaman estetik varlıktan söz edilebilir. Bu dört kavramı kısaca şu şekilde açıklayabiliriz (Tunalı, 2008, s. 18–21):

1. Süje kavramı, TDK'nın güncel Türkçe sözlüğünde isim olarak "konu", dilbilgisinde "özne" anlamlarına gelmektedir (www.tdk.gov.tr). Felsefede ise suje insandır. Her estetik varlık, zorunlu olarak bir suje ile ilgilidir. Bu suje, bir estetik tavır alma, bir estetik algılama varlığı olarak estetik varlığa katılır. Suje estetik varlık için vazgeçilmezdir çünkü sanat yapıtı ya da güzel dediğimiz şey, yalnız bir suje için, bir sujenin estetik tavrı ve algısı için bir sanat yapıtı veya güzel bir şeydir.
2. Estetik obje, sujenin kendisine yöneldiği onunla ilgi kurduğu varlıktır. Bu varlık, geniş anlamında bir doğa varlığı olabildiği gibi, dar anlamda bir sanat yapıtı, örneğin bir şiir, bir tablo, bir heykel, vb. olabilir.

3. Estetik varlığı meydana getiren bir başka öge *estetik değer ya da güzel*’ dir. Her estetik olay belli bir değeri ortaya koymak ister. Bu değer, güzel değeri ya da ideasıdır. Güzel de estetik fenomene zorunlu olarak katılır. Bir estetik obje karşısında estetik bir tavır alan süje, bu tavrını, “bu şiir güzeldir” ya da “bu tablo güzel değildir” gibi estetik değer olarak dile getirir. Burada “Bu şiir güzeldir.” diyen kişi suje, şiir estetik obje, şiirin güzel olarak algılanması ise estetik değer ya da güzel’ dir. Aynı şekilde “ Bu tablo güzel değildir.” şeklindeki bir ifadede tablonun güzel olmadığını ifade eden kişi suje, tablo estetik objedir. Tablonun güzel olarak algılanmaması yani çirkin olarak ifade edilmesi de estetik değerdir. Güzel kavramı bir değer, bir idea, bir öz olarak düşünülebileceği gibi yukarıdaki örnekte de olduğu gibi orantı, simetri, düzen gibi estetik objenin niteliğini olarak da belirlenebilir.

4. Estetik yargı, kişinin yani süjenin, herhangi bir nesneye verdiği beğenme ve beğenmemeye dayanan sübjektif hükümlerdir. Estetik yargılar hem nitelik hem de değer yargılarıdır. Estetik yargıda bireyin nesneye yüklediği anlam önem kazanır (Tekel, 2015). Estetik saf yargı “bu gül güzeldir” örneği ele alınarak incelenebilir. Eğer kişi “ bu gül güzeldir” derse bu estetik yargıdır. Fakat tüm güllerin güzel olduğuna dair bir yargıda bulunursa, bu durumda estetik saf bir yargıda bulunmuş olmaz. Estetik yargıda ifade edilen beğeni ya da beğensizlik duygusu, sürekli olarak bir objeler grubu ile değil, tek bir obje-nesne ile alakalıdır. Kişinin eskiden sahip olduğu bir yargıyı diğer güllere de genellemesidir. Bir başka örnekte “*Poussin’in bu resim tablosu güzeldir.*” bir estetik yargıdır. Ancak “*Poussin’in tüm tabloları güzeldir.*” estetik bir yargı değil, Poussin’in daha önce tüm tablolarını estetik olarak yorumladığımız, dolayısıyla da yorumlama anında aldığımız haz duygusuyla onun güzel olarak bulduğumuz tüm tabloları hakkındaki bir ifademizdir (Taşçı, 2009).

Orta dönem Stoa felsefesinin kurucusu Panaitios’a göre; insan, aklı sayesinde, kendi dışındaki bütün varlıklardan üstündür ve onlara hâkim olmasını, onlardan faydalanmasını bilir. İnsan, hayvandan, güzellik, uyum ve düzen hakkında bir anlayışa sahip olması ve sanat başarıları meydana getirmesi ile de ayrılır. Bütün öteki canlı varlıklar arasında sadece insan, kendisini çevreleyen varlıkları, faydalı yahut da zararlı olmalarına göre değerlendirmesini bilir (Birand, 1958, s. 115).

Tüm dönemlerde felsefeci ve düşünürler, sanat ve güzellik ile ilgili fikirler ortaya koymuşlardır. İlk çağ felsefecisi Platon, dünyayı asıl ve duyuşal dünya olmak üzere ikiye ayırır. Ona göre asıl dünya idealar âlemdir. Duyusal dünya ise idealar âleminin sadece bir yansıması ve taklidir. Ona göre sanat, duyuşal dünyanın bir yansımasıdır. Yani idealar dünyasının taklidinin taklidir. Platona göre sanatın değeri, idealar dünyası ve onun yansıması olan duyuşal dünyadan sonra gelmektedir. Platonda sanatçı duyuşal dünyadaki yüzeşel gerçekliği yansıttığında hakikatten gittikçe uzaklaşır. Oysa insanın esas amacı idealara yaklaşmak olmalıdır. Platonun sanat kuramı, onun idealar kuramı ekseninde gelişir (Turan, 2015, s. 1).

Platon idealar kuramını mağara örneği ile anlatır. Bir mağaranın içerisinde, mağaranın girişine arkaları dönük, elleri ve ayakları zincire vurulmuş bu nedenle hiçbir tarafa hareket edemeyen, başlarını sağa sola geriye çeviremeyen insanlar vardır. Mağaranın girişinde yüksekçe bir yerde bir ateş yanmaktadır. Bu ateşle söz konusu insanlar arasında dik bir yol uzanmakta bu yol boyunca da kukla oynatıcıların kuklalarını oynatmak için kullandıkları perdeye benzer alçak bir duvar uzanmaktadır. Bu duvarın arkasında ellerinde türlü türlü araçlar, insana, hayvana benzeyen taştan, tahtadan vb. yapılmış modellerle bazı insanlar geçmekte ve mağaranın girişinde bulunan ateş, bunların gölgelerini duvarın üzerine yansıtmaktadır. Mağaradaki insanlar sadece önlerindeki duvara bakmak zorunda olduklarından mağaranın girişinden geçen insanların sadece duvara yansıyan gölgelerini görmektedirler. Hayatları boyunca bu gölgeleri gördükleri için de bu gölgeleri gerçek şeyler; arkalarında geçen ve birbirleri ile konuşan bu insanların mağaranın dibindeki duvarda yansıyan seslerini de gerçek sesler olarak düşünmektedirler. Bu insanlar zincirlerinden kurtulduklarında önce mağaranın girişindeki ateşini görecekler; gerçek insanlar, varlıklar zannettikleri şeylerin aslında arkadaki yolda ilerleyen insanların ve varlıkların gölgeleri olduğunu anlayacaklardır. Daha sonra mağaradan dışarı çıktıklarında bu sefer gerçek aydınlık kaynağını, yani Güneş'i ve bu Güneş ışığı altında mağaradakilerden daha iyi bir şekilde gördükleri gerçek fiziksel varlıkları tanıma imkânına kavuşacaklardır. İşte insan olarak bizim durumumuz buna benzemektedir (Arslan, 2006, s. 260–261). Platon, bu mağara örneği ile mağara ortamını duyuşal dünyaya, mağara girişindeki insanları ve esas ışık kaynağı olan güneşini de idealar dünyasına benzetmektedir.

Platon'un ana kavramlarından biri, güzel kavramıdır. Platon güzel kavramını da idealar kuramı ekseninde ele almaktadır. Platon'a göre her şey güzelin kendisinden pay aldığı için güzeldir. Bir şeyi güzel yapan tek şey güzelin kendisinin ondaki mevcudiyetidir (Turan, 2015, s. 6).

Platona göre güzel kavramı ve güzel olarak nitelenen her nesne ve kavram en temelde güzel düşüncesini idealar dünyasında bulmuştur. Ona göre bu dünyada güzel olan şeyler idealar dünyasından yansıyan görüntülerdir, ancak bu dünya idealar dünyasının şöyle ya da böyle bir yansıması olduğundan mükemmel güzelin aranması gereken yer gene idealar dünyası olacaktır (Gültekin ve Toptekin, 2016, s. 364–365).

Turan (2015, s.7), Schaeffer(2000)'e dayanarak Platon' un güzel kavramına ahlaksal bir anlam yüklediğini belirtmiştir. Platon'a göre güzellik kavramı aynı zamanda ahlaki bir anlama da sahip olmalıdır. Yani güzel olan hem erdemli hem de iyi olmalıdır. Daha sonra Platon bu ahlaki ifadelere doğruluk kavramını da ekler. Buradaki doğruluk, varlığın özünü kavrama anlamında ortaya çıkan bir doğruluktur.

Panaitios'a göre, her insanın iki yönü vardır. İnsanın bir kere, insanlıkla ilgili olan ve bütün fertlerde ortaklaşa olan genel insanlık sıfatları vardır. Bu insanlık sıfatları, onu, insanlıkla ilgili olan ana faziletleri gerçekleştirmekle yükümlü kılar. Her ferdin, iç uyum ve huzuruna erişmiş, ruh güzelliğini kazanmış olması gerekir. İnsan, kendi cinsinden olan varlıklar üzerinde yalnız ahlâk bakımından değil, aynı zamanda, estetik bakımdan da, iyi duygular uyandırmaya çalışmalıdır. Bundan başka, her insanın, kendisi ile ilgili olan ferdi sıfatları vardır. Bunlar, insanın kabiliyeti, şahsi karakteri, içinde yaşadığı çevre ve aile muhiti ile ilgilidir. Panaitios, insanın bu iki yönünü birbirinden ayırmak ve ferdi tabiatını belirtmekle, onu, manevi bir varlık, bir fert olarak anlama yolunda ileri bir adım atmıştır. Her insanın ferdliliği, onun, öteki insanlardan ayrı olan hayat görüşlerinde, düşüncelerinde, eylemlerinde, vücut hareketlerinde, yüz ifadesinde ve konuşma tarzında kendisini gösterir (Birand, 1958, s. 115–116).

Gazali'ye göre, güzelliğin birtakım faydaları vardır; çünkü güzellik hayırdandır. Örneğin, gökyüzüne bakmak üzüntüleri ve kederleri giderir. Kalplerdeki vesveseleri azaltır. Korku ve endişeyi yok eder. Allah'ı hatırlatır ve kalbe Allah'ın büyüklüğünü yerleştirir. Sevda hastalığına müptela olanlara şifa, hasret içerisinde olanlara teselli verir. Sevenlere arkadaş olur. Kısacası gökler Allah'a yalvaranların el açtığı bir

dergâh gibidir. Güzellik insanları kederlerinden kurtardığı için bağra basılır sözü Araplar arasında bu düşüncenin bir ifadesi olabilir. Gazali'ye göre bir âlimin güzel bir eserini bir adam gördüğü vakit, ona gönülden meyleder ve onu sever. Ondan daha güzel bir eserini gördüğü vakit ise sevgisi daha da çoğalır. Çünkü onun ilmini daha iyi bilmiş olur. Bir başka örnek olarak güzel şiirler söylediğini bildiği bir şairi insan sever. Fakat ondan tekrar güzel şiirler duyduğu vakit sevgisi daha da artar. Diğer sanat ve faziletlerde de durum aynıdır. Kâinat bütün varlıkları ile Allah'ın sanatıdır. Allah'ın sanatının inceliklerine vakıf olan basiret sahiplerinin de O'nu daha çok sevmeleri bunlara benzemektedir (Işık, 2015, s. 151).

Güzellikleri duyabilen bir varlık olarak yaratılan insanın maddeye hükmetmeye başladığı andan itibaren, ruhunda tohum halinde bulunan güzellik duygusu da uyanmıştır. Hayatını devam ettirmek, bazı temel ihtiyaçlarını gidermek için tabiatı düzelter, değiştiren; toprağı, taşı, ağacı işleyen insan, biçimlendirdiği eşyadan zevk almış, bu estetik zevkini tekrarlayarak geliştirmiştir. İnsanın fitratında bulunan bu estetik zevk ve inanç, sanat kavramının ortaya çıkmasında etkili olmuştur. İnsanın ruh ve fikrinin şekle girmiş hali, aynı zamanda ruh güzelliğinin madde planında parlaması olan sanat, ruhun ıstırapları, mutluluk ve güzelliklerinin şekil, renk, ses ve çizgilerle anlatılmasıdır (Serin, 2015, s. 4). Vücudun gelişmesi için nasıl gıdaya ihtiyacı varsa, ruhun yükselmesi ve yücelmesi için de sanata ihtiyaç vardır. Hayatın maddî sıkıntılarından arınmış, âhenkli bir âlemin hayali, insanlara sanatı keşfettirmiştir. Sanatkâr, kendi hayalindeki âlemi tasvir ederek bize göremediğimiz güzellikleri anlatmaya çalışan bir tercümandır (Özcan, 2015, s. 217).

Felsefenin genel yapısı içinde bulunan güzellik kavramının hakikatle özdeşliği bakımından metafizik bir değer, iyilikle özdeşliği bakımından etik bir değer, ilâhi aşka gönderimi bakımından tasavvufî bir değer ve ondan alınan haz bakımından estetik bir değer olarak çeşitli felsefe disiplinlerini bir araya getirdiği düşünülebilir (Yıldız, 2012, s. 90). Estetik sadece eşyada olan bir güzelliği değil aynı zamanda kişinin ahlak, hal ve davranışlarındaki güzelliği de içeren bir değerdir. Kişinin ahlaklı bir fert olması, onun davranışlarında gösterdiği estetiği ifade eder.

2.2. Ahlak

Ahlak kavramı genel olarak, nefiste ve ruhta, köklü bir şekilde yerleşen fiil ve davranışlar; düşünmeden, zorlamaya ihtiyaç duymadan, kolaylıkla meydana gelen "heyet-i resiha" olarak ifade edilmektedir (Erdem, 2000, s. 36). Gazali'ye göre ahlak, nefiste yerleşmiş bir şekil ve hey'etten ibarettir. Düşünüp taşınmaya gerek görmeden bütün işler suhuletle ve kolaylıkla bundan sadır olur. Akıl ve şeriat bakımından övülen ve güzel sayılan işler bu heyetten meydana gelirse güzel ahlak, şayet kötü işler meydana gelirse ona da çirkin huy denir (Gazali, 1974, s. 125).

Nefisten her çıkan şey ahlakı ilgilendirmez. Davranışlarımızın ahlakı ilgilendiren yönünü, irade meydana getirir. Ahlak, iradenin seçme yönünden doğar. Bu seçme gücüne sahip irade de nefsi hayır ve şerre götürecektir. Osmanlı ahlakçılarından Rıfat Paşa ahlakı felsefenin bir bölümü olarak kabul eder ve “ *Ahlak, kuvve-i failimizin idaresi, ilim ve vazifelerdir.*” diye tarif ederek ahlakın iradeye tesir ettiğini belirtir. Bütün bu tariflerden ahlak için iki temel niteliğin olması gerektiği ortaya çıkar. Bunlardan birincisi ahlak; huyun, ruhta yerleşmiş, düşünme ve zorlama olmadan kolaylıkla meydana gelen davranış olarak ifade edilmesidir. İkincisi ise ahlâki bir davranışta ihtiyar ve iradenin yer almasıdır (Erdem, 2000, s. 37).

MEB Dini Terimler Sözlüğü (2009, s. 9)'nde yer alan bilgiye göre ahlâk:

- Huylar, mizaçlar, karakterler, tabiatlardır.
- İnsanın yaratılışından gelen özellikleri ile insanların iyiliğini ve mutluluğunu hedef alan kuralların hayata geçirilmesi ile kazanılan iyi ve güzel davranışlardır.
- İnsanın, iyi veya kötü olarak vasıflandırmaya yol açan manevi nitelikleri, huyları ve bunların etkisiyle ortaya koyduğu iradeli davranışların bütünü olarak tarif edilmiştir.

Ahlak, kişinin doğuştan getirdiği gizil güçler ile toplumda var olan iyi-kötü ya da doğru-yanlış gibi kavramların, kişinin kendisi tarafından oluşturulan “huy”, “inanç”, “tutum” ve “adet” gibi, özellikle manevi varlığını belirleyen davranışların tümü olarak ifade edilmektedir (Purutçuoğlu, 2017a, s. 62).

Ahlâk, esas itibariyle; bireyin hayatında etkin olan ve toplumda genel kabul görmüş “zor kullanma” gibi bir yaptırımla desteklenmeyen davranış düzenidir (Görgün,

2013, s. 15). Topçu (2016, s. 121–122)’ya göre ahlakın psikolojik ve sosyal görünüşleri vardır. Ahlaki davranışlarımıza temel olan değer hükümleri düşüncenin eseridir ve ruh yapımızdan doğar. Ahlakın prensipleri, insanda doğuştan bulunan bir yetinin, olaylar üzerinde yaptığı denemenin eseri olarak meydana gelir. Doğuştan sahip olduğumuz bu yetinin adı vicdandır. Sosyolojik görünüşü ile ahlak, toplum düzeninin kurucusudur.

Ahlakın temel kaynaklarından biri dindir. Hayat, ilk bakışta biyolojik bir içeriği işaret etse de, insan hayatı canlılıkla başlamakla birlikte, orada bitmeyen; insanın akli ve bilme kabiliyeti ile birlikte, manevi bir boyut kazanan, bunun da ötesinde, cismin ötesine geçerek soyut ve ruhî bir boyuta da açılan bir yapıya sahiptir. İnsan hayatı denildiği zaman sadece canlı olmayı değil, bir taraftan diğer insanlarla birlikte paylaşılan manevi ortamı ve ruhânî varlıklarla/meleklerle paylaşılan ruhânî boyut da kastedilir. Din insanı canlı olarak alır, onu diğer insanlarla bir ve herkesin yaratıcısı olan Allah ile olan irtibatını hatırlatıp, herkesin Allah’ın kulu olduğunu fark ettirerek, insanı ilk bakışta fark edemeyeceği daha üst ve yüksek, aynı zamanda farklı ve derin boyutlara taşır (Görgün, 2013, s. 7).

Kur’an-ı Kerim’ de yer alan “*Sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin (68/3)*” ayetinde ve Hz. Peygamber’ in “*Ben, (başka değil, sadece) (iyi), güzel ahlâkı tamamlamak (uygulamak) için gönderildim.*” hadisinde görüldüğü gibi İslam dininin ahlak ile doğrudan bağlantısı vardır. Hz. Peygamberin ahlak ile ilgili pek çok hadisi bulunmaktadır. Örneğin, Ali b. Ebû Talib’ den rivayet edildiğine göre Resullullah (sav) namaza kalktığında şöyle dua ederdi: “*Allah’ım! Beni güzel ahlâka eriştir. Senden başka güzel ahlaka eriştirecek yoktur. Kötü ahlakı benden uzaklaştır. Senden başka kötü ahlâkı benden uzaklaştıracak yoktur!*”. Yine aynı şekilde Hz. Peygamber’ in “*Müminlerin iman bakımından en mükemmeli, ahlâk bakımından en güzel olanıdır.*”; “*Nerede olursan ol, Allah’a karşı sorumluluğunun bilincinde ol! Kötülüğün peşinden iyi bir şey yap ki onu yok etsin. İnsanlara da güzel ahlâka uygun biçimde davran!*” hadisleri de kültürümüzün temelini oluşturan İslam dininin ahlaki bir temele dayandığını gösteren örneklerden biridir (Özafşar vd., 2014, s. 153–154).

İnsan hayatına bakıldığında hep benzer olayların tekrarı gibi devam etmektedir. Her insan sabahları kalkar, işine ve mesleğine göre bir işe gider, bir şeyle meşgul olur. İnsanın benzer şeylerle uğraşması, zaman içerisinde alışkanlıklar kazanmasına ve

alışkanlıklarının yardımıyla işlerini yürütmesini mümkün kılar. Alışkanlıklar belirli ilkelere bağlı olarak ve sistematik bir şekilde kazanılmış ve öğrenilmişse, bir aşamadan sonra insanda “düşünme ihtiyacı hissetmeksizin” bazı kararları alma, bazı fiilleri gerçekleştirme kabiliyeti olarak insan hayatının bir parçası olur (Görgün, 2013, s. 8). Alışkanlık, en az düşünme kuvveti kullanarak yaptığımız hareketleri içimize sindirir. Farkında olmadan varlığımıza yerleşen bu hareketler yaşayışımıza hâkim olarak hareketimizi kumanda eder (Topçu, 2016, s. 117). Bu duruma kısaca “hulk” veya “karakter”, başka bir ifade ile “ikinci tabiat” denilmektedir. Bir insanın ahlakından bahsederken genellikle insandaki karakter haline gelmiş davranış düzeni kast edilir. Ebu Hamid el-Gazali ve diğer bazı İslâm âlimleri/düşünürleri ahlâkı tanımlarken bu ciheti dikkate almışlardır (Görgün, 2013, s. 8–9).

Her gün yapılan hareketler, insanı iyi veya fena karakter sahibi yapar. Bir hareketi kendinde deneyen, onun kendi varlığında yerleşip kalabileceğini hiçbir zaman unutmamalıdır. Oscar Wilde’ın dediği gibi, “ *Günün en küçük hareketleri karakteri yapar ve yıkar.*” En küçük ve bazen eğlence halinde başlayan davranışlar ile ayyaş ve kumarbaz olunur. Aynı şekilde iyilikler de böyledir. Kişi başkalarına iyilik yapmayı tekrarlamakla iyi, işlerinde adil olmayı tekrarlayarak adil, konuşmalarında nezaket kullanmakla nazik; düzenli ve sürekli çalışmakla çalışkan olur. Böylece davranışların dizginini eline geçirmek suretiyle alışkanlıklar, kişiyi yeniden yoğurarak varlığına yeni bir yapı kazandırır (Topçu, 2016, s. 117-118).

Ahlak, en basit şekliyle neyin doğru veya yanlış olduğuna dair ilkeler bütünüdür. Doğru veya yanlış kavramları kişinin içinde yetiştiği kültürün ve toplumun özelliklerine göre değişebilen normlardır (Duyan, 2017, s. 13). Toplumumuzda iyi fiilleri gerçekleştiren ve bunu da, sadece bir defa ya da zaman zaman değil bir meleke haline getirmiş olan, yani her zaman iyi davranan insanlara “ahlaklı insan”; kötü fiilleri veya bir tane kötü fiili düzenli olarak terk etmeyen insana da “kötü ahlaklı insan” denir. Bunun yanında şu veya bu sebeple henüz bir davranış düzeni kazanamamış insanlara, ne mutlak olarak iyi, ne de kötü ahlaklı denemez (Görgün, 2013, s. 17).

Kişilikli birey yetiştirmekteki ön şartlardan biri ahlaklı bir birey yetiştirmektir. Ahlaki gelişim, kişilik gelişiminin en önemli öğelerinden biri olup bireyin toplumsallaşma süreci içinde davranışlarına yön veren, neyin iyi, neyin kötü olduğu,

yapılması hoş karşılanabilen ya da hiçbir şekilde kabul edilmeyen davranışlar konusunda bir bilinç geliştirmesi sürecidir (Purutçuoğlu, 2017b, s. 85). Topçu (2016, s. 115)'ya göre insanlar, doğuştan düşünme yetisine sahip oldukları gibi ahlak yetisine de sahiptirler. Şuurun gelişmesinde zihnin terbiyesine lüzum olduğu gibi ahlâkın gelişmesinde de ahlâkî terbiyeye ihtiyaç vardır. Kötülükten uzaklaştırmak ve iyileri daha ileri iyiliklerin hizasına yükseltmek, ahlak terbiyesinin işidir (Topçu, 2016, s. 115). Kişilik gelişiminde etkili olan faktörler ahlak gelişiminde de etkilidir. Örneğin, temel öz güvenin oluşması, özdeşleşme süreci, cinsiyete uygun davranmayı öğrenme, yeterlilik duygusunun gelişimi, çocuğa değer verilmesi, iletişim, anne baba tutum ve davranışları, çocuğun zekâsının belli düzeye ulaşması, yaş, eğitim ve sosyoekonomik düzey gibi birçok faktör, ahlak gelişiminde etkilidir (Purutçuoğlu, 2017b, s. 86).

Ahlak gelişimi çok erken yaşlarda başlamaktadır. Çocuğun ahlaki gelişimi, yakın çevresinde bulunan kişilerle ilk etkileşimi ile başlar ve özellikle üçüncü yaştan itibaren dil kullanımıyla pekişir. Çevreden gelen tepkilerle belirlenen davranışlara ilişkin ilk izlenimler ve bilgiler, giderek ahlaki davranışlara ve ahlak kurallarına temel olur (Purutçuoğlu, 2017b, s. 85). Özellikle gelişme ve yetişme çağında olan çocuklar ve gençler henüz kalıcı bir davranış düzenine sahip olamadıkları için ahlaki eğitime ihtiyaçları vardır (Görgün, 2013, s. 17). Tüm yaşam boyunca devam eden ahlaki gelişim özellikle ergenlik ve genç yetişkinlik döneminde de oldukça önemlidir. Çünkü bu dönemde bireyler bağımsız düşünme ve seçim yapabilme hakkını kazanırlar ve bu hakkın kullanımı sırasında bazı ahlaki gelişim ve değerler işlemeye başlar (Duyan, 2017, s. 13). Gençlerin ahlak eğitiminde üzerinde en çok durulacak şey, iyi alışkanlık kazandırmak ve kötü alışkanlıklardan uzaklaştırmaktır (Topçu, 2016, s. 118).

Topçu (2016, s. 127–132)' ya göre benlik veya şahsiyet, insanın, kendi kendisinin farkında olması ve kendi hareketlerini idare etmesidir. Karakter ise, benlik veya şahsiyetin, davranışlar ve tepkiler halinde görülen özellikleridir. Bir başka ifade ile karakter, bir ferdi veya fertler zümresini başkalarından ayırt eden, alışkanlık haline gelmiş hareket ve tepki tarzlarının bütünüdür. Şahsiyet, somut ve her zaman harekete hazır bulunan bir bütündür. Başkalarının gözünde kişinin tek tek ahlaki hareketleri gerçekte, güneşten çıkan ışınların boşlukta dağılması gibi, bir olan şahsiyetten doğmaktadır. Buna göre ahlak terbiyesi, tek tek hareketlerin düzeltilmesi ile değil,

şahsiyetin bütününe meydana getiren sentezin yapısını değiştirme yolunda olmalıdır. Kötü davranışların önüne engel koymakla bir insanın ahlakı düzeltilemez. Bunun için o insanın dünyasını temiz duygularla doldurmak ve yine kendisine, iyiliğe doğru götürücü hareketler yaptırmak gerekir. İyiliğin sevgisi, insanın damarlarına girmedikçe dışarıdan aşıl原因amaz.

2.3. Huy

Ahlâk ilmi her şahsın kendi halleri ve davranışları ile ilgilidir. Bir de her kişinin yaratılışından ya da sonradan edindiği ahlakın tekil hali olan huy kavramı vardır. Ahlâk kelimesinin tekili olan huyu (hulk), Kınalızâde, “fikir ve düşünceye muhtaç olmadan fiillerin kolaylıkla ortaya çıkmasına sebep olan bir meleke” olarak tarif eder. Bu gerçekte Galen’in tarifi olup daha sonra Gazâlî de dâhil pek çok Müslüman filozof tarafından da kullanılmıştır (Oktay, 2015, s. 53). Gazali de ahlak konusunu açıklarken halk (yaratılış) ve hulk (ahlak) kelimelerini bir arada kullanmaktadır. Örneğin, bir adamın hilkatı ve halkı güzeldir denildiğinde burada o kişinin hem yaratılışı hem de ahlakı güzeldir anlamına gelmektedir. Halk kelimesi dış görünüş için, hulk kelimesi de iç görünüşü ifade etmektedir (Gazali, 1974, s. 125).

Kınalızâde, Ahlâk-ı Alâî adlı eserinde insan davranışlarını hal ve meleke olmak üzere ikiye ayırır. Örneğin, bir kişinin bir şeye gülmesi ya da utanması hemen geçen bir davranış olduğundan “hal” dir. Eğer cömertlik ve cesurluk gibi yavaş kaybolan, kökleşmiş ve yerleşmiş ise bu “meleke” dir. Ona göre her davranış huy değildir. Bir davranışın huy olabilmesi için kişide meleke haline gelmesi, sık görülmesi ve kişide kolayca meydana gelmesi gerekmektedir. Meselâ; bir kimsede nadiren bolca verme ve iyilik etme meydana gelse, buna (cömertlik huyu) denilmez. Çünkü bu hâlde meleke yoktur. Yine bir kimsede cömertlik adet dahi olsa, ama nefse bunu yapmak hemen geliveren bir cebr, zorlama ve zahmetle olsa, yine cömertlik huyu mevcut değildir. Çünkü arzu ile vermek, bağışlamak kolaylıkla sâdir olmamıştır. Ama bir kimseye daima kolaylıkla mal vermek yerleşse, vermeye gücü yettiğinde engeller ortadan kalkınca verme kararı almış olsa, onda cömertlik huyu meydana gelmiştir, tahakkuk etmiştir denilebilir (Kınalızâde, 1964, s. 91–92).

Peki, bir insanın kendi huyunu kesip atarak, yeni bir huy elde etmesi mümkün müdür? Bu hususta düşünürlerin üç görüşü zikredilir. Birinci görüşe göre, huyun

değiştirilmesi mümkün değildir. Kişinin benliğinde meydana gelen huy asla değişmez. Zira hulk (huy) doğuşla ilgilidir. Bu da haricî müdahalelerden etkilenmez ve yerinden sökülüp atılmaz. İkinci görüşe göre ise huy iki çeşittir. Birisi, tabîdir. Yani asıl hilkatte (yaratılıştan) mevcuttur ki, bunun değiştirilmesi mümkün değildir. Diğeri ise, anlaşma ve alışkanlıklarla kazanılan huydur ki, bunun değiştirilmesi mümkündür. Üçüncü görüşe göre ise huyun değişmesi mümkündür. Zira hiçbir huy tabîî değildir. Aksine haricî sebeplerle meydana gelir. İslâm bilginlerinin hepsi ve filozofların çoğu bu yolu doğru bulup tercih etmişlerdir (Kınalızâde, 1964, s. 36–37).

Gazali'ye göre, insan bedeninin ilk yaratılışında tam ve olgun olarak yaratılmayıp zamanla yemek ve terbiye ile olgunlaşması gibi insan nefsi de noksan olarak yaratılmıştır ve olgunluğa kabiliyeti vardır. Bu olgunlaşma, ilim ile beslenmek, terbiye ve tehzib-i ahlak yani güzel ahlak ile gerçekleşir (Gazali, 1974, s. 140). Bazı filozoflara göre insan hayır, kemal ve mükemmellik üzerine dünyaya gelir. Bundan sonra şehvânî hislere uymak, dünyanın çirkin işlerine bağlanmak, saadet ve hayır elde etmeyi ihmal etmekle; şer ve kötülük yapanlara karışıp, kötü ahlakı kazanarak yaratılıştaki esasına ve fitri temeline muhalefet eder. Nitekim İslam peygamberi Hz. Muhammed, bir hadis-i şerifinde “Her doğan fitrat-ı selime üzerine doğar. Sonra anne babası onu Yahudi, Hristiyan veya Mecusi yapar.” buyurarak bu gerçeğe dikkat çekmiştir (Oktay, 2015, s. 55).

Bazı filozoflara göre ise insan, yaratılışı itibariyle hayır üzere değildir. Her ne kadar ruhun cevheri nûrânî ise de, kötülükte karıştığı için şerre yatkındır. Lâkin bazıları hidâyet yollarına sevk eden bir yol göstericinin yardımı ile yaratılışını değiştirerek hayır işlemeye doğru yol alır. Kişinin, bu yola girebilmesi için de nefsindeki şer, kötülük ve zulmet cevherinin nûrânî cevhere mutlaka üstün olmaması gereklidir. Filozofların çoğunluğuna göre ise; insan nefsi, yaratılışında ne sırf hayır, ne de sırf şer üzeredir. Bilâkis iki tarafa da istidadı vardır. Eğer iyi ahlâka sevk edecek bir yardımcı bulursa; Allah'ın razı olduğu ahlâkı kazanır ve güzel amelleri işlerse, mesut ve kemâl sahibi olur. Böyle yapmayıp da rezîl kişilerin yakını olup, müstehcen, çirkin amelleri işlerse; kötü ve düşük olur, hüsrana yuvarlanır (Kınalızâde, 1964, s. 37–38).

Kişinin huyunu değişmesinin mümkün olduğunu savunan Gazali'ye göre, tembelliğe yenik düşen bir kimsenin, nefsini terbiye ve huyunu düzeltmekle meşgul olması

kendisine ağır geldiğinden, huyunu düzetmeye çalışmaz. Bunu kendi kusur ve noksanında, kalite düşüklüğünde aramak yerine, huyun değişmesinin düşünülemeyeceğini zannederek iki delil ortaya koyar. Bunlardan biri yaratılış yani hilkattir. Bu görüşe göre kişinin dış sureti değiştirilemeyeceği gibi iç sureti de değiştirilemez. Yani kısa boylu bir kişi uzun, uzun bir kişi kısa, çirkin bir kişi güzel olmayacağı gibi batini çirkinliği güzelleştirmek ve ahlakı değiştirmek mümkün değildir, şeklindeki görüştür. Gazali'nin onaylamadığı bir diğer görüş ise güzel ahlakın ancak şehvet ve gazabı kahretmekle mümkün olabileceği düşüncesidir. Gazali'ye göre bu görüş de yanlıştır. Çünkü şehvet ve gazap tabiatın mizaç ve iktizasındandır. O, hiçbir şekilde âdemoğlundan ayıramaz, ancak peşin arzuların kalbin iltifatını kesmek ve kalbi bunlardan uzaklaştırmak mümkündür (Gazali, 1974, s. 129).

Kınalızâde 'ye göre, huyun değişmesine imkânsız gözüyle bakılıp insan ruhunun terbiyesi ve kişilerin eğitilmesine tembellik gösterilse ya da ihmal edilseydi, o zaman herkes kendi tabiatına yerleşmiş olan huyla baş başa kalırdı. Halkın çoğunluğu noksanlık ve kötülüğün içinde fisk ve fesada esir olur, kimi de gazap ve inada müptelâ olurdu. Cemiyet, hırs ve açgözlülüğe düşüp, bir zümre kibre, bir zümre zillete (küçüklüğe) yuvarlanırdı (Kınalızâde, 1964, s. 42) .

Gazali'ye göre şayet ahlakta (huyda) değişiklik olabileceği kabul edilmezse, o zaman öğüt ve nasihatler, va'z ve terbiyeler boşa gitmiş olacak, Hz. Peygamber'in "Ahlakınızı güzelleştiriniz." buyurmasının bir amacı olmayacaktır. Hayvanları bile ehlileştirmek ve terbiye etmek mümkün iken, insanoğlu hakkında huyun değişmeyeceği düşünülemez. Doğan kuşunun ehlileştirilerek sahibinden ayrılmaması, köpeğin terbiye edilerek avını yememesi, atın terbiye edilerek gemi azıya almaması hayvanlarda olan bir ahlak (huy) değişikliği iken insanların ahlakının (huyunun) değiştirilmesi de mümkündür (Gazali, 1974, s. 129–130).

Kınalızâde'ye göre, eğer her huy tabii olup değişmesi imkânsız olsaydı Peygamberlerin kurduğu, âlimler ve emirlerin ona uyduğu prensipler bâtil olurdu, abes olurdu. Âlimler, evlât ve çocukları öğretmek ve eğitmekte aynı görüştedir. Terbiyenin faydası belli ve hissedilir derecede açıktır. Ahlâkın (huyun) değişebileceği öğle vaktinde güneşin parlaklığı gibi meydandadır (Kınalızâde, 1964, s. 41).

Kınalızâde, bazı kişilerde huyların yerleşmesinden dolayı değiştirilmesinin zor olduğunu fakat kişilerin huylarının değiştirilebileceğini belirtmektedir. Bu huyların değiştirilebilmesi için şiddetli alıştırma ve çok gayret etmenin gerektiğine dikkat çekerek, cahil kişilerin bunu imkânsız sayıp gayret ve alıştırmayı bıraktıklarını, tembellik ve ihmalleri sebebiyle kötülük ve dalâlette kaldıklarını belirtir. Bu sebeple Allah bazı nefislerin bu tehlikelerden uzaklaşması ve makbul kullar zümresine yükselmesi için terbiye ediciler ve muallimler (peygamberler) göndermiştir (Oktay, 2015, s. 56).

Kınalızâde, Ahlak-ı Alai adlı eserinde kişilerin huylarının değişebileceğini fakat bunun her insan için farklı zorluk derecelerinde olabileceğini düşünmektedir. Bunun için “Kurdu terbiye etmeye uğraşmak nefse beyhude azap vermektir» sözünü açıklayarak örnek vermiştir. Ona göre bu söz daha çok, kötü huyların uzun zaman esiri olan kişilerden bunları söküp atmanın güçlüğüne anlatmak için söylenmiştir. Gerçekten de her insanın yeteneği, yapısı, ruh hali eşit olmadığı için huyun değişmesi hususunda, her insandan aynı sonuç alınamaz. Fakat uzun yıllar sürse de, kişi terbiye yoluyla biraz olsun iyi ahlâka doğru adım atabilir. İslam ahlakçıları bu durumu “Hangi şerîr olursa olsun, terbiye ve siyaset gördükçe fena huyunu tamamen bırakmasa bile, zarar ve şerrinin eksilip azalacağı âşikârdır. Şerrin azalacağı fayda değil midir ki, bu ilimle uğraşmak beyhûde sayılabilsin?” şeklinde açıklamıştır (Kınalızâde, 1964, s. 40–41).

Gazali’ ye göre iyi ahlak (huy) bazen fitrat ve tabiat ile bazen iyi işleri alışkanlık haline getirmekle bazen de iyi insanların iyi işlerini görüp onlarla bir arada olmakla elde edilir. İnsan tabiatı arkadaşının hem iyiliğini hem de kötülüğünü alır. Onun için iyilerle sohbet etmek de ahlakı (huyu) düzeltmeye vesile olur. Tabiatı ile güzel işleri alışkanlık haline getirerek ve öğrenmekle kemale eren bir kimse, faziletin zirvesindedir (Gazali, 1974, s. 139).

Batı felsefesinde ise çocuğun ahlaki gelişimini ele alan üç büyük felsefe öğretisi vardır. Bunlardan birincisi St. Augustine gibi teologlar tarafından ortaya konulmuş olup bireyin doğuştan günahkâr olduğunu savunur. Bu öğretinin geliştirilmiş şekli, Freud’ un görüşlerinden oluşan Psikanalitik Kuram tarafından temsil edilir. İkinci öğretisi, John Locke tarafından başlatılmıştır. Bu öğretisi, çocuğun nötr, tarafsız olarak doğduğunu ancak süreç içinde çocuğun eğitim ve yaşantısından etkilenerek doğru ya

da yanlış bir yaşam oluşturduğunu savunur. Bu öğretinin bugünkü uzantısı Öğrenme Kuramı Yaklaşımıdır. Üçüncü öğreti ise Jean Jaques Rousseau tarafından temsil edilmektedir. Bu öğreti, çocukların doğuştan saf ve temiz olduklarını, ancak yetişkinlerin müdahalesi sonucu ahlak dışı davranışları öğrendiklerini savunmaktadır. Bu öğretinin son önemli temsilcisi Jean Piaget'tir. Bu öğretiler doğrultusunda Dewey, Piaget ve Kohlberg'in Ahlak Gelişim Kuramı, Gilligan'ın Ahlak Psikanalitik Kuramı, Davranışçı Kuram ve Toplumsal Öğrenme Kuramı olmak üzere farklı kuramlar ortaya atılmıştır (Purutçuoğlu, 2017a, s. 62).

2.4. Edep- Adap

Edep; "edûbe" fiilinden türetilmiş bir kelime olup, zarâfet, ziyafete davet ve insanlarla güzel münasebetlerde bulunmak manasınadır. Bu kelimenin "edep" olarak isimlendirilmesi, insanları güzele çağırıp kötülüklerden alı koyması sebebiyledir (Türkmen, 2007, s. 33). Arap dilcilerine göre (edb) kökünden gelen, "davet, iyi tutum, incelik ve kibarlık, hayranlık ve takdir" gibi anlamlara gelen edep, cahiliye döneminde ve hicri 2. asra kadar İslam toplumunda "güzel ahlak" olarak anlaşılmıştır (Dönmezbilek, 2019, s. 13).

Edep, Allah'ın rızasına uygun zahiri ahlaktan başka, şer'in gerekli kılıp aklın da hoş gördüğü söz, iş ve davranışların hepsidir. İffet, zarafet, nezaket, adaletin tatbiki, yumuşak davranma ve insaf gibi güzel vasıfların tümünü ifade eden bu terim, akıllılık/ usluluk, keskin ve süratli kavrayış; tüm işlerde düşünerek hareket etme, güzel ve nazik olma becerisi gibi anlamlara gelmektedir. Kâmus Tercemesi'nde, zerâfet, usluluk, insanlarla kavlen ve fiilen lutf-i muamele ve hüsn-i münâvele eylemek olarak geçen edep, insanların söz, iş ve davranış olarak, diğer insanlarla olan sosyal ilişkilerinde iyi davranması; ölçülü ve zarif olması, hoş geçinmesi ve güzel görünmesidir (Duman, 2018, s. 31). Yeğîn (1978)' in Osmanlıca-Türkçe lügatinde ise edep kavramı terbiye, kavlen ve fiilen insanlara lütuf ile muamele etmek, güzel ahlak, usluluk ve hayâ olarak geçmektedir. Bursalı (2017, s. 476)'ya göre edep, huy güzelliği, zarafet, naziklik, incelik, hayâ, karakter ve insanı utanılacak şeylerden koruma hasleti, insanın şerefine şeref katan büyük bir meziyettir.

MEB Dini Terimler Sözlüğü (2009, s. 66)' nde ise edep; iyi ahlak, güzel terbiye, eğitim, utanma, zarafet, insanlara söz ve hareketlerinde güzel davranışta bulunma, bir toplumda örf, âdet ve kural halini almış iyi tutum ve davranışlar veya bunları kazandıran bilgi, Allah'ın razı olmadığı her türlü işten el çekme, günahlardan sakınma yollarını bilme ve kulluğun hakikatini kavrayarak ibadet etme, Allah ve Resulünün emrettiği bütün istekleri yerine getirip sakındırdıklarından kaçınarak elde edilen güzel huy gibi anlamlara gelmektedir.

Kısaca edep, insanları övülmüş güzel, ince ve zarif davranışlara çağırır; kaba, itici ve kötü davranışlardan uzaklaştıran hayâ, utanma, zarafet, nezaket, iyi ahlak, güzel terbiye, edebiyat ilmi ve ahlak-ı hamidenin insan davranışlarına yansıyan manzumesi olarak ifade edilebilir. Edep, insanı hayranlık uyandıracak derecede beğenilen ve övülen güzel davranışlara sevk eden ve sahibini toplum içerisinde takdire, daha fazla saygıya ve iltifata şâyan kılan ahlâkî bir meziyettir. Sonuç itibariyle, eğitilmiş bir şahsı kendi hayatında ve toplum içerisinde doğru, ölçülü ve güzel davranışlara davet eden; kaba ve kötü davranışlardan uzaklaştıran, dolayısıyla toplumun fertlerini belli bir düzen ve seviyeli, güzel ilişkiler içerisinde yaşamaya sevk eden büyük bir terbiye ve olgunluktur (Duman, 2018, s. 32–33).

Ahlak ve edep birbiriyle bağlantılı iki önemli kavramdır. Ahlak ve edep arasındaki ilişki şu şekilde ifade edilebilir: Ahlâk bir davranış düzenidir, ilke ve kurallardan oluşur. Edep ise ilke ve kurallara uyarken veya bunları uygularken, bunu en güzel şekilde yapmayı ifade eder. İbadetin, yemek yemenin, yolda yürümenin, insanlara yardım etmenin bir ahlâkı, bir de edebi vardır. Edep ahlâki olan ile estetik olanı (güzel olanı) buluşturma anlamına gelerek, iyiyi gerçekleştirmeyi bir zevk haline getirmektir (Görgün, 2013, s. 19). Edep, özde ve sözde olur; özdeki edep davranışlara, sözdeki edep ise söze zarafet ve güzellik katmaktadır (Dönmezbilek, 2019, s. 16).

Ahlak-edep ilişkisini örneklerle açıklamak gerekirse: Yavuz Sultan Selim zamanında Mısır seferinden dönülürken dönemin şeyhülislamı İbn Kemal'in atının ayağından sıçrayan çamur padişahın kaftanını kirletir. Bu durum karşısında İbn Kemal'i hiçbir şekilde mahcup etmeyen Yavuz Sultan Selim, "ulemâ ayağından sıçrayan çamurların medâr-ı zînet ve bâis-i mefharet" olacağını yani süslenilmeye değer, sevinç ve iftihar vesilesi olacağını söyleyerek kaftanının ölümünden sonra sandukası üzerine örtülmesi vasiyetinde bulunduğu rivayet edilir (Turan, 2002).

Başka bir tarihi örnekte ise İmamı Şafii(ra) bir gün Medine seferinde iken İmam Malik(ra)'in kapısında her çeşitten atın bağlı olduğunu görüyor, fakat İmam Malik(ra)'in bu atlara binmemesine anlam veremiyor ve kendisine niçin binmediğini soruyor. İmam Malik(ra) ise iki cihan peygamberi Hz Muhammed(sav)'in yattığı beldede hayvan üzerinde gezmenin hürmeti ihlal eden bir davranış olacağını söylüyor (Büyükkörükçü, 2015, s. 61). Birinci örnekte padişahın kendiliğinden gerçekleşen bir durumu görmezlikten gelebilecekken bunu iltifata dâhil etmesi, ikinci örnekte ise İslam hukukunun önemli isimlerinden birinin (Maliki Mezhebinin kurucusu) İslam Peygamberinin kabrinin bulunduğu beldede herkes gibi ata binebilmesi mümkünken, bunu edebinden dolayı yapmamasıdır. Bu iki örnek muvacehesinde bir işin kurallara göre yapılması ahlak, o işin güzel bir şekilde yapılması edeptir. Edep, güzelliğin sergilenmesidir. Bir insanın topluma rahatsızlık vermeden yaşaması onun ahlaklı olmasını gerektirirken, o toplumun mutlu olması o kişinin edebini gerektirir. Edep, bir yemeğin tadı gibidir. Çünkü bir yemek kurallara göre yapılabilir, ama tatsız olabilir.

Edep kavramının çoğulu, adap olarak ifade edilir. Adap; terbiyeler, utanmalar, usul, tarz, yollar, kaideler, tavır ve hareket tarzı, ayrıca insanlarla iyi münasebette bulunmak, sağduyu ve akla dayanan davranış biçimleri sergilemek olarak da tanımlanmaktadır (Aydoğan ve Özbal, 2019, s. 18). Adap, izlenmesi gereken usuller, yollar, prensipler, en iyi hal ve hareketler, ölçülü davranışlar, kişiler arasındaki iyi ilişkileri düzenleyen kurallar, uyulması gereken görgü kuralları, ahlak, terbiye, incelik, saygı, dinin ve aklın beğendiği, insanın söz ve davranışlarında, başkaları tarafından takdir edilmesini, her türlü hata ve kusurdan korunmasını sağlayan üstün meziyetler kazandıran ahlaki davranışlardır (MEB, 2009, s. 4-5). Terbiyeli olmak, zarâfet, güzel davranış gibi anlamlara gelen adap, aklın güzel saydığı, dinin gerekli gördüğü söz ve davranışları kapsar. Toplum fertlerinin yaşayış ve karşılıklı münasebetlerine genel olarak ve ortak bir tarzda hâkim olan ve aksine davranışların yerine göre ayıp, terbiyesizlik, edepsizlik sayılarak kınandığı ahlâki ve sosyal kuralların bütününe adap denilmektedir. Adaba kısaca “yaşamayı bilme sanatı” da denilebilir (Dönmezbilek, 2019, s. 13).

Bir işi veya bir fiili yapmanın kuralları olduğu gibi bir de bu kuralları uygulamanın ahlâki ve estetik boyutu vardır. Bir ibadeti veya fiili yaparken estetik zevk tarafını da dikkate almaya, o fiili “adabıyla yapmak” denir. Bir işi yapmak önemli olmakla

birlikte, edebine/adabına uygun bir şekilde yapmak da önem arz etmektedir. Bu cihet, klasik İslâm kültüründe, “hüsün” veya “hasen” terimleri ile ifade edilmektedir. Nitekim “hasen” kelimesi hem ahlâki “iyi”yi, hem de estetik anlamda “güzel”i ifade etmektedir. Bir fiilin “hasen” olması, ahlâk kurallarına uygun olduğu gibi, edebe de uygun olması, yani adabınca yerine getirilmesi, kısaca o fiili gerçekleştirenin estetik kaygıları da dikkate alması anlamına gelmektedir. İslâm ahlâk literatüründe çeşitli alanlarda telif edilen çok sayıda kitap “adap” veya “edep” başlığını taşımaktadır. Mesela bir hâkimin yargı sürecinde nasıl davranacağını kendisine konu edinen disiplinin adı “edebü'l-kadı” iken, bir meseleyi birden fazla şahsın, birbirini incitmeden nasıl tartışacağı “âdâbü'l-bahs ve'l-münazara” başlıklı kitaplarda ele alınmıştır. Ayrıca namaz kılmak, oruç tutmak gibi ibadetlerle birlikte sofrada yemek yeme adabı gibi adap kuralları geliştirilmiştir. Bu durum, insan davranışlarının ahlâki kurallara uymasının ötesinde, bu kurallara uymanın estetik bir şekilde, güzelce, başka insanları rahatsız etmeden ve hassasiyetle gerçekleştirilmesini ifade etmektedir (Görgün, 2013, s. 18).

2.5. Nezaket

Estetik, güzellik, sanat, ahlak, huy ve edep kavramlarının bütüncül amacı bireyleri nezaketli kılmak içindir. Nezaket, herkese saygılı ve seviyeli yaklaşmak, itici, kaba söz ve davranışlardan sakınmak, her durumda insanlara karşı edepli ve erdemli bir tutum takınmaktır (Türkmen, 2007, s. 31). TDK sözlüğü nezaketi, başkalarına karşı saygılı ve incelikle davranma, incelik, naziklik ifadeleri olarak açıklamaktadır (Türk Dil Kurumu Sözlükleri, 2019). Aslı nâzûk olan nezaket kelimesi naziklik, zariflik, terbiye anlamlarına gelmektedir (Çiğdem ve Toprak, 2009, s. 560). Diğer bir tanıma göre ise nezaket, naziklik, incelik, zariflik, kaba olmamak, edep, terbiye (Yeğin, 1978), nazik kelimesi ise ince, terbiyeli, güzel anlamlarına gelmektedir (Çiğdem ve Toprak, 2009, s. 552). Bir başka tanıma göre ise nezaket, kendine güvenen insanların davranışlarını güzelleştirme çabasıdır (Alıcı, 2013, s. 11). Toplumsal mesafe ve yakınlık ile ilgili bir kavram olan nezaket, bir dizi sosyal sözleşmeye atıfta bulunarak, başkalarıyla olan ilişkilerde “iyi” yi sosyal davranış olarak kabul eden bir sosyokültürel sistemdir. Yani "sosyal davranış" veya "görgü kuralları"

düşüncesinden yola çıkarak bir kültürün içinde var olan bir çeşit davranış şeklidir ve sabit bir kavramdır (Keser, 2018).

Nezaket denilince akla gelen bir başka kavram da zarafettir. Zarafet, zariflik, incelik, kibarlık, nazik davranış, muamele ve harekette, giyimde hoşluk ve temizlik anlamlarına gelmektedir (Yeğın, 1978). Zarafet, bireyin aile ortamında edindiği nezaket ve görgü kurallarını hayata geçirmesi, nezaketin görünür hale gelmesidir. Kişinin oturması, kalkması, yemesi, içmesi, davranışları ve sözleriyle diğer insanlar üzerinde hoşla giden bir etki uyandırmasıyla tezahür eden zarafet, incelik ve estetik duygusunu da beraberinde getirmektedir (Okur, 2015, s. 16).

Kınalızâde (1964, s. 137)' ye göre insan yaratılış itibarıyla medenî tabiatlıdır. Tabiatı uyarınca farklı insanlarla karışmak, işlerinin yürütmesinde bazılarına yardım etmek ve bazılarında yardım görmek ihtiyacını duyar. Onlarla ülfet ve muâşeret etmek zorundadır. Bir insan bütün sanatları bilemez ve tek başına hayat şartlarını kazanamaz. Meselâ bir elbiseye sahip olmak için bile çeşitli kademeleri bilmesi gerekmektedir. Bu nedenle insan bir cemiyet, bir bütün halinde bulunmalı ve toplumsal düzenin devam edebilmesi için herkes üzerine düşen vazifeyi yapmalıdır.

Sosyal yaşam, davranışsal olarak insan ilişkilerinden oluşan toplumsal bir yapıdır. Sosyal yaşamda insan ilişkileri ve sosyal etkinlikler saygı, görgü ve nezaket kurallarına dayanır. Bu nedenle kamusal ve sosyal yaşamda insan ilişkilerinin temelinde saygı ve nezaket vardır (Aytürk, 2013, s. 67). Bir toplumun huzurlu olması, o toplumu oluşturan bireylerin birbirleriyle olan ilişkilerine bağlıdır. İnsanlar, nezaket kurallarını gözeterek birbirleriyle olan münasebetlerini karşılıklı sevgi ve saygı paralelinde sürdürdüklerinde toplumun huzuru sağlanmış olur. Aksi takdirde, insanlar arasındaki ilişkiler bozulur, bireyler birbirlerine karşı kin ve nefret duyguları beslerler. Bu da hayatı zorlaştırır ve çekilmez hâle getirir. Bu nedenle insanların, başkalarının hukukunu bilmesi, hassasiyetlerini öğrenmesi gerekir. Yaşadığımız toplumda fertler arasında sağlıklı münasebetler kurabilmek için nezaket kurallarına hayatımızda işlerlik kazandırmak şarttır (Türkmen, 2007, s. 32). İnsan ilişkilerinin temelinde sevmek ve sevilme vardır. Bunu dışla yansıtan görgü ve nezaket kurallarıdır. Bir toplumdaki çatışma ve kavgalar ancak bu kurallara uyularak önenebilir. Kuralsızlığın yaygın olduğu toplumlarda huzur ve mutluluktan bahsedilemez (Dönmezbilek, 2019, s. 15).

Nezaket, görgü, terbiye ve iyi davranışlar, kısa bir süre ya da sadece belli yerler için geçerli olmayan kişinin her zaman üzerinde taşıması gereken şık bir kıyafet gibidir. Nezaket kuralları fazladan yapılan, “olsa da olur olmasa da olur” türünden davranışlar değildir. Görgü ve nezaket, toplumda daha rahat ve uzun süreli iletişim kurulmasını sağlamakla birlikte kurulan iletişimin kalitesini artırır ve seviyesini yükseltir. Bu iletişimin sağlıklı olabilmesi için kişinin nezaketli davranışı samimi, içten, doğal ve karakterinin uzantısı şeklinde göstermesi gerekir. Aksi takdirde doğal olmayan hareketler hemen göze çarpar ve olumsuz bir izlenim oluşmasına sebebiyet verir (Alıcı, 2013, s. 11–12).

Saygı ve nezaket kuralları her zaman karşılıklıdır. İnsan ilişkilerinde saygı saygıyı, sevgi sevgiyi doğurur. Karşı taraftan saygı bekleyen bir kişi, öncelikle kendisi başkalarına saygı göstermek zorundadır. Bu nedenle tarih boyunca insan ilişkilerinde temel kural “Kendinize nasıl davranılmasını istiyorsanız, başkalarına da öyle davranınız.” olmuştur (Aytürk, 2013, s. 67). Sosyal bir varlık olan insanoğlu, birlikte yaşamanın gereği olan ve toplum tarafından koyulan kurallara uymadan sağlıklı ve mutlu bir hayat sürdüremez. Çiçero, “Kötü huyları fethetmek istiyorsanız, nezakette ısrarlı olunuz.” sözüyle kabalığın nezakete karşı koyamayacağını ifade etmiş zarif bir üslubun kişileri derinden etkileyeceğine ve zarif bir söze kabalıkla karşılık verilemeyeceğine dikkat çekmiştir (Okur, 2015, s. 13–15).

Toplum içinde yaşayan fertlerin huzurlu olabilmeleri uymaları gereken görgü ve nezaket kuralları kültürümüzde âdâb-ı muâşeret olarak adlandırılmaktadır (Dönmezbilek, 2019, s. 15). Âdâb-ı Muâşeret, toplum içerisinde yaşamak için gerekli olan nezaket kurallarını öğreten, insani ilişkilerde uyulacak ölçülü, dengeli ve göze hoş görünen kibar davranış şekillerini ortaya koyan, dolayısıyla şahsı toplum içerisinde erdemli ve hürmete lâyık kılan söz, iş ve davranışların tamamıdır (Duman, 2018, s. 42–43). İyi tutum ve davranışlarla bunları kazandıran bilgi için kullanılan edebî çoğulu adap ile “barış içinde yaşama, birbiriyle uzlaşma” anlamındaki muâşereden gelen âdâb-ı muâşeret, genellikle bireylerin ve toplum kesimlerinin birbirine karşı olan sevgi ve dostluk duygularını güçlendirici medenî ve ahlâkî davranışları, nezaket ve görgü kurallarını ifade etmektedir (Tunç Yaşar, 2016). Arapça olan "muâşeret" kelimesi; İbn Manzur'a göre; "iç-içe girmek, karışmak, münasebet halinde olmak"(Türkmen, 2007, s. 33), birlikte yaşama, arkadaş olma,

güzel ve uygun bir hayat yaşama, hoşça geçinme, insanlarla ülfet ve kaynaşma gibi anlamlara gelir (Dönmezbilek, 2019, s. 14).

MEB Dini Terimler Sözlüğünde belirtildiğine göre ise âdâb-ı muâşeret; davranış bilgisi, bir toplumda benimsenerek gelenekleşmiş, nezaket, terbiye, ahlak ve görgü kuralları gibi anlamlara gelmektedir. İslam dinine göre kişinin maddi ve manevi temizliğine dikkat etmesi, çevreyi temiz tutması, yalan söylememesi, iftira etmemesi, helal kazanması, kişinin eşine, çocuklarına, komşularına ve iş yerindeki arkadaşlarına karşı güler yüzlü olması, yoksullara karşı yardımsever olması, küçüklere karşı şefkatli, büyüklere karşı saygılı olması, kadınlara karşı nazik olması ve selamı yaygınlaştırması uyulması gereken nezaket kurallarından bazılarıdır (MEB, 2009, s. 4).

Kısaca âdâb-ı muâşeret, insanlar arası ilişkilerdeki hal ve davranışların en güzel şekilde yapılmasıdır. İnsanlar arası ilişkiler kanunlarla, kurallarla belki düzenlenebilir. Mesela bir toplumun ayakta kalması için mutlaka kanunlar, yasalar vardır. İnsanları suçlardan uzaklaştıran yaptırımlar vardır. İnsanlar bu yaptırımlardan çekindikleri için olumsuz davranışlardan uzak kalabilir ya da kanunlara göre nasıl davranması gerekiyorsa öyle davranabilir. Mesela, hile yapmak bir esnaf için tüketici haklarına aykırı bir davranış olduğundan bir esnaf ticaret yaparken kanundan çekindiği için hile yapmayabilir. Âdâb-ı muâşeret ise, toplumda uyulan kuralları en güzel şekilde yapmayı ve en güzel şekilde yaratılan insanı kemale ulaştırmayı hedeflemektedir. Âdâb-ı muâşeret kurallarına uyan bir kişi kanun ya da hükümlerden çekindiği için değil, böyle daha güzel olduğu için bu kurallara uyar. Âdâb-ı muâşeret kurallarına uyulan bir toplum, yasalardan çekindiği için kurallara uyan bir topluma göre daha hoş, nezih ve samimi olacaktır. Duman (2018, s. 43)' a göre adap olmadan yasalar ve insanlar arası ilişkiler sürebilir fakat bu davranışların güzel bir şekilde yerine getirilmesi eksik kalacaktır. Yaratılışı icabı güzel olan insanda söz, iş ve davranışlarda ölçü kaçırılır, düşünerek hareket edilmez, nezaket ve görgü kurallarına riayet edilmezse; ilişki sürdürülmüş, iş yerine getirilmiş olur fakat o ilişkiyi süsleyip güzelleştirecek, şahsı sevimli kılacak tarafı eksik kalır. Hükümler ve ahlak ancak adap ile mükemmellik kazanır ve asıl amacına ulaşır. Âdâb-ı muâşerete riayetle işler güzelleşir, beğenilir ve takdir kazanır.

Âdâb-ı Muâşeret bir başka ifade şekli ile görgü ve nezaket kuralları, bir toplumda dürüst insanların çoğunluğu tarafından kabul edilen, uyulması gerekli ahlaki esaslar ve birlikte yaşamının güzel kurallarıdır (Dönmezbilek, 2019, s. 14). Âdâb-ı Muâşeret ifadesine klasik İslâm kaynaklarında rastlanmakla birlikte Osmanlılar 'da Batılılaşma dönemine girilmesi sürecinde terkinin kullanımının yoğunluk kazandığı görülmektedir. Bunun sebebi Batı kültüründe nezaket kurallarının şehir ve şehirli olmakla, dolayısıyla medenîlikle ilişkilendirilmesidir (Tunç Yaşar, 2016).

Âdâb-ı Muâşeret, insana, toplum içerisinde saygın bir birey olarak yaşayabilmek için lâzım olan nezaket kurallarını öğreten, insani ilişkilerde uyulacak ölçülü ve nazik davranışların şeklini ortaya koyan, şahsı toplum içerisinde erdemli ve hürmete lâayık kılan söz, iş ve davranış biçimlerini kapsayan önemli bir disiplindir (Duman, 2018, s. 22).

İslam dininde de nezaket ve zarafetin önemli bir yeri vardır. Kur'an-ı Kerim' de insanlar arası iletişimin önemine dikkat çeken, aile, akraba ve komşuların bir arada yaşarken dikkat etmeleri gereken kuralları ifade eden, uyumlu, geçimli ve güler yüzlü olunması gerektiğini öğütleyip kaba ve kırıcı söz ve davranışlardan uzaklaşılması gerektiğini belirten pek çok ayet bulunmaktadır. Bu ayetlerden bazıları şu şekildedir:

“ Mallarını Allah yolunda harcayan, sonra da harcadıklarının peşinden (bunları) başa kakmayan ve gönül incitmeyenlerin, Rab'leri katında mükâfatları vardır. Onlar için korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de (Bakara Suresi, 262).”

“Güzel bir söz ve bağışlama, peşinden gönül kırma gelen bir sadakadan daha hayırlıdır. Allah her bakımdan sınırsız zengindir, halimdir (hemen cezalandırmaz, mühlet verir) (Bakara Suresi, 263).”

”Ey iman edenler! Bir topluluk bir diğerini alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da diğer kadınları alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Birbirinizi karalamayın, birbirinizi (kötü) lakaplarla çağırmayın. İmandan sonra fasıklık ne kötü bir namdır! Kim de tövbe etmezse, işte onlar zâlimlerin ta kendileridir (Hucurât Suresi,11).”

“Ey iman edenler! Zannın birçoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı gûnahtır. Birbirinizin kusurlarını ve mahremiyetlerini araştırmayın. Birbirinizin gıybetini yapmayın. Herhangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz! Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah tövbeyi çok kabul edendir, çok merhamet edendir (Hucurât Suresi,12).”

“Görmedin mi Allah güzel bir sözü nasıl misal getirdi? (Güzel bir söz), kökü sağlam, dalları göğe yükselen bir ağaç gibidir. Bu ağaç Rabbinin izniyle her zaman meyvesini verir. Öğüt alsınlar diye Allah insanlara misaller getirir. Kötü bir sözün durumu da; yerden koparılmış, ayakta durma imkânı olmayan kötü bir ağacın durumu gibidir. Allah, iman edenleri hem dünya hayatında hem de ahirette sabit bir sözle sağlamlaştırır, zalimleri ise saptırır. Ve Allah dilediğini yapar (İbrahim Suresi,24-27).”

Okur (2015), nezaket ve zarafetin temelinde bulunan unsurları şu şekilde ifade etmektedir:

- Zarif insan sözleri ve davranışlarıyla başkalarını rahatsız etmeyen insandır.
- Zarif insan samimi ve güler yüzlüdür.
- Zarif insan ölçülü ve duyarlıdır; empati yapar.
- Zarif insan, ölçülü halleriyle ve gösterişten uzak durmasıyla da dikkat çeker.
- Zarif insan, reddederken kibar kalmayı bilendir.
- Zarif insan dinlemeyi bilendir.
- Zarif insan teşekkür etmeyi bilen ve teşekkürü kimseden esirgemeyendir.
- Zarif insan kibirli olmayandır.
- Zarif insan gerektiğinde özür dilemeyi bilendir.
- Zarif insan diğerlerini yerli yersiz eleştirmeyendir.
- Zarif insan kıskanmayandır.
- Zarif insan sabırlıdır.
- Zarif insan tutarlı ve kararlıdır.
- Zarif insan kabalıktan kaçınır.
- Zarif insan alınganlık göstermez.
- Zarif insan adil olabilir.

- Zarif insan hırs ve gayreti ayırt edebilendir.
- Zarif insan dedikodu yapmaz.
- Zarif insan vakar sahibidir.
- Zarif insan utanmayı bilendir.
- Zarif insan sır saklayabilendir.

Toplumumuzdaki görgü ve nezaket kurallarında bulunan temel değerler şu şekilde sıralanabilir (Çankırılı, Elbaşı ve Demirci, 1996, s. 12–25):

- Görgülü ve nezaketli olmanın, güzel huylu olmanın başı edeptir. Edep, güzel huyların ahlaki davranışın kişide estetik bir hale dönüşmesidir. Edep, büyüğüne karşı saygı göstermek, küçüğüne karşı sevgili ve şefkatli olmak, kötü ve çirkin bir iş yaptığında utanmak, vicdanen rahatsızlık duymaktır.
- Davranış ve sözlerimizin tesirli olmasında dikkate alınması gereken bir diğer husus samimi olmaktır. Kişi samimi ve dürüst olmadığında ne kadar kibar ve nazik olmaya çalışırsa çalışsın karşıdaki kişiye etki etmeyecektir.
- Bencil ve cimri olmak görgü ve nezaket kurallarında tasvip edilmeyen özelliklerden biridir. Görgü ve nezaket kurallarının temeli başkasını düşünmek, başkasına iyilikte bulunmak, bir iyilik yaptığı zaman mutlu olmaktır.
- Müsamaha göstermek görgü ve nezaketin temel değerlerinden biridir. Kişinin kabahatini yüzüne vurmamak, onu başkalarının önünde küçük düşürmemek, gizli hallerini araştırmamak, zaafı varsa onunla baş başa konuşarak kendisini düzeltmesine fırsat vermek; olgun ve tecrübeli eğitimcilerin, idarecilerin, aile büyüklerinin izlediği yoldur. Herhangi bir hareket karşısında yapılan harekete değil de yapılan hareketin maksadına bakılır. Eğer niyette kötülük ve kasıt yoksa yerine göre en kaba hareket bile tebessümle ve olgunlukla karşılanmalıdır. Eğer yapılan davranış insanları tedirgin ediyor, toplumun sağlıklı yapısını tehdit ediyorsa, karşı taraf uygun bir dille uyarılmalıdır.
- Şefkatli olmak, utanmak, kanaatkâr olmak, verdiği sözü tutmak, tutumlu olmak, güvenilir olmak, azimli ve sabırlı olmak; kin, kıskançlık ve dedikodudan, gurur ve kibirden uzak durmak da görgü ve nezakette bilinmesi gereken temel değerlerden biridir.

Sosyal davranış kurallarının tarihçesi incelendiğinde ilkel tabir edilen toplumlarda bile insana ve çevreye saygıyı temel alan kuralların bulunduğu görülmektedir. Türklerin tarih sahnesinde yerini aldığı yıllardan bu güne ulaşan eserlerde büyüğe saygı, küçüğe sevgi konusunun öncelikle önemsendiği görülmektedir. Örneğin; Dede korkut hikâyeleri; kibirlenenlere, insanlara zulmedenlere, kadınlara saygısızlık edenlere verilen dersle dolu bir hayat bilgisi kitabıdır. 10.yy.'da Yusuf Has Hacıp tarafından kaleme alınan Kutadgu Bilig adlı eserde, “Akıllıysan; katıldığın her şölende yemeğini zarafetle yersin uzanıp da kimsenin önünden lokma almayasın. Görgüsüz, aptal ve kaba saba olan kişi, terbiyeli bir kişiyle karşılaştığında bocalar. Uzanıp da başkasının önünden lokma almayasın...” satırlarının bulunması da millet olarak görgü ve terbiyeye verdiğimiz değerın ifadesidir (Okur, 2015, s. 13). Bununla birlikte Kaşgarlı Mahmud, Divanü Lûgati't-Türk adlı eserinde de görgü ve nezaket kurallarına yer vermiş, nezaket kurallarına uymayan davranışları şu şekilde sıralamıştır (Aydemir, 2014, s. 21–25):

- Aksırmak: “*İkki er asruşdı*: İki adam, hangimiz daha çok aksıracağız diye aksırmakta yarış etti” .
- Argulamak: “*Ol ikki kişi ara arguladı*: O, iki kişi arasını yardı, geçti”,
- Başkalarına kötü söylemek,
- Çanğılmak: “*Döğülerek çenilemek*; kötü söyleyip bağırma”,
- Çok ve gereksiz konuşmak: “*Ol anıñ kulakın üzitti*: O, çok söylemek yüzünden onun kulağını ağırlaştırdı, sağırlaştırdı”.
- Haddi aşmak: “*Birisi haddini geçmek istediği zaman ‘öküş kılınma’* denir ki, ‘*haddini tecavüz etme, aşırı gitme*’ demektir”. “*Ol mendin bu ısta eymeni*: O, benden bu işte utandı, ileri gitmekten çekindi”.
- İkit: “*Yalan. İkit söz*: Yalan söz. *Yalğan söz*: “Yalan söz”
- Kafçıtma: “*Kızdırmak. Ol anı kafçıttı*: O, onu kızdırdı”
- Kısganmak: “*Kıskançlık*”. “*Taygan yügürgenni tilkü sevmes*: Tilki, tazi köpeklerinin çok koşanını sevmez; çünkü o, onu yakalar.” Bu söz arkadaşları arasında faziletle ün alan kimse için söylenir. Arkadaşları arasında faziletle ün alan kimseyi arkadaşları çekemez, ona hınç bağlarlar.
- Kıyıklık: “*Er sözi bir, edher köki üç*: Erin sözü bir, eğer bağı üç olur” . “*Künde irük yok, begde kıyık yok*: Güneşte gedik yok, beyde caymak yok” .

- Kızdırmak, can sıkmak. Kakıtgan: “Başkasını sürekli kızdıran ve canını sıkan kişi”
- Kıkçürmek: “İki kişiyi birbirine kışkırtmak, sürttürmek”. “*Ol ikki kişi ara çakdı*: O, iki kişinin arasını kışkırttı”. “*Ol çakmak çaktırdı*: O, çakmak çaktırdı.
- Kurguluk: “Taşkınlık, yeğnilik” (DLT I: 528). “*Er kurgulandı*: Adam taşkınlık etti ve yeğnilik gösterdi”.
- Küçemek: “Zulmetmek, zorla fenalık etmek” .
- Küstahlık: “Utun: Değersiz, alçak, küstah” .“*Tuzun birle uruş, utun birle tireşme*: Yumuşak başlı kişi ile vuruş alçak kişi ile iddialaşma, direşme”.
- Küvezlik: “Gururlu ve kibirli olmak”.
- Öğünmek: “Öğünme” . “*Er urıladı*: Adam kendini öğdü ve öğmekte ileri gitti”.
- Ölmüş birinin arkasından konuşmak: ‘*Ol kirtü yerde ol*’ denir ki ‘O, gerçek yerdedir, onun üzerine yalan söylemek olmaz’ demektir”.
- *Sarsıg söz*: “Katı söz” . “*Ol anğar tıl tegürdi*: O, ona söz dokundurdu, dille, sözle incitti” . “*Tılın tügmişni tışın yazmas*: Dil ile bağlanan dişle çözülmez” .
- Sayramak: “Şakılamak, ötüşmek; saçmalamak, hezeyan etmek” .
- Sukluk: “Aç gözlülük, tamahkârlık.
- Tebizlik: “Hasetçilik”,
- Tönğüşmek: “Gözlerini dikerek bir şeye saldırmak; işi kabulden çekinmek; emreden kişiye, gözlerini dikerek, iğrenerek bakmak”,
- Uşaklamak: “Koğlamak” .“Yoñatmak: Koğulamak”,
- Uwutsuzluk: “Utanmazlık”.
- Yaçandırmak: “Utandırmak, bıktırmak”,
- Yala: “Töhmet, itham, biri hakkında kötü sanıda bulunma”,
- Yubılamak: “Aldatmak, hile yapmak.

Nezaket ve görgü kuralları belirli ortamlarda belirli şahıslara yönelik uyulması ve uygulanması gereken kurallar olmamakla birlikte neyi nasıl yiyeceğimiz ve nerede nasıl giyeceğimizle sınırlı değildir. Her yerde ve her ferde karşı uyulması ve uygulanması gereken, insanlığımızın ve kendimize duyduğumuz saygının ifadesidir (Okur, 2015, s. 16).

Nezaketin resmi ortamlarda karşılığı ise protokol kurallarıdır. Protokol kurallarının temeli davranışsal olarak saygı ve nezakettir. Kamusal ve toplumsal yaşamda uygulanan protokol ve sosyal davranış kuralları ilke olarak saygı ve nezakete dayanır. Bu yüzden, protokol kuralları ile saygı ve nezaket kuralları iç içedir. Çünkü kamusal, kurumsal ve toplumsal yaşamda devlet ve hükümet adamlarıyla; amirler, yöneticiler (üstler) ile konuklar ve hanımlarla, özellikle yabancılarla; sanatçılar ve politikacılarla, din adamlarıyla, günlük çalışma yaşamında iş arkadaşları ve vatandaşlarla olan tüm iş ve ilişkiler saygı ve nezaket içinde yürütülür. Ancak saygı ve nezaket davranışsaldır; içten duyulan saygı şekilsel olarak davranışla gösterilir. Bu yüzden, sözlü olarak “size saygı duyuyorum” demek yeterli değildir. Örneğin makamda, büyüklerin ve hanımların yanında ayağa kalkılır, ceketin önü iliklenir vb. Kamusal, kurumsal ve toplumsal yaşamda saygı ve nezaket kurallarının temeli konukları, üstleri (büyükleri), yaşlıları, hanımları, malul ve gazileri her yerde, her zaman saymak, korumak ve kollamaktır (Aytürk, 2013, s. 12).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EĞİTİM

Bu bölümde eğitim kavramı; öğretim, kültür, ahlak ve sanat kavramları ile ilişkilendirilerek açıklanmaktadır.

3.1. Eğitim

İnsan, hem varlığını sorgulama, anlama ve anlamlandırma bakımından hem varlığında potansiyel olarak yer alan iyi ve kötü yönelimleri çoğunlukla toplumsal değerler doğrultusunda yönlendirme bakımından hem de iktidar olma arzusundan kurtulma imkânı olmaması nedeniyle eğitime muhtaç yaratılmıştır. Eğitime olan bu muhtaçlık, hayvanlardaki gibi refleksif değil, amaçlı (bilinçli) bir eylem biçimindedir (Aydoğan, 2017, s. 10).

İbn el- Mukaffâ insanın yeme içmeden çok eğitime ihtiyacı olduğunu, toprağa gömülen çiçek tohumunun su verilmediği takdirde kendiliğinden harekete geçip çiçek açmayacağı gibi insanın da ruhundaki gizli kabiliyetlerin ortaya çıkması için eğitime ihtiyaç olduğunu vurgulamaktadır. Toprağın suya ihtiyacı olduğu gibi insanın da eğitime ihtiyacı vardır. Eğitim olmasaydı, insan hayatında manevi, zihni ve tarihi bir devam olmazdı. Hatta tarihin kendisi de olmazdı. İnsan dışındaki varlıkların bir tarihinin olmamasının sebebi onlarda eğitim ve terbiye kavramının olmamasından kaynaklanmaktadır. İnsanın, insan olabilmesi eğitimidir. Her insan fen, sanat, meslek vb. yönünden bildiğini kendinden sonraki nesle öğretmekte, bu şekilde de medeniyet ilerlemektedir (Bayraktar, 1989, s. 16–17).

Eğitim kavramı, eğitim bilimciler ve komşu bilim dalları tarafından farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Sosyologlar ve sosyal yöne ağırlık veren eğitimciler, eğitimi, bireyin içinde yaşadığı toplumu benimseyerek sosyalleşmesi, toplumun kültürünü kazanması ve geliştirmesi olarak tanımlarken; çocuğu psikolojik açıdan ele alan psikolog ve eğitimcilere göre eğitim, bireyin içindeki yetenekleri, arzuları ve ilgileri

ulaşabileceği en üst düzeye kadar çıkarmak ve kişinin içindeki potansiyeli tam olarak geliştirmek için gerekli çevre şartlarını düzenlemektir. Ekonomistler açısından ise eğitim bir yatırım, bir üretim işi, kişiye meslek kazandıran bir süreç olarak görülmektedir. Eğitimi ele alış bakımından farklı şekillerde yorumlamalar ve tanımlamalar çoğaltılabilmekle birlikte en çok kullanılan tanım şu şekildedir: Eğitim, bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla ve amaçlı olarak istenilen değişiklikleri meydana getirme sürecidir (Ergün, 2015, s. 1). Eğitim kavramı pek çok disiplin tarafından incelendiğinde farklı şekillerde yorumlandığı görülür. Genel olarak bakıldığında eğitim, bireyde kendi yaşantısı yoluyla, çevresinde meydana gelen amaçlı etkileşim sonucu, davranışlarında ortaya çıkan değişiklik olarak düşünülebilir.

Eğitim bir davranış değiştirme sürecidir. Bu süreç sonunda bireyde davranış değişikliğinin olması beklenmektedir. Ayrıca bu davranışın istendik yani olumlu yönde olması amaçlanmakta ve kasıtlı yapılmaktadır. Bu bakımdan eğitim “kasıtlı kültürlenme süreci” olarak da tanımlanmaktadır. Eğitimciler göre eğitim uzun süren, uzun sürdüğü için pahalı olan ve asla geriye dönüşü mümkün olmayan bir süreçtir. İşte bu özellikler eğitimi rast gele bir süreç olmaktan çıkarır. Bu uzun ve pahalı süreçte yanlışa hemen hemen hiç yer olmamalıdır. Bu yüzden eğitim ciddi ve son derece önemli bir süreçtir (Arslan, 2009, s. 13).

Eğitimin ana amacı, insanların zihinsel kodlarını oluşturmaktır. Bilgi ve beceri kazandırma, eğitimin her zaman ikincil amacı olmuştur. Bu zihinsel kodlama ülkelerin kendi paradigmalarına uygun bir şekilde yapılmalıdır (Aydoğan, 2017, s. 9). İnsanın var olduğu bütün toplumlarda eğitimin konusu, mükemmel olmayan, mükemmelleştirilmek için eğitilen insandır. Eğitime muhtaç, gelişime açık ve eğitime yetenekli olan insan bunun için çabalamaktadır. Eğitim, insanın içinde var olan yetkinlikleri büyüme ve olgunlaşma sırasında uyarmak ve olumlu yönde desteklemektir. Bunun için yetişkinlerin çok yönlü yardımlarının yanı sıra, kişinin gelişimine uygun bir de “çevre” veya öğrenme ortamı gerekmektedir. Eğer bu çevre iyi düzenlenirse, öğrenci, fazla bir yabancı yardıma ihtiyaç duymadan kendi biyolojik ve sosyal varlığını ortaya koyabilir. Bir kişinin kendini şekillendirmesinde, kendi şahsiyetini ortaya koymasında içinde yaşadığı toplum ve kültür çok önemlidir. İnsan, oluş halinde olan, gelişen, değişen bir varlık olduğu için eğitim insanın

etkilenebilirliğinden yararlanmakta; onun davranışlarını istediği gibi düzenlemekte ve değiştirmektedir (Ergün, 2015, s. 2).

Aydoğan (2017, s. 10)'a göre eğitim amaçlı ve bilinçli bir süreçtir. Bu durum eğitimin sistemli ve süreç içerisinde yapılmasını elzem kılmaktadır. Ancak sistemlilik ve süreçlilik, eğitimin aynı zamanda en kırılğan yanını oluşturmaktadır. Çünkü eğitimin bu doğası, “kötüler” in yönetiminde tahrip edilmeye de yol açmıştır. Nitekim modernliğin egemen olduğu dünya, insanın varoluşsallığını, potansiyel yönelimlerini ve iktidar olma arzusunu eğitimle sistemli bir şekilde ve uzun bir süreç içerisinde olumsuzlaştırmakta, modern dünya olan Batı, bilgi ve beceri odaklı eğitime öncelik vermekle insanın soyut, aşkın, uhrevi, ilahi yanını hiçe saymaktadır.

Ergün (2015, s. 3)'e göre eğitim, genç kuşakları yetişkinlerin elinde yetiştirmek, topluma ve geleceğe kazandırmak için bir araçtır. Ancak saf deneysel ve faydacı eğitim yönünde gidilirse kişiyi mükemmelleştirme ve bağımsızlaştırma görevini yerine getiremez. Eğitimde her zaman toplum ve kişi çıkarlarını gözeten yüksek amaçlar olmalıdır. Yoksa o, insanları herhangi bir efendinin elinde hizmetçi yapacak bir araç durumuna gelebilir.

Bazı eğitimciler eğitimi dünyadaki ilk insanla başlatırlar. İnsanın hem üstün vasıflarının olması; hem de tek başına olduğunda hiçbir şey yapamama gibi iki tezat özelliğe sahip olması, nerede ve ne zaman olursa olsun, insanın olduğu yerde eğitimin de olduğu gerçeğini göstermektedir. İnsanoğlu, varlık âleminde üstün özelliklerinden dolayı en iyi değişebilen ve gelişebilen canlıdır. Ancak bu üstünlüklerini istenen düzeye çıkarması için de bir başkasının yardımına gerek duymaktadır (Çelik, 2013, s. 7).

Fârâbî eğitim kavramını betimlemek için, *'te'dîb, takvîm, tezhîb, tasdîd, ta'lîm, irtiyâd, terbiye, tahsîl'* gibi çeşitli kavramlar kullanır. Onun görüşüne göre, öğretim (*ta'lîm*), genel anlamda, *'milletlerde ve şehirlerde kuramsal erdemleri yaratma'*, eğitim (*te'dîb*) ise, *'toplumda, ahlaksal erdemleri ve eylemsel sanatları var etme'* yoludur (Aydm, 2010, s. 135).

Bilgin (2007, s. 19)'e göre eğitim yeni bir kavramdır ve terbiye kavramının yerini almış gibi görünmektedir. Her ne kadar eğitim kavramı henüz terbiyenin bütün anlamlarını karşılayacak derecede zengin bir içerik ile yüklenmiş olmasa da her iki

kavram, değişik amaçlarla birbirini tamamlayıcı bir biçimde kullanılmaktadır. Eğitim, Türkçe bir kelime olarak eğmek kelimesinden gelmektedir. Eğmek “bir şeyi eğmek” olarak eşya için kullanılırken insan için kullanıldığında, insanın davranışlarında inanıp benimseme ile veya zorla değişiklik meydana gelmesi anlamına gelmektedir.

Eğitim bir yandan insan aklını güçlendiren, kabiliyetlerine yön veren bir güç, öbür yandan da insanın hatalarını gideren bir faktördür. İmam-ı Azam’a göre eğitim, şahsiyeti geliştiren veya bozan şeyin anlaşılmasıdır (Bayraktar, 1989, s. 4). Kişinin zihnî, bedenî, duygusal, toplumsal yeteneklerinin, davranışlarının en uygun şekilde ya da istenilen bir doğrultuda geliştirilmesi, ona birtakım amaçlara dönük yeni yetenekler, davranışlar, bilgiler kazandırılması yolundaki çalışmaların tümüne eğitim denilmektedir. Eğitim, hayat boyu sürmekle birlikte planlı ya da tesadüfi olabilmektedir. Okul, okuma-yazma, ders araç gereçleri ile ve bunların dışında aile veya bir çevre içinde, kişisel yetiştirme vs. yollarıyla yapılan öğretim, öğrenme, bilgi aktarma, beceri kazandırma çalışmalarının tümüne yaygın eğitim de denilmekle birlikte kısaca, eğitim, öğretimi de içine alan çok geniş bir terimdir (Akyüz, 2012, s. 2).

İnsanlar her devirde, genç nesli ruhî ve bedeni yönden topluma faydalı olacak şekilde yetiştirme gayreti içinde olmuşlardır. Sosyal hayat geliştikçe, çocukların yetiştirilmeleri de buna göre ayarlanmış ve genç kuşak bu amaçlara göre yetiştirilmek istenmiştir. Eğitimin amacı zaman içinde, milletlerin inanç, ahlak, görgü ve göreneklerine göre değişiklik göstermiştir. Örneğin gençleri şuurlu ve sistematik bir eğitim ve öğretimle yetiştirmeyi eski Yunanlılarda görmekteyiz. Yunanistan’ da eğitimin amacı, gençlerin güzel ve ahenkli yetiştirilmesiydi. Onlara göre faziletli insanlar, ancak dengeli eğitim görenlerdi. Eski Roma’ da ise eğitimin amacı, fazilet ve uygarlıktı. Rönesans devrinde ise, insanlıktı. İngilizlerde centilmenlik, J. Locke’ den sonra da devleti idare etmeye muktedir liderler yetiştirmektir. Aydınlanma devrinin eğitim amacı ise bilim adamı yetiştirmek iken Batı eğitiminin genel olarak gayesi, iyi bir vatandaş yetiştirmektir. İslam inancına göre ise eğitimin amacı, batı anlayışında olduğu gibi dar sınırlar içinde değildir. İslam eğitiminin amacı, dünyanın neresinde olursa olsun kişinin aynı şekilde hareket etmesini sağlayacak olan “ iyi bir insan” yetiştirmektir (Bayraktar, 1989, s. 6–8).

Aydoğan (2018, s. 3)'a göre insanın yemek yeme, barınma, sevme, nefret etme gibi zorunlulukları bununla beraber de sorumlulukları vardır. Kişinin zorunluluklarını yerine getirmemesi onun bireysel hayatına olumsuzluk getirirken; sorumluluklarını yerine getirmemesi sosyal hayatına ve topluma olumsuzluk getirir. Çünkü zorunluluklarımız bireysel, sorumluluklarımız ise toplumsal özellik gösterir. İşte eğitim; sorumluluk duygusunu insana hatırlatarak veya kazandırarak hem toplumun hem de o bireyin normal yaşam sürmesini sağlamaktadır. Aynı zamanda eğitim, insanın insan olmakla kazandığı zorunluluklarını daha rahat getirmesine olanak sağlayan bir süreçtir.

Eğitim en genel anlamıyla insanları belli amaçlara göre yetiştirme sürecidir. Bu süreçten geçen insanın kişiliği farklılaşır. Bu farklılaşma eğitim sürecinde kazanılan bilgi, beceri, tutum ve değerler yoluyla gerçekleşir. Eğitim ailede, okulda, iş yerinde, asker ocağında, camide ve insanların oluşturdıkları çeşitli gruplar içinde yer alan çok geniş bir süreçtir. (Fidan, 2012, s. 4). Özellikle aile ve okul çocuğun eğitim sürecinde başrolde olan iki aktördür.

Çocukların eğitim sürecinde büyük rol oynayan okulun görevi, öğrenciye sadece bilgi vermek, onu zihnen eğitmek ve öğretmek değil; aynı zamanda fikir ve iradesini, duygu ve düşüncesini eğiterek, sağlam şahsiyette insanlar olarak yetiştirmektir. Duygu ve irade terbiye edilmezse sadece zihni eğitim ve öğretim kötü sonuçlara yol açabilir. Çünkü bilgili bir adam aynı zamanda iyi, ahlaklı olamaz. Ahlak ve irade kuvveti ile beslenmemiş bulunan zekâ, hırsız feneri gibi kötülük yapmaya yarayan bir vasıta yerine geçer. Yani insanların zihin kuvvetlerini öğretim yoluyla geliştirirken, irade ve ahlaki yeteneklerini de ihmal etmemek, eğitim yoluyla kuvvetlendirmek gerekmektedir. Bilgili, fakat iradesiz, karakersiz ve ahlaksız bir adamın fikri kuvvetleri hırsız feneri gibi karanlıklarda fenalık yapmaya yaradığı halde, bilgili, iradeli ve güzel ahlak sahibi, karakterli bir adamın fikri kuvvetleri de feyizli bir güneş vazifesi görür. Aristo' ya göre bir kimse zihin bakımında ne derece gelişirse, o kimsenin ahlak ve irade terbiyesine o derece önem verilmelidir. Aksi halde insan, hayvanların en vahşisi ve en zararlısı olmak istidadını gösterir (Bayraktar, 1989, s. 15–16).

3.1.1. Eğitim ve Öğretim Arasındaki İlişki

Eğitim ve öğretim birbiriyle karıştırılmaması gereken kavramlardır. Öğretim, teşkilâtlı ve düzenli bir şekilde genellikle bir okul vb. gibi öğretim kurumunda öğretmenler tarafından, öğrencilere, araç gereç kullanılarak bilgi aktarılması ve öğretilmesi çalışmalarının tümü olmakla birlikte, eğitimin bir parçasıdır. Eğitim ise, öğretilen şeylerin kişinin davranışlarında olumlu yönde değişiklikler meydana getirmesidir (Akyüz, 2012, s. 2). Eğitim öğretimi de içine alan kapsamı geniş bir süreçtir.

Öğretim faaliyeti, duygu ve düşünce hayatının değişmesine yardım eder, yani düşünce ve duygularımızı tanzim eder. Eğitim faaliyeti ise, aksiyonlarımızı, hareket ve davranışlarımızı yönetir, kontrol eder ve kuvvetlendirmeye çalışır. Herbart (1776-1841), pedagojiye “terbiyevi öğretim” kavramını getirmiştir. Ona göre öğretimsiz bir eğitim düşünülemediği gibi eğitmeyen bir öğretim de düşünülemez. Terbiye ile öğretim, birbirinin tamamlayıcısıdır. Çünkü bilgisiz hareket, bizi felakete sürükleyebileceği gibi, hareketsiz bilgi de insanı tembelleğe sevk eder (Bayraktar, 1989, s. 13).

Fârâbî, öğretim ve eğitim kavramını birbirinden farklı ele alır. Ona göre öğretim, öğrenen kişinin kuramsal kültürü elde etmesini amaçlar ve sözle/anlatımla gerçekleşir. Eğitim ise, ahlaksal davranışları ve eylemsel becerileri kazandırmakla ilgilidir ve iş yapma azmini tahrik etme ve eylemsel işleri tekrar ederek alışkanlık kazandırma yoluyla gerçekleşir. Fârâbî’ye göre, ahlaksal davranışlar ve eylemsel beceriler konusunda eğitim aracılığıyla kazandırılan alışkanlık, o şeyleri öğrenenlerin ruhlarına iyice işlemeli ve o şeyleri âşıkmiş gibi yapmalarını sağlamalıdır (Aydın, 2010, s. 137). Genel itibarıyla bakıldığında öğretim, kişiye yeteneklerini geliştirme ve yeteneklerini kullanmayı öğretirken; eğitim, öğrendiği bilgi ve beceriye ahlak ve ruh katarak onu anlamlı hale getirmektedir. Öğretime madde açısından bakıldığında eğitim onun ruhu gibi düşünülebilir.

3.2. Eğitim ve Kültür

İnsanın birlikte yaşaması sonucu ortaya çıkmış değerlerin tümü kültür olarak tanımlanmaktadır. Bu değerler maddi ve manevi olarak ikiye ayrılmakta, manevi

değerlerin başında din, dil ve sanat gelmektedir. Her toplumda yetişkinler, sahip oldukları değerleri kendilerinden sonra gelecek nesillere aktarmak gayreti içindedir (Çelik, 2013, s. 7).

Bilgin'e (2007) göre her toplumda bir nesil diğer neslin terbiyesi ile uğraşmaktadır. Bu durumu Fidan (2012), kültürlenme süreci olarak ifade etmektedir. Kültürlenme, insanın kişilik yapısı içinde doğduğu ve yetiştiği kültür tarafından belirlenir. Her toplum kendi kültürünün özelliklerini yeni kuşaklara geçirir. Toplumun bireyleri, kendi kültürünün istek ve beklentilerine uyacak şekilde etkilemesi ve değiştirmesine "kültürlenme" denir (Fidan, 2012, s. 4).

Eğitim, amaçlı bir süreç olduğu kadar pozitif ve kültür içerikli de bir süreçtir. Kültür ile eğitimi eş anlamlı olarak kabul edilebilmektedir. Çünkü sosyolojide kültür daha çok insanın inşa edilmesi anlamında kullanılmaktadır. Bakıldığı zaman eğitimin de aynı anlamı ifade ettiği görülmektedir. Ayrıca sosyolojide kültürlenme, kültürlenme, kültürel yayılma, kültürel asimilasyon gibi kavramlar eğitim kavramı ile doğrudan bağlantılıdır. Bu nedenle kültür ve eğitim kavramlarını birlikte düşünmek gerekmektedir (Aydoğan, 2017, s. 10). İkisinin de amacı topluma uyumlu ahlaklı insanlar yetiştirmektir.

3.3. Eğitim ve Ahlak

Aydoğan (2017, s. 13) eğitim kavramını, "eğitim: ahlak x (bilgi+ beceri+ yetenek)" formülüyle ifade etmektedir. Aydoğan'a (2017, s.13) göre, eğitim ile kültür aynı işlevi yerine getirmektedir, çünkü ikisinin de temeli ahlaka dayanmaktadır. Ahlak ortadan kalktığında eğitim de ortadan kalkmaktadır çünkü insanlık ahlaktır. Meslekileşen eğitim sistemleri ahlakı sadece bir ders haline getirmekte ahlakı kurallara mahsus kılmaktadır. Bu durum insan hayatını mekanikleştirmektedir. Eğer bir eğitimden söz edilecek ise bu eğitim muhakkak ahlak temeline dayanmalıdır. Aksi halde bir eğitimden söz etmek mümkün değildir. Çünkü gerçek eğitim ahlak ile olan eğitimidir. Örneğin alan bilgisi, öğretim becerisi ve sayısal yeteneği iyi olan ama ahlaki olarak problemlili bir öğretmenin yetiştirdiği öğrencinin kime hizmet edeceği belli değildir. Öğretimle kazanılan bilgi, beceri, yetenek gibi özelliklerin ne amaçla

kullanılacağını belirleyen şey, o insanın ahlakıdır. Ahlak insan vücudundaki beyin gibi neyin, ne zaman, niçin, kime, nasıl kullanılacağını belirleyen bir değerdir.

Eğitim kavramının halk dilindeki karşılığı terbiyedir. Terbiye ahlak ile doğrudan bağlantısı olan, kişinin söz ve davranışlarını güzelleştirmek olarak ifade edilen bir kavramdır. MEB Dini Terimler Sözlüğü (2009, s. 361)'nde yer alan bilgiye göre terbiye; edeblendirme, eğitime, eğitim verme, yetiştirme, yetenekleri geliştirme ve davranışları kontrol etme gibi anlamlara gelmektedir. Duman (2018, s. 278)' a göre terbiye, insanın doğuştan sahip olduğu melekeleri güzel bir şekilde açığa çıkartmak, kabiliyeti ölçüsünde çocuk yaştan itibaren verilecek kültür ile ruha ve bedene müsait olduğu güzellik ve olgunluğu kazandırmak suretiyle dünya ve ahiret saadetini temin etmesinde yardımcı olmaktır.

Terbiye bir rehberlik, bilenin bilmeyene yaptığı tesirdir. Gökalp, terbiyeyi, bir cemiyette yetişmiş bir neslin, henüz yeni yetişmeye başlayan nesle fikirlerini ve hislerini vermesi şeklinde ifade ederken; Yazır, bir şeyi kademe kademe, tedric ile kemâle erdirmektir demiştir. M. Ali Aynî' ye göre terbiye, çocuğun, birbirlerine uygun olmak üzere kuvvelerini, onu tabiat-ı insaniyenin mütehammil olduğu kemâline, en yüksek derecesine erdirtirecek surette tenmiye, yetiştirme sanatıdır. İslam dini açısından terbiye, kulu, dînî ve dünyevî vazifelerini hakkıyla yerine getirebilecek bir hale ulaştırmaktır. Sosyolojide terbiye, çocuğun sosyalleştirme faaliyetidir (Bayraktar, 1989, s. 5).

Terbiye metotlarından biri te'dib'dir. Te'dib, edeblendirme, terbiye verme, haddini bildirme gibi anlamlara gelir (Yeğin, 1978). İyi bir fiile teşvik ve kötü fiillerden vazgeçirmek için başvurulmuş yollar ve vasıtalar da te'dibe girmektedir. İslam terbiyecileri mükâfat, armağan, takdir eden söz ve güzel davranışları te'dib olarak değerlendirdiği gibi sert bir bakışın, azarlamanın, dövmenin de te'dib olduğunu belirtmiştir. Çocuğun durumuna, yaşına, davranışının derecesine göre bunlardan birine başvurulabilir (Canan, 2005, s. 40).

Terbiyeyi izah ederken hurma çekirdeği örneği vermek yerinde olacaktır. Hurma çekirdeği aslında, ne elma ne de hurma ağacıdır. Ancak çekirdek terbiye edildiği; dikildiği, sulandığı, bakılıp büyütüldüğü zaman, hurma ağacı olabilir. Ama ne kadar terbiye edilirse edilsin hiçbir zaman elma ağacı olmayacaktır. Burada şu anlatılmak istenmektedir. Terbiye, ferde olmayı vermek ve kazandırmak değil, var olan

kabiliyete, yaratılıştan getirdiklerine yöne ve şekil vermek, geliştirmek demektir. İnsanoğlu yaratılıştta ne sırf hayır ve şer, ne tasdik ve ne de sırf küfür üzeredir. Her iki tarafa da meyli ve kabiliyeti vardır. Eğer onu iyiye sevk edecek bir yardımcı, bir öğretmen bir yol gösterici olursa iyiye yönelir ve kemale erer; fakat kötü örnek olunan bir yere denk gelirse yolunu şaşırır. Bu henüz ne alacağını bilmeyen bir çocuğun para sahibi olmasına benzer, çocuk gördüğü her şeyi almak ister. Rehber bulmayan bir insanın hali de buna benzemektedir (Bayraktar, 1989, s. 25).

Büyükkörükçü (2015, s. 16) terbiye kavramını, ebeveynin, okulun ve çevrenin, çocuğun ruhî ve manevi hayatı üzerinde tesir icra etmesi olarak açıklamaktadır. Bu tesir, çocuk dünyaya geldiği anda başlar. Ona, büyüme çağında en büyük örnek anne ve babasıdır. Büyürken her halde ahlak ve fazilet gören çocuk, muhakkak terbiyeli olarak yetişir. Gazali (1974, s. 165)'ye göre çocukların terbiye edilmesi, üzerinde önemle durulması gereken işlerden biridir. Çocuk, anne ve babanın yanında ilahî bir emanettir. Onun kalbi saf bir cevherdir. Her türlü nakış ve suretten boş, nakşedilen her şeyi kabule müsait, kendisine müteveccih, her şeye meyleder vaziyettedir. Kendisine iyilik telkin edilir ve iyi işler yaptırılırsa, çocuk iyi bir insan olarak yetişir, dünya ve ahiret saadetine ulaşır. Fakat kötü işlere itilir ve hayvanat gibi ihmal edilir, terbiyesine bakılmazsa, işi azıtır ve helak olur. Onun iyi ya da kötü bir ahlaka sahip olmasında anne, baba ve muallim sorumluluk sahibidir.

3.4. Eğitim ve Sanat

Toplumların maddi ve manevi kültür değerleri en saf şekilde sanat ile ifade edilir ve toplumların medenî seviyeleri ve üstünlükleri de ortaya koydukları sanat eserleri ile ölçülür (Serin, 2015, s. 6). Tarihte bütün uygar toplumlar eğitmek ve terbiye etmek amacıyla sanattan yararlanmışlardır. Çünkü sanat eğitimi aynı zamanda ahlak eğitimidir. Sanat eğitimi alan bir kimse bir taraftan kendi sanat ve anlama yeteneğini geliştirirken bir taraftan da ruhî incelikler kazanarak güzelliğin özlemine çeker ve kemale doğru yol alır. Osmanlı toplumunda eğitim ve öğretim çağına gelmiş olan gençleri kötü alışkanlıklardan uzaklaştırmak için genelde temel eğitimin yanında şiir zevk ve bilgisi, musiki ve hüsn-i hat gibi sanatların eğitimi de verilirdi. Küçük yaştan itibaren güzel yazı öğrenmeye başlayan çocuklar, hocalarının dizi dibinde hem güzel yazının kurallarını öğrenir, kabiliyetlerini geliştirir hem de ahlak terbiyesi

görmüş olurlardı. Gençler sanat eğitimi sırasında, kendi yetenekleri ölçüsünde sabırlı ve çalışkan, düzenli ve temiz olma gibi güzel huylar da kazanırlardı. Toplumda örnek insan olarak saygı gören hattat, öğrencilerinin bütün zaaflarını yakından takip eder, ders sırasında meşkinin altına çıkartmaları yaptıktan sonra, gerekli gördüğünde, sözlü uyarılarının yanında arada bir öğrencisine başarıları ile gurura kapılmamasını, kin, haset ve kıskançlık gibi bütün ruhî güzellikleri silip yok eden kötü huylardan temizlenmesi gerektiğini yazardı. Böylece hat öğreten öğretmen, topluma örnek insan olarak hazırladığı öğrencisine huzurlu bir hayatın da yolunu göstermiş olurdu (Serin, 2015, s. 5).

Konfiçyus'un, "bir milletin ahlâkî yönüyle nasıl idare edildiğini anlamak isterseniz, o milletin musikisini inceleyiniz." sözleri sanatın o toplumun karakteri hakkında bilgi vermesi açısından dikkat çekicidir (Özcan, 2015, s. 216). Milletlerin varlıklarını devam ettirebilmeleri, hâkim kültür içinde eriyip tarih sahnesinden silinmemeleri için; kökleri mâzide olan güzel sanatlarının canlı tutulması, öğretilmesi, sevilmesi ve korunması gerekir (Serin, 2015, s. 6).

Topçu'ya göre insanın kalbini kolayca kazanarak yüksek duyguları benliğimize aşılardan biri güzel sanatlar diğeri ise tabiat sevgisidir. Musikiden ve bütün güzel sanatlardan uzak yaşayan gençliği, hoyratlaşma tehlikesi karşılar. Ahlakın bozulması, insanı esir eden içgüdülerle kötü ihtirasların benliğimizde kuvvetle yerleşmesinden doğmaktadır. Güzel sanatlarla tabiatın sevgisi onları içimizden kovarak benliğimizi hürriyetine kavuşturur. Bunun için güzel sanatlarla ve özellikle musiki ile uğraşanların temiz ruhlu oldukları görülür (Topçu, 2016, s. 128). Osmanlı kültüründe Enderun mektebi, resmi mektepler ve üstatların evleri, özellikle daha geniş alanda güzel sanatlar akademisi konumunda olan tekkelerde tasavvuf ahlakı safiyeti içinde gençler sanat eğitimi yanında, kendilerine ve topluma zararlı duygu ve düşüncelerden arındırılırlardı (Serin, 2015, s. 5).

Eğitimde sanatın yer alması, çocuklara ahlakın kazandırılmasında büyük rol oynamaktadır. Çocuklar sanat ile ilgilendiklerinde, içlerinde bulunan güzellik duygusu açığa çıkmakta, sanat ile ilgilenmek hassas, ince, nazik kişilik sahibi olmalarına katkı sağlamaktadır. Yetiştirilen nesillerin ruhunda var olan güzellik ve incelik duygusunu açığa çıkarmak ve çocukların ahlaki olarak gelişip şahsiyetli bireyler olarak yetişmelerini sağlayarak toplumun ayakta kalmasını mümkün kılmak

için küçük yaştan itibaren çocuklara sanat eğitimi verilebilir. Çocuk içinde var olan güzellik duygusunu sanat ile açığa çıkardığında eşya ve canlılara da daha hassas davranacaktır. Sanat ile meşgul olan çocuk kazandığı hassasiyet ile nazik olmayı daha kolay öğrenecektir. Bu nedenle çocukların nezaketli bireyler olmalarında sanat kavramı etkilidir denilebilir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

EĞİTİMDE NEZAKET

4.1. Eğitimde Nezaket

Eğitimin önemli amaçlarından biri kişiyi nezaketli yapmaktır. Kültürümüzden ortaya çıkmış ve atasözü haline gelmiş; “Zarafet bilgiden önce gelir.”, “ Usul esastan önemlidir.”, “Edep öğrenilmeden ilim öğrenilmez.” gibi bazı sözler, eğitimin ana işlevinin kişiyi herhangi bir alanda bilgi sahibi yapmadan önce onu nezaket sahibi kılmayı öne çıkardığını gösterir (Aydoğan ve Özbal, 2019, s. 23). Nezaket, eğitimin bir meselesidir. Çünkü eğitim, ahlakın, kültürün dolayısıyla nezaketin aktarımıdır. Bu da aile ve okul olmak üzere iki oluşumda gerçekleşir. Dolayısıyla bireyin eğitimi aile, okul, sosyal çevrenin mesuliyetleri arasına giren bir vazife ve milletin bütününe ilgilendiren bir husustur (Marangoz, 1993, s. 9).

Toplum içinde insanların uymak zorunda oldukları bazı kurallar vardır. İnsan, sağlıklı bir ruh yapısına sahip olarak, toplum içinde eşine, dostuna, arkadaşlarına, ailesine karşı erdemli bir insan vasfıyla hareket eder, toplumdaki görgü ve nezaket kurallarına uyarsa hem güzel ahlakıyla topluma faydalı olur hem de insanlar tarafından güzel muamele görür (Çankırlı vd., 1996, s. 12). Görgü ve nezaket kuralları, nefsi; eğitim, öğretim ve terbiye yoluyla nakış nakış işleyip güzelleştiren, gönülleri süsleyen, titizlikle uygulandığında sosyal ilişkilere güzellik katan insancıl bir sanattır. Kişi, aldığı eğitim ve öğretim yoluyla önce kendi nefsini edeple süsler, sonra da topluma yansıttığı ölçülü ve nazik davranışlarıyla tüm ilişkilerine insanî bir boyut kazandırır (Duman, 2018, s. 38).

Eğitim öğretim sürecinde çocuklara nezaket ve inceliğin öğretilmesi onların toplumda saygın bireyler olmaları ve insanlarla sağlıklı iletişim kurmaları açısından çok önemlidir. Terbiye, nezaket ve incelik birleşince ortaya hoşgörülü, anlayışlı, nazik ve kibar bir insan profili çıkar (Dönmezbilek, 2019, s. 15–16).

Nezaket ve terbiye her yaştaki insana yakışan, onu sevimli ve saygılı kılan bir değerdir. Ailede, okulda, mahallede, çarşı ve pazarda, toplu taşıma araçlarında, her zaman ve her yerde nazik ve terbiyeli insanlar ilgi odağı haline gelir ve fark edilir. Çocuklar da her zaman nazik ve kibar insanlardan hoşlanırlar. Nazik ve terbiyeli insanlar çevresi tarafından sevilir ve kendileri de nazik davranışlar ile karşılaşır. Nezaket ve terbiyenin temelinde başkalarına iyilikte bulunmak, kimseyi üzmemek düşüncesi yatmaktadır. Görgü ve nezaket kurallarına uyan bir kişi aynı zamanda empati de kurabilen kişidir. “Kendine yapılmasını istemediğin bir şeyi başkasına da yapma!” düsturu ile hareket eden nazik insanlar, her şartta kendisini daima karşısındakinin yerine koyar; insanları rencide edecek kötü ve kaba davranışlardan uzak durur (Çankırılı vd., 1996, s. 24). Ayrıca görgü ve nezaket kuralları, insanı toplum içinde hata yapmaktan ve yüz kızartıcı davranışlardan korumaktadır (Dönmezbilek, 2019, s. 16).

Aslan (2011, s. 19)’ a göre görgü ve nezaketin temelinde şu beş kavram yer almaktadır. Bunlar; zarafet ve incelik, saygılı ve sevgi sahibi olmak, hoşgörü, yumuşaklık, tevazulu ve sade olmak, empati yapmak ve dikkatli olmaktır. Kişi karşısındaki kişiye hitap ederken mutlaka güler yüzlü ve nazik olmalıdır.

Nezaket kuralları genelde ailede anne ve baba, eğitim kurumunda ise öğretmenler tarafından verilen iyi bir insani eğitim ve öğretim yolu ile elde edilmektedir. Çocukların ahlaken örnek şahsiyetler ile karşılaşmaları, aile ve öğretmenlerin bu kuralları öğretmekte rol model olmaları çocukların nezaket kurallarını ahlak olarak edinmelerinde çok önemlidir (Dönmezbilek, 2019, s. 16). Anne ve baba çocuklarına, öğretmenler öğrencilerine hitap ederken sevgi ve saygı dolu ifadeleri kendilerine prensip edinmelidirler. Çünkü eğitimcilerin rol model olmaları çocukların görgü ve nezaket kurallarını kalıcı öğrenmelerinde, onların nazik, hoşgörülü, dikkatli, şefkatli, yumuşak huylu olmalarında etkilidir. Bunun için nezaket kurallarını öncelikle çocukların en çok muhatap olduğu kişiler, eğitimciler, anne ve babalar, öğretmenler, sonra okul ortamında ve aile ortamında bulunan diğer bireyler bizzat kendileri uygulamalıdır.

Ahlak eğitiminin bir parçası ve çocuğa kazandırılması gereken bir değer olan nezaket kavramının öğretiminde eğitimcilerin dikkat etmeleri gereken birtakım kurallar vardır (Aydın ve Akyol Gürler, 2014):

- Aile, öğretmen ve okuldaki diğer bireyler nezaketli davranışlarda bizzat örnek olmalıdır. Eğitimde rol model olmak en etkili yöntemlerden biridir. Aile ve öğretmenler öğrencilere öğretilmek istenen değeri bizzat yaşayarak göstermelidir.
- Aile, öğretmen ve diğer okul çalışanları öğretilmek istenen değer kalıcı olarak öğrenilebilmesi için her zaman benzer tutum ve davranışları tutarlı olarak sergilemelidir. Çocuğa nezaket değerinin öğretilmesi için aile, öğretmen ve okuldaki diğer çalışanların iyi ve güvenilir insanlar olduklarına çocukları inandırmaları gerekir.
- Ayrıca, çocuğa nezaketli davranışa örnek teşkil edecek modeller gösterilmelidir. Çocuğun doğru, iyi ve güzel davranışları görmesi ve yaşaması için fırsatlar oluşturulmalı, etkinlikler düzenlenmelidir. Bu etkinliklerde aile ve okuldaki tüm personeller yer almalı, bir bütünlük sağlanmaya çalışılmalıdır.

Çocukları terbiye etmek, ahlaklı bireyler olmalarını sağlamak, ahlakın kişilikte estetik bir hal almış şekli olan edebi, onlara öğretebilmek için; görgü ve nezaket kurallarının, bir diğer ismi ile âdâb-ı muâşeret kurallarının öğretilmesi gerekmektedir. Çünkü nezaketli olmayı öğrenen bir birey hayatının her aşamasında iyilik yapma, empati kurma, şefkatli ve merhametli olma duygularını yaşayacak ve yaptığı her işte ve girdiği her ortamda bu kuralları uygulayacaktır. Gelecekteki temsilcilerimiz olan çocukları terbiye etmek birçok kişiyi kapsayan kolektif bir süreçtir. Ev, aile, okul, toplum çocuğun gelişmesinde, ahlaklı ve karakterli bireyler olmasında etkili olan önemli ortamlardır (Çankırılı vd., 1996, s. 25). Görgü ve nezaket kurallarının öğretileceği ilk ortam aile ardından ise okuldur.

4.1.1. Ailede Nezaket Eğitimi

Toplum tıpkı bir bal peteğinin çok sayıda küçük hücrelerden meydana gelmesi gibi, ailelerden meydana gelir. Aileleri salih bir toplum, salih olurken; aileleri huzursuz ve hastalıklı bir toplum da huzursuz ve hastalıklı olur (Canan, 2005, s. 25). Bir çocuğun içinde yaşadığı ilk sosyal çevre ailedir. Belirli bir yaşa kadar çocuğun yegâne çevresi ve örnek insan modeli durumunda olan aileye, çocuğun yetiştirilmesi, terbiyesi ve şahsiyetinin oluşmasında, öncelikli olarak büyük sorumluluk düşmektedir. Bu

nedenle iyi bir nesil yetiştirmek her şeyden önce uygun bir evlilik yapmaya bağlıdır. Çünkü dünyaya gelecek bir çocuğun karşılaşacağı, içinde yetişeceği ve taklit edip rol model alacağı ilk sosyal çevre ailedir. Ailenin çocuğun doğumundan itibaren onun üzerindeki etkisi bir tarafa, doğmadan önce dahi ona etki eden yönleri vardır (Türer, 2005, s. 352).

Aile, ahlak temeline dayanan sosyal bir kurumdur. Toplumun bir hücre si olan aile; bir ahlak mektebidir; sürekliliği ve görevlerini yapabilmesi için, ahlaki temellere dayanması gerekir (Topçu, 2016, s. 204–205). Kişi aile içinde kimlik kazanır. Eğitimcilere göre, çocuğun bütün tutum ve davranışlarının arkasında aile vardır. Anne ve babalar tarafından ortaya konulan davranışlar çocuğun zihnine kaydedilir. Güzel huy ve davranışların çocuğun önünde tekrarlanmasıyla çocuk güzel huy ve davranışlara ilgi duyar. Evde büyüklerin davranışlarını gören çocuk, büyüklerini taklit eder. Böylece taklit yoluyla başlayan ahlaki yaşayış, çocukta yavaş yavaş gelişerek onun hayatının bir parçası hâline gelmeye başlar. Dolayısıyla aile çocukların ilk genel eğitimlerinde olduğu gibi, ahlaki değerlere karşı olumlu ve olumsuz tutumlarının oluşup gelişmesinde de son derece etkili bir yere sâhiptir (Aydın ve Çalışkan, 2019, s. 20–23).

Çocuklar üzerinde yapılan araştırmalar; aile büyükleri, yakın akrabalar, aile dostları, komşular ve arkadaş çevreleriyle münasebetleri sık ve sıcak olan çocukların daha çabuk olgunlaştıklarını, daha çok şey öğrendiklerini, insanlarla daha kolay iletişim kurduklarını ve medeni kişilik kazandıklarını göstermiştir. Bu nedenle özellikle aile büyüklerinin, yakın akrabaların çocuklar üzerinde olumlu tesirleri olacağından çocukların bu aile bireyleri ile de etkileşimde olması gerekmektedir (Çankırlılı vd., 1996, s. 31).

Aile, çocuğun ahlaki duygu ve düşünce sinin sağlıklı bir şekilde gelişmesine rehberlik ederek, rol model olmak zorundadır. Aksi veya yanlış bir eğitim, çocuğun iyi ve güzel davranışlardan uzaklaşmasına veya karşı tavır almasına da sebep olabilir. Ailede verilen eğitimi örgün eğitimden ayıran en önemli özellik süreklilik arz etmesidir. Ailede yapılan davranışlar hayatın bir parçasıdır. Çocuk; yaparak, yaşayarak öğrendiği için kalıcı bir eğitim sağlanmış olur (Aydın ve Çalışkan, 2019, s. 20–23).

Görgü ve nezaket kuralları başta olmak üzere, bütün medeni ve sosyal davranışların kazanıldığı ilk yer ailedir. Çünkü aile sosyal müesseselerin çekirdeği ve toplumun temel direğidir. Ruh sağlığı ve sağlıklı kişilik kazanılması için gerekli olan sevgi, saygı, hoşgörü, şefkat, yardımlaşma, güven gibi temel duygular ancak ailede yaşanılarak öğrenilebilir. Çünkü bunlar sonradan öğrenilebilecek teorik bilgiler değildir. Bu nedenle görgü ve nezaket kurallarının öncelikle ailede çocuklara kazandırılması gerekir. Bunun ardından okul ve çevre; ancak ailede verilen temel duygu ve davranışların üzerine bir şeyler inşa edebilir (Çankırılı vd., 1996, s. 30).

Teşekkür etmek, özür dilemek gibi nezaketli davranışlar çok erken yaşlarda kazanılır. Çocuk yaşlarda ahlak haline getirilmeyen bu davranışı kişinin ileriki yıllarda kazanması biraz daha zorlayıcı olabilir. Çocuk aile fertlerinin davranış ve konuşmalarını izleyerek, onları taklit ederek ilk eğitimini alır. Özür dileyen, teşekkür eden ve “ lütfen” li cümleler duyan bir çocuk bu kelimeleri zihnine yerleştirir ve bir süre sonra farkında olmadan onları kullanmaya başlar. Ardından nezaketli cümle ve davranışlar çocukta karakterinin bir parçası haline alır. Nazik davranış özünü ailede kazanan çocuk ileriki zamanlarda edindiği diğer görgü ve nezaket kurallarını daha kolay öğrenir, geliştirir ve olgunlaştırır (Şahin, 2018, s. 34–35).

Toplumun yapıtaşı olan aile teşkilatının ayakta kalabilmesi, aile fertleri arasında uyulması gereken birtakım kurallara bağlıdır. Bu kuralların başında sevgi ve saygı gelir. Aile üyelerini birbirine bağlayan temel duygu sevgidir. Çocuklar sevgiyi anne, baba ve aile büyüklerinden görerek, yaşayarak öğrenirler. Sevginin olmadığı bir aile ortamında, görgü ve nezaket kurallarının öğretilmesi, şefkat, merhamet, yardımlaşma dayanışma, güven, hoşgörü gibi değerlerin çocuğa kazandırılması mümkün değildir. Görgü ve nezaket kuralların öğretilmesi için öncelikle sevgi şarttır. Bununla birlikte aile üyelerinin aralarında işbirliği, birbirlerinin hakkını gözetme, ailenin yükünü birlikte omuzlama gibi uymaları gereken kurallar da vardır (Çankırılı vd., 1996, s. 30).

Görgü ve nezaket kurallarının aile içinde yetişen bireylere aktarılabilmesi için, anne-babanın kimi görevlerini sağlıklı bir şekilde yerine getirmesi gerekir. Ebeveynlerin uymadıkları nezaket kurallarını çocuklarına öğretebilmeleri, nazik davranışlar sergilemeyen bir ebeveynin çocuğundan nezaketli olmasını beklemesi anlamsızdır. Nezaketli bireyler yetiştirmek için öncelikle yapılması gereken görevler veya

sorumluluklar anne-baba açısından şöyledir (Büyükkörükçü, 2015, s.78; Canan, 2005, s.40; Dönmezbilek, 2019, s. 69–70; Üstün, 2016, s. 345–346):

- Çocuğuna güzel bir isim vermelidir.
- Helal süt verilmelidir.
- Terbiyesine ehemmiyet vermelidir.
- Her halde çocuğuna güzel bir örnek olmalıdır.
- Çocukların yanında gayr-i meşru hareketlerden bilhassa sakınmalıdır.
- Onlara daima merhamet, şefkat, sevgi ve yumuşaklıkla muamele etmeli, mübah oyunlarında onların seviyesine uygun davranmalıdır. Çünkü çocuk mizacının en çok hoşlandığı, muhtaç olduğu ve kolaylıkla kabul ettiği şey, sevgi ve şefkattir .
- Çocuğun her hatasını görmek, hemen müdahale etmek, ağır şekilde cezalandırmak, başkalarının yanında teşhir etmek uygun değildir. Kötü bir davranış ilk defa yapıldığında, hemen cezalandırma yoluna gidilmemeli, onun kötü olduğu izah edilmelidir. Çocuk, ısrarla ve tekrarla aynı hatayı yapmaya devam ederse uygun bir şekilde ikaz edilmelidir.
- Ufak kusurlarını bağışlamalı, her şeyde azarlamak suretiyle onları şımartmamalıdır.
- Onlara takatlerinin üstündeki şeyleri teklif etmemelidir.
- Öğrenimlerine mani olmayıp meşru surette istikballerini temine yardım etmelidir.
- Zamanı gelince terbiyeli, asil, dindar kimseler ile evlendirmelidir.
- Dünya ve ahiret ilimleri ile çocuklarını terbiye etmelidir.
- Kız- erkek ayrımı yapmamalı, sevgi ve şefkate âdil olmalıdır.
- Acıma duygusunu ihmal etmemelidir.
- Çocuklarına ikramda bulunmalı, hediye eşit davranmalıdır.
- Çocuklarını öpmeli, kucaklamalı ve başını okşamalıdır.
- Sevdiğini sözleriyle açıkça belirtmelidir.
- Çocuklarını başkalarının yanında küçük düşürmemelidir.
- Çocuklarının yanında münakaşa etmemeli ve başkalarını çekiştirmemelidir.
- Yerine getiremeyeceği sözler vermemeli, imkânlar ölçüsünde onların ihtiyaçlarını karşılamalıdır.

- Onları İslam ahlâkı üzerine terbiye etmelidir.
- Onları zararlı alışkanlıklardan korumalıdır.
- Onlara iyi bir eğitim imkânı sunmalıdır.
- Çocuklarının sıkıntı ve dertlerini paylaşmayı bilmelidir.

Anne-babanın bu tür görev ve sorumlulukları yapması, bireyin nezaket kurallarına uymasına temel teşkil eder. Bu ve benzeri sorumlulukları yerine getirmeyen ailelerin çocukları nezaketli davranışları sergilemede uzak kalacaktır. Mesela, sürekli ceza yöntemini kullanan bir ailede yetişen birinin nezaketli olması ile adil bir ailede yetişen bir çocuğun nezaketli olması aynı olamaz. Birinci örnekteki ailede yetişen birey, henüz kişiliğini tamamlamış değildir. Bunun için anne ve baba çocuğa nezaket kurallarını öğretirken kendileri de rol model olmayı ihmal etmemelidir. Sevgi, şefkat, adalet gibi değerlerin nezaketli davranışta temel teşkil ettiği de unutulmamalıdır. Bununla birlikte ailede çocuğa öğretilmesi gereken birtakım nezaket kuralları vardır.

İmam Gazali' ye göre çocuk terbiye edilirken yemek yeme adabı, mecliste oturma adabı, büyüklere karşı hürmet, konuşma, oturma kalkma, giyinme, yürüme gibi görgü ve nezaket kuralları mutlaka öğretilmelidir. Ayrıca Gazali'ye göre çocuk ergenlik çağına ulaştığında çocuğa küçükken öğretilen bu kuralların gerekçesi anlatılmalıdır. Eğer çocuk bu yaşa gelinceye kadar güzelce terbiye edilmişse sonradan söylenen sözler ve nasihatler çocuğa tesir eder ve oyma yazının taştan iz bırakması gibi, bu sözler de çocuğun kalbine yerleşir ve orada iz bırakır. Eğer çocuk erken yaşlarda terbiye edilmemiş, hal ve hareketlerinde rahat davranmış, istediği gibi oturmuş, istediği gibi konuşmuş, istediği gibi giymiş, kötü söz ve davranışlarda bulunduğu hiçbir şekilde ikaz edilmemiş ise duvarın kuru toprağı kabul etmemesi gibi sonradan verilen nasihatler, söylenen sözler çocuğa etki etmez. Bunun için erken yaştan itibaren çocuklara adap kuralları öğretilmeli ve çocuğun terbiyesi ile özel ilgilenilmelidir. Çünkü çocuğun fıtratı iyi ve kötü tüm davranışları kabul edebilecek şekilde yaratılmıştır. Gazali, bir toplumda nasıl davranılması gerektiği konusunda çocuklara öğretilmesi gereken adap kurallarını şu şekilde sıralamıştır (Gazali, 1974, s. 168-169):

- Çocuklar bir toplulukta sümkürmek, tükürmek gibi davranışlardan sakındırılmalıdır.

- Başkasının ağzına doğru esnememelidir.
- Mecliste kimsenin önüne geçip onu arkada bırakmamalıdır.
- Ayaklarını birbirinin üstüne atıp laubalilik yapmamalı, elini çenesine dayamamalı, başını bir yere yaslamamalıdır. Bu davranışların tembellik alameti olduğu çocuklara öğretilmeli, en güzel şekilde oturması gerektiği anlatılmalıdır.
- Oturduğu mecliste çok konuşmaması ve başkalarına da söz hakkı tanınması gerektiği çocuğa öğretilmelidir.
- İster yalan, ister doğru olsun; durduk yere yemin etmenin nezaket kurallarına aykırı olduğu çocuk yaşta öğretilmelidir.
- Bulunduğu ortamda ilk sözü kendisi almaması, daha çok soruları cevaplandırarak şekilde konuşması, başkası konuşurken onu dinlemesi, büyüklere saygı göstererek onlara yer vermesi ve onların karşısında saygı ile oturması gerektiği mutlaka öğretilmelidir.
- Çocuklar çirkin ve lüzumsuz sözlerden, lanetleme, küfür etme gibi fena davranışlardan, olumsuz davranışlar gösteren kişiler ile arkadaşlık yapmaktan sakındırılmalıdır. Çünkü kötü davranışlarda bulunan birisi ile arkadaşlık kurmak kişiyi o kişilere benzettir. Bundan dolayı çocuk terbiye edilirken mutlaka arkadaşlık yaptığı kişilere dikkat edilmelidir.
- Çocuğa; anne, baba ve öğretmenine saygılı olması gerektiği öğretilmelidir.
- Tanıdık olsun ya da olmasın büyüklere hürmet etmek, onlara karşı daima edepli olmak, onların karşısında onları rahatsız edecek davranışlarda bulunmamak gerektiği öğretilmelidir.

Bunlarla birlikte çocuklara mahremiyet, temizlik, yemek yeme, misafirlik, gibi adap kurallarının da aile tarafından erken yaştan itibaren kazandırılması gerekir. Ailede öğretilmesi gereken nezaket kuralları şu şekilde belirlenebilir.

4.1.1.1.Mahremiyet

Davranışların kökeni duygulardır, duygularını yönetebilen çocuk davranışlarını da yönetebilir. Davranışları doğal bir düzen içerisinde olan çocuğun dışa yansıttığı görünüm “estetik” bir beden dilidir. Estetik bir beden ise “nezaket” ve “zarafeti” beraberinde getirmektedir. Çocuğa nezaketli davranışların öğretilmesi ve bu

davranışı çocuğun içten gelerek yapabilmesi için öncelikle mahremiyet eğitiminin verilmesi gerekir. Mahremiyet eğitimi, sıradan bir eğitim değil aksine çocuğun kişiliğini oluşturan duyguların yönetilmesi becerisini kazandıran, böylece davranışın estetiğe dönüşerek nezaket ve zarafetin kazanıldığı temel bir eğitimidir. Ruh bedende görünür hale gelmeye başladığında ortaya “zarafet” çıkar. Zarafet, ruhun bedende kaygısızca görünür olması, çocuğun yaşadığı iç huzurun simasına yansması, bedeninde görünür olmasıdır. Böylesi bir ruh hali yaşanabilmesi için, iç düzenin sağlanmış olması gerekir. Mahremiyet eğitimi; çocuğun duygu dünyasının düzeni ve iç çatışmalarını yönetebilme becerisi kazandırması açısından, zarafeti oluşturan eğitimin bir parçasıdır (Güneş, 2018, s. 16,17).

Mahremiyet kavramının oluşmasında en önemli etken kültürümüzde utanma, ar etme olarak ifade edilen sosyal sınırdır. Utanma duygusundan yoksunluk, insan ilişkilerindeki duygu farkındalığını bozabilir ve bu durum kişilere karşı duyarsızlığın artmasına neden olur. Duygu farkındalığı bozulan bir kişi, karşısındaki kişiyi rahatsız edenin ne olduğunu fark etmekte zorlanabilir. Bu yüzden özbilinç (kendini tanıma), özyönetim (kendini yönetme), sosyal bilinç ve ilişki yönetimi; ilişkileri düzenlemekte anahtar kavramlardır (Tarhan, 2018, s. 138–139).

Duygularını yönetebilmeyi beceremeyen, kendi iç çatışmalarının ağırlığı altında kalmış kişilerin yüz yapısı gergin, kasları kasılmış, vücut dili estetikten uzaktır. Zarafet sahibi kişinin insan ve eşya ile kurduğu ilişkinin adına “ nezaket” denilir. Vücudu estetik yapıya kavuşmuş çocuğun kalem tutuşu, su içişi, bir parça yiyeceği dudaklarına götürüşü, arkadaşı ile tokalaşıp selamlaşması nezaket içindedir. Böylece iç düzenini elde etmiş ve yönetebilen bir çocuk, insanlarla olan iletişimde de nezaketli davranışlar sergileyecektir. Kendi duygularının farkındalığını kazanmış kişi başkalarının duygularının farkındalığını da kazanır ve kendi incindiği durumların başkalarını da incitebileceğini fark eder. Kendi duygularının farkındalığına sahip olmayan bir kişiden ne nezaket ne de zarafet beklenebilir. Ortaya koyduğu davranışların da içsel değil suni bir zarafet olduğu kısa zamanda ortaya çıkar (Güneş, 2018, s. 17,18).

4.1.1.2. Temizlik Adabı

Her toplumun kendine göre farklı temizlik anlayışı olmakla birlikte kültürümüzde temizliğin ayrı bir önemi vardır. Tarihi hamamlara bakıldığında; çoğunun isminin şifa hamamı olarak geçmesi, ecdadımızın bir yapı inşa edeceği zaman öncelikle çalışacak işçilerin yıkanması için bir hamam inşa etmesi, kültürümüzde temizliğin ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Toplumumuzda el, ayak ve tırnak temizliği, yüz, göz, ağız, diş, kulak ve saç temizliği, düzenli aralıklarla banyo yapılması, temizlik işlemlerinde sabun ve akan su kullanılması, temiz giyeceklerin giyilmesi, havlu, tarak, çamaşır, diş fırçası, tırnak makası gibi gereçlerin kişiye özel olması beden temizliğinin ana unsurları olarak kabul edilmektedir (Şahin, 2018, s. 105–108).

Çocuklara öğretilmesi gereken görgü kurallarından birincisi temizlik alışkanlığıdır. Kişisel temizlik hem beden sağlığı hem de insan ilişkilerindeki uyum açısından çok önemli olmakla birlikte ilk olarak ailede kazandırılır. Bir çocuğun kılık kıyafeti, saçları, tırnakları vb. bedensel görünüşü onun ailesi hakkında fikir edinilmesini sağlar. Çocuğa temizlik alışkanlığını kazandırmak sadece annenin görevi değildir. Baba ve diğer aile büyüklerinin de aynı titizlikle davranması gerekir. Çünkü çocuklar aile bireylerinin toplu tavrı karşısında temizliğin önemli bir şey olduğunun farkına varır ve tembellik göstermez. Temizlik bir görgü ve alışkanlık meselesidir. Bu güzel vasfı kazanabilmek, manen ve madden temiz ve sağlıklı yaşayabilmek için toplum tarafından uyulması ve çocuklara öğretilmesi gereken kurallar şu şekilde sıralanabilir (Çankırılı vd., 1996, s. 45–50; Dönmezbilek, 2019, s. 25–30):

- Ebeveynler yemekten önce ve sonra çocuklara ellerini ve ağızını yıkatmalı, dişlerini fırçalamalarını sağlamalıdır. Aynı zamanda kendileri de bu davranışları göstererek çocuklara örnek olmalıdır.
- Oyun bittikten sonra oyuncaklarını toplamaya ilk başlarda yardım ederek sonra da kendilerinin yapmalarını sağlayarak etrafı dağıtmamaya ve düzenli olmaya önem verildiği gösterilmelidir.
- Sokakta açıkta satılan ürünlerin sağlığa zararlı olabileceği anlatılmalıdır.
- Dolaptan ya da sepetten alınan bir meyvenin yıkanmadan yenmemesi gerektiği anlatılmalı, sulu meyveleri gezerek yememeleri söylenmeli; sofraya bezi veya tepsi, tabak gibi bir şeyin üzerinde yemesi sağlanmalıdır.

- Kazandırılması gereken bir başka temizlik alışkanlığı tuvalet temizliğidir. Çocuklara tuvaleti temiz olarak terk etmeleri gerektiği öğretilmelidir. Bunun için tuvaletin nasıl kullanıldığı ve nasıl temizlendiği anlatılmalıdır. Bu alışkanlığı kazandırmak amacıyla lavabo ihtiyacını karşılayan çocuğun arkasında tuvalet kontrol edilmeli, temiz değil ise ikaz edilerek temizlemesi gerektiği söylenmeli, tuvaletten çıktıktan sonra ellerini yıkaması gerektiği de anlatılmalıdır.
- Ayrıca tuvalette konuşmak, şarkı söylemek, selam almak, bir şeyler yemek gibi davranışların yanlış olduğu da anlatılmalıdır.
- Çocuklar genel olarak banyo yapmak, tırnak kesmek, saç kestirmek gibi durumlardan hoşlanmazlar. Ebeveynler bu alışkanlıkları kazandırmak amacıyla bunların niçin gerektiğini nazik bir şekilde anlatmalı, bu alışkanlıklara özendirilecek ve teşvik edecek eylemlerde bulunmalıdır.
- Kulak temizliği özellikle banyo yaptıktan sonra kulak zarı incitilmeyecek şekilde yumuşakça yapılmalıdır.
- Burun temizliğine, su vermek ve sümkürmek suretiyle özen gösterilmelidir.
- Tırnaklar haftada bir kez kesilmelidir.
- Çocuğa kazandırılması gereken temizlik alışkanlıklarından biri de çevre temizliğidir. Atılması gereken bir çöpün ya da kuruyemiş gibi yiyeceklerin kabuklarının; ev, sınıf, sokak gibi iç ya da dış ortamlara rastgele atılmasının doğru olmadığı; park, bahçe ve piknik alanlarında yenilen ve içilen artıkların çöp olarak bilinen yere atılması gerektiği çocuğa öğretilmelidir.
- Yere tükürmek ya da sümkürmek gibi davranışların çirkin davranışlar olduğu anlatılmalı, çocuklara mendil kullanma alışkanlığı kazandırılmalı, özellikle kâğıt mendil tercih edilmelidir.
- Kişi bir toplulukta bulunacaksa bu ortama girmeden önce soğan, sarımsak gibi kokusu rahatsız edici yiyecekleri tüketmekten kaçınmalı, eğer tüketmiş ise insanlar ile yakın iletişimden sakınmalıdır. Ayrıca kişinin ter gibi kötü kokan bir kıyafet ile bir toplumda bulunması nezaket kurallarına aykırı bir durumdur. Bu gibi hassas konular da çocuklara öğretilmelidir.

4.1.1.3.Yemek Yeme Adabı

Medeni insan olmanın ve güzel yaşama kültürünün temel unsurlarından biri de yemek yeme adabıdır. Geleneksel kültürümüzde sofralar; çocuklara edebi öğreten ortamlar olmuş, aileler çocuklarına öncelikle yemek yeme adabını öğretmiştir. Yemek yerken dikkat edilmesi ve çocuklara kazandırılması gereken görgü ve nezaket kuralları şu şekildedir (Bursalı, 2017, s. 228–232; Çankırılı vd., 1996, s. 89–91; Dönmezbilek, 2019, s. 19–25; MEB, 2011; Şahin, 2018, s. 89–90):

- Yemeğe başlamadan önce ve yemeği bitirdikten sonra eller mutlaka yıkanmalıdır.
- Yemeğe besmele ile başlanmalı, arkasından dua edilmeli, yemeğin başında ve sonunda afiyet dileklerinde bulunulmalıdır.
- Sofra kültürümüzün temel esaslarından biri sağ elle yemek yemektir. Avrupa’da yemek yerken bıçak kullanılacağı zaman çatal sol ele alınır; böylece sağ el ile kesilip sol el ile yenilir. Fakat bizim kültürümüzde sağ el ile yemek esastır. Bunun için çocuklar sağ el ile yemek yemeye alıştırılmalıdır.
- Sofrada asık suratlı olunmamalı, kahkaha ile gülünmemelidir.
- Bir yere dayanarak oturulmamalıdır.
- Eğer yemek masada yeniliyorsa vücut masaya dik durmalı, sadece baş eğilmelidir. Ancak lokma ağza götürülürken baş tabağa degecek kadar öne eğilmemelidir. Ayrıca masada dirsekler fazla açılıp yandakiler rahatsız edilmemeli, masa altından ayaklar karşıya doğru uzatılmamalıdır.
- Ekmek sepeti, tuzluk gibi uzağımızda bulunanlara uzanmakta ısrar etmek yerine, onlara yakın olanlardan rica edilmelidir.
- Ekmek dişlerle koparılmamalı, lokmalar küçük alınıp iyice çiğnenmelidir. Ağza, zor döndürülecek ve avurtları şişirecek kadar büyük lokma alınmamalı, ağızda lokma varken konuşulmamalıdır.
- Yemek yerken acele edilmemelidir.
- Kişi yemeği önünden yemelidir.
- Yemeği yerme, kötüleme, beğenmeme ya da yemek seçme, yemek yerken şapırdatma, höpürdetme, yemeğe üfleme gibi davranışlardan uzak durulmalıdır.
- Ekmeğe hürmet edilmeli, el veya ağız ekmek ile silinmemelidir.
- Kullanılan peçeteler yemek tabağının içine bırakılmamalıdır.

- Sofrada ilaç alınması gerekiyorsa bu mümkün olduğunca fark edilmeden yapılmalıdır.
- El ve ağız yağlı iken bardaktan su içmek, suyu bir defada içmek, bardağın içine solumak, kaşığın tamamını ağza sokmak gibi davranışlardan uzak durulmalıdır.
- Kaza eseri yemekten istenmeyen cisimler çıkarsa, ev sahibini zor durumda bırakacak bir harekette bulunulmamalıdır.
- Dudaklar hiçbir zaman yağlı bırakılmamalı, hemen peçete ile kurulanmalıdır.
- Sofrada çatal, bıçak, kaşıkla oynanmamalı, çay ve kahve uzun süre ve gürültülü karıştırılmamalıdır.
- Ağızdan bir şey çıkarılmamalı, gerekirse yüzü sofradan çevirerek yapmalıdır.
- Lokmalar şapırdatarak çiğnenmemeli, yemek yerken ağız içi gösterilmemelidir. Ağızda lokma varken konuşulmamalı, öksürülmemelidir.
- Hastalık, ölüm, politika gibi insanları üzecek, münakaşaya sebep olacak konulardan ya da insanı tiksindirecek söz ve davranışlardan kaçınılmalıdır.
- Aile sofralarına mümkün olduğunca tüm aile bireylerinin katılımı sağlanmalı, aile bir arada yemeğini yemelidir. Toplu olarak yenilen yemeklerde ilim, yaş ve fazilet bakımından üstün olan kişiden önce yemeğe başlanmamalı, eğer kişi bu mevkiye ise diğer kişileri bekletmemelidir. Eğer kişi ev sahibi ise misafirine “yiyiniz” şeklinde teklifte bulunmalı fakat bunu üçten fazla yapmamalı ve yemin vermemelidir.
- Ayrıca sofrada susmayıp güzel şeylerden bahsetmek, davetlerde arkadaşlarından fazla yememeye dikkat etmek, başkalarından önce sofradan kalkmamak da yemek yerken gösterilmesi gereken nezaket davranışlarından biridir. Eğer kişi ev sahibiyse, doysa bile yiyormuş gibi yaparak sofradan kalkmamalıdır.
- Kürdan kullanılması gerekiyorsa sağ el ile kullanıp, sol el ile ağız kapatılmalıdır.
- Bazı toplumlarda tabakta yemek bırakmamak ayıp karşılanırken; bizim toplumumuzda tabaklarda yemek bırakılması doğru karşılanmayan bir harekettir. Bu nedenle kişi, tabağına yiyeceği kadar yemek koydurmalıdır.
- Yemeğin ardından yemek sahibine ve yemeği pişirene iltifat ve teşekkür edilmelidir.

Gazali' ye göre çocuğa öğretilmesi gereken yemek yeme adabı şu şekildedir (Gazali, 1974, s. 166):

- Çocuk sağ el ile yemek yemeye alıştırılmalıdır.
- Yemeğe başlarken besmele çekmesi ve yemeği önünden yemesi gerektiği öğretilmelidir.
- Toplu halde yemek yerken başkasının önünden yemek yenmeyeceği ve sofraya hemen atılmaması gerektiği anlatılmalıdır.
- Başkasının yemeğine göz dikmemesi, lokmaları iyi çiğnemesi ve acele etmemesi gerektiği öğretilmelidir.

4.1.1.4.Misafirlik Adabı

Bir yere misafir olmak ya da misafir ağırlamak kültürümüzde yer edinmiş geleneklerden biridir. Misafirliğin nasıl olması gerektiği konusunda toplumumuzda yer edinmiş bazı adap kuralları vardır. Bu kurallar küçük yaştan itibaren çocuklara kazandırılmalıdır. Çünkü misafirlikte nasıl davranması gerektiğini bilmeyen bir çocuk orada kendini daha rahat hissedeceğinden olumsuz davranışlarda ve ev sahibinin reddedemeyeceği isteklerde bulunabilir. Ebeveynler misafirliğe gitmeden önce; ev sahibine zahmet vermenin, ev sahibinin gösterdiği yer dışında farklı odalara izinsiz girmenin, lavabo ihtiyacı dâhil tüm ihtiyaçların tek başına değil ev sahibinin yardımıyla karşılanmasının uygun olacağı gibi toplum kurallarını çocuklarına anlatmalı ve hatırlatmalıdır. Yine de misafirlikte çocuklar takip edilmeli ve başıboş bırakılmamalıdır. Diğer nezaket kurallarında olduğu gibi misafirlik adabının öğretilmesinde de büyüklerin rol model olmaları gerekir. Misafirlikte uyulması ve çocuklara da öğretilmesi gereken nezaket kuralları şu şekilde sıralanabilir (Çankırılı vd., 1996, s. 86–88; Dönmezbilek, 2019, s. 33–34; Duman, 2018, s. 489–494; Şahin, 2018, s. 81–86):

- Günümüzde haberleşmek artık çok kolay olduğundan mümkün olduğunca davetsiz misafir olmaktan kaçınılmalı, en azından gitmeden telefon ya da mesaj ile ev sahibi bilgilendirilmelidir.
- Yine de davetsiz bir şekilde kapı çalındı ise içeriden seslenen kişiye “Ben!” şeklinde değil, “Ben, filanca!” gibi ismini tanıtarak karşılık verilmeli, kapı çalıldıktan sonra içerideki kişinin kıyafetinin uygun olmayabileceği düşünülerek kapının biraz gerisinde durulmalıdır. Ev sahibi eve buyur

etmeden içeri girilmemeli, eğer içeri girilmişse mahremiyet sınırlarına dikkat edilmeli ve ev sahibinin gösterdiği yere geçilmeli, ev incelenmemelidir.

- Sabah çok erken ya da çok geç saatlerde ve yemek saatlerine denk gelecek vakitlerde asla haber vermeden gidilmemelidir.
- Eğer ziyaret haber verilerek yapılıyorsa ev sahibine haber verilen saatte gidilmeli, ev sahibinin bilgisi olmadan başka bir kişi götürülmemelidir. Kişinin elinde olmayan sebeplerle geç kalması durumunda bunu ev sahibine haber vermesi nezaketin bir gereğidir.
- Misafirlğe gidilirken güzel ve temiz kıyafetler giyilmeli, mümkünse eli boş gidilmemelidir.
- Kişi kapıyı çaldığında kendini ismi ile taktim etmeli, kapıyı açana önce selam vermeli “Buyurun!” denmedikçe içeri girmemelidir.
- İçeri girişte acele etmemeli, ev sahibinin terlik vermesini ve yol göstermesini beklemeli, ev sahibinden önce rastgele bir odaya girmemelidir. Odaya girince de ev sahibinin gösterdiği yere oturmalı ve sık sık yer değiştirmemelidir.
- Kişi mümkün olduğunca kapının açıldığı tarafa oturulmamalı bir ihtiyacı varsa bunu ev sahibinden rica etmelidir.
- Ev sahibinin başka misafirleri varsa, ev sahibi onları tanıştırmadan kendisini takdim etmemelidir.
- Ev sahibini zor duruma düşürecek konulara girilmemelidir.
- Yemek sofrası kuruldu ise, ev sahibinin davetinden önce sofraya oturulmamalıdır.
- Yatılı olarak gidiliyorsa yük olmamaya dikkat edilmeli üç günden fazla kalmamaya özen gösterilmelidir. Misafirlikten ayrılırken gönül hoşluğu ve memnuniyet ifade edilmeli, ev sahibinden müsaade istenerek kalkılmalıdır.

4.1.2. Okulda Nezaket Eğitimi

Aileden sonra nezaket kurallarının hem öğrenildiği hem de sergilendiği önemli yerlerden biri okuldur. Okulun birey üzerine etkisi kimi zaman aileden bile daha etkili olabilmektedir. Çünkü okul çocuğun sosyal çevreye katıldığı, arkadaş çevresi edindiği, ailesinde ve çevresinde gördüğü birtakım bilgileri sistematik olarak aldığı bir ortamdır.

Bir insanın yetişkinliği sırasında nezaket ve olumlu davranış sergileme derecesi, çocukluk ve ergenlik davranışları yardımıyla tahmin edilebilir. Bu nedenle, çocukluğun ve ergenliğin içerisinde geçtiği okul ortamı; nezaketin öğretilmesi, hissedilmesi ve benimsenmesi için en uygun yerlerden biridir. Okul nezaketi, okuldaki tüm personel ve öğrenciler için kurumdaki pozitif ilişkileri, gelişimi ve öğrenmeyi destekleyen, nezakete dayalı tutum ve davranışlar sonucu oluşan kurumsal çevreyi temsil etmektedir (Çalışkan, 2019, s. 24).

Öğrencilerin olumlu davranışlarının geliştirilmesinde, okula bağlılıklarında okul iklimi çok önemlidir. Okul ortamı öğrencilerin öğrenme, güvenlik duygusu ve risk alma gibi özelliklerini olumlu ya da olumsuz olarak etkilemektedir. Olumlu bir okul ikliminde akademik gelişime ve öğrenmeye önem verilir; öğrenciler ve öğretmenler arasında olumlu ilişkiler vardır. Okul toplumunun tüm üyeleri birbirine saygı duyar; adil ve tutarlı bir disiplin politikası izlenir; aile desteği ve katılımı önemslenir. Bu nedenle, öğrencilerin okula bağlılık göstermesi, okul iklimi ve okuldan memnuniyet ile ilişkilidir. (Özdemir, Sezgin, Şirin, Karip ve Erkan, 2010, s. 214). Yapılan araştırmalarda okul ikliminin; akademik, sosyal, sağlık, benlik saygısı ve zorbalık alanlarında etkili olduğunu belirlemiştir. Nezaket kavramı da okul ikliminin önemli bir bileşeni olduğundan okullarda son derece faydalı etkileri bulunmaktadır (Çalışkan, 2019, s. 24). Zamanlarının büyük kısmını okulda geçiren çocukların; gelecekte topluma kazandırılmış, ahlaklı, güzel karakter sahibi bireyler olarak yetişebilmeleri için okul ikliminde olumlu davranışlarla karşılaşmaları ve olumlu davranışları onlarda meleke haline dönüştürecek eğitim almaları gerekmektedir. Bu nedenle okulda nezaket gibi güzel bir hasletin kazandırılması önem arz etmektedir.

4.1.2.1. Nezaket Eğitiminde Öğretmenin Önemi

Anne ve babadan sonra çocukların en çok örnek aldığı ve taklit ettiği kişi öğretmendir. Görgü ve nezaket kurallarının öğretilmesinde anne ve baba kadar öğretmen de büyük rol oynamaktadır. Çünkü öğretmen öğrenciler için rol modelidir. Öğretmenin kendi hal ve hareketlerine, giyinişine, konuşmasına, davranışlarına, öğrenci ve öğretmen arkadaşları ile kurduğu diyaloga dikkat etmesi gerekir. Çünkü öğretmenin her davranışı öğrenciler tarafından dikkatle ya da dolaylı olarak izlenmektedir.

İnsan hayatını doğrudan etkileyen öğretmenlik mesleğinin birtakım ahlaki sorumlulukları vardır. Öğretmenler, çocuklar üzerinde etkili olmak için alanında kendilerini geliştirmeli, yenilikleri takip etmeli, derse önceden hazırlanmalı, konuyu öğrencinin anlayacağı seviyeye indirerek anlatmalı ve konuyu zorlayarak öğrencinin cesaretini kırmamalıdır. Öğretmen mesleğini sevmeli, bildiklerini en güzel şekilde öğretme gayreti içinde olmalı, öğrencilerine bir baba, bir anne şefkatiyle yaklaşmalıdır. Öğrencileri birbiriyle kıyaslamamalı, her öğrenciyi olduğu gibi kabul etmelidir. Öğrencilerini arkadaşları içinde azarlayıp küçük düşürmemeli, affedici ve hoşgörülü olmalıdır (Çankırılı vd., 1996, s. 147–148).

Öğretmen, sınıf ortamında katılımcı ve saygılı bir yönetim gerçekleştirmelidir. Öğrenci öğrenmeye hakkı olduğunu bildiği gibi, sorular sormaya ve eleştiri yapmaya hakkının olduğunu da bilmelidir. Öğretmen sadece kendi doğrularını savunan aksi durumlarda karşı çıkan bir anlayışa sahip olmamalıdır. Böyle bir durumda olumsuz bir sınıf iklimi oluşacak; bu durum eğitimde istenmeyen sonuçlara yol açacaktır. Etkili bir sınıf ortamının oluşabilmesi için öğretmen, otoriter bir tutum sergilememeli, belli ideoloji ve görüşleri dayatmamalı, eğitimin amaçlarını sürekli hatırında tutmalıdır. Eğitimin amacı, her şeyden önce kendi kültürüne uygun iyi bir insan yetiştirmektir. Bu da ancak öğretmenin kendi kültürüne uygun iyi bir insan olması ile gerçekleşebilir (Aydoğan, 2017, s. 30,31) .

Öğretmen davranışlarında sevgi, şefkat ve merhameti esas almalıdır. İbn-i Haldûn (1332-1406), öğrencilere sert davranmanın ve şiddet uygulamanın onlara zarar vereceğini belirtmektedir. Çünkü eğitimde öğrencilerin kaldıramayacağı kadar sert davranmak onlar için, özellikle de küçük çocuklar için zararlıdır ve bu davranış öğrencilerin kötü melekelerle sahip olmasına yol açar. Şiddet ve katılıkla yetiştirilen öğrencilere baskı psikolojisi hâkim olur ve bu durum onların kişisel gelişimini engeller, onlardaki üretkenlik ve çalışkanlığı yok eder. Şiddet ve katılıkla davranmak öğrencileri tembelliğe, yalana ve ikiyüzlülüğe sevk eder. Kendisine şiddet ve baskı elinin uzanacağından korkan çocuk içinde olanı farklı olarak yansıtır ve bu durum çocuğa zamanla karakter haline gelen hile ve aldatmayı öğretir (Haldûn, 2004, s. 793).

Öğretmenin kayırmacılıktan uzak durması da çok önemlidir. Bunu engellemek için öğretmen öğrencileri ile iyi ilişkiler kurmalı, söz ve davranışlarında dikkatli

olmalıdır. Her öğretmen ahlak eğitimcisidir. Öğrencilerinde gözlemlediği olumsuz davranışları engellemek için gayret göstermesi gereken öğretmen bunu yaparken, küçük düşürücü ve yargılayıcı tavır sergilemekten uzak durmalıdır. Her şeyden önce öğretmen ahlaklı olmalı ve rol model olarak ahlak eğitimini gerçekleştirmelidir (Aydoğan, 2017, s. 32).

Öğretmen, dersi işlemedeki etkililiğinin yanısıra öğrencileri kişiliğiyle de etkilemekte, olumlu veya olumsuz tutum ve davranışları öğrenciler tarafından değerlendirilmektedir (Çetin, 2001). Öğretmen, sınıf için her şeydir. İyi bir öğretmene sahip olmak, öğrencilerin kendilerine güvenlerini ve öğrenme becerilerini artırabilirken; aksi bir durum, onların kendilerine güvenlerini ve öğrenme becerilerini yok edebilir. Öğrenciler ve öğretmenler kurdukları iletişimin niteliğine göre birbirlerini iyi ya da kötü olarak tanımlayabilirler. İletişim kurma biçimi bir kişilik göstergesidir. Bu anlamda öğretmenin iletişim kurma becerisinin düzgün olması beklenir. Çünkü öğretmen, her an etkileme ve etkilenme ortamındadır (Aydoğan, 2015, s. 179).

Bayraktar (1989, s. 354–356) bir öğretmende olması gereken vasıfları şu şekilde belirtmiştir:

- Öğretmen, bilgili ve kültürlü olduğu gibi karakter, şahsiyet, hareket ve davranış yönüyle de canlı bir fazilet örneği olmalıdır. Öğretmende meslek sevgisi, feraset, sevgi, şefkat, merhamet, Allah korkusu, güzel ahlak, vakar, tevazu, af, sabır, adalet, iyi örnek olma gibi birtakım güzel vasıfların bulunması gerekir.
- Bir öğretmen çocukları eğitmeye başlamadan önce kendini eğitmelidir. Çünkü öğretmenin güzel saydığı talebelerce de güzel sayılırken, çirkin saydığı talebelerce de çirkin sayılır.
- Öğretmen- öğrenci münasebetlerini düzenleyen en önemli unsur sevgi ve saygıdır. Öğretmen ve öğrenci arasında karşılıklı anlayış, sevgi ve saygıya dayalı bir münasebet kurulmadığı takdirde bilgi alışverişinin esasını teşkil eden feyz ortadan kalkar ve eğitimde verim düşer.
- Öğretmen, öğrencilerini o kadar candan sevmeli ve sevgiyi aralarında eşit dağıtmalıdır ki her öğrenci öğretmenin en çok kendisini sevdiğini düşünmelidir.

- Öğretmenin dersten sonra okulda biraz daha kalması, eğitim-öğretim esnasında karşılaştığı güçlüklerle katlanması, geçerli bir sebep olmadıkça dersi terk etmemesi mesleğine olan sevgisinin bir göstergesidir.
- Eğitimde temel ilkelerden biri de iyi örnek olmaktır. Özellikle çocuk ve gençler birçok şeyi taklit ile öğrenirler. Bu nedenle öğretmen dikkatli olmalı, kendini kontrol etmeli, söz, fiil ve davranışlarından uygunsuz olanları terk etmeli, öğrencilerin benimsemelerine uygun iyi davranışlar geliştirmelidir.

İbrahim Hakkı, çocuğun okul eğitimi hakkında öğretmenin üzerine düşen vazifeleri ve dikkat etmesi gereken hususları şu şekilde sıralamaktadır. Öğretmen (Türer, 2005, s. 358):

- Talebenin vereceği sıkıntılara tahammül etmelidir.
- Talebeye karşı bağırp çağırmamalıdır.
- Halim- selim ve yumuşak huylu olmalıdır.
- Talebeye karşı hocalık vakarını muhafaza etmelidir.
- Derste kendi vazifesiyle meşgul olup talebenin kusurunu araştırmamalıdır.
- Tevazu sahibi olmalı, gurur ve kibirden sakınmalıdır.
- Talebe karşısında şaka yapmaktan, mizah dolu sözlerden, kibar olmayan, bayağı konuşmalardan geri durmalıdır.
- Talebelere karşı mülayim davranmalıdır.
- Zayıf ve yetersiz talebelere karşı sabırlı olmalıdır.
- Anlayış ve kavrayış kabiliyeti zayıf öğrencileri güzellikle irşad ve ıslâh etmelidir.
- Talebelerin sık sık soru sormalarına kızmamalıdır.
- Sorulan soruları dikkatle dinlemeli ve iyice anlamalıdır.
- Sorulara soruyu anlamadan cevap vermemelidir.
- Herhangi bir konuda talebelerin getireceği delilleri kabul etmelidir.
- Hak ve hakikatten ayrılmamalıdır.
- Talebeleri zararlı ilim öğrenmekten men etmelidir. Faydalı ilmi de, Allah'ın rızası dışında başka maksatlar için öğrenmekten onları sakındırmalıdır.

İmam Gazali (1972, s. 13-14) ise, çocuk yetiştiren öğretmenlerin birtakım edep kurallarına dikkat etmeleri gerektiğinden şu şekilde bahsetmiştir. Bunlar:

- İŖe, evvela kendi nefsinin ıslah ile başlamalıdır. Zira çocukların gözleri ona çevrilmiş, kulakları ondan çıkan sözleri iştir olmuştur. Öğretmen neyi güzel görürse, onlarca da o Ŗey güzeldir. Hangi Ŗeyi kötülerse, o Ŗey de onlar nazarında kötüdür.
- Daima ağır- sakin (vakur) olup ciddiyetini her zaman muhafaza etmelidir.
- Terbiye içinde, takdir ve tehdidi tercih edip, dövme ve cezada aşırı gitmemelidir.
- Talebesiyle laubali (senli-benli) olup konuşmamalıdır. Çünkü bu hâl, onların kendisine karşı gelmelerine yol açar.
- Talebeyi huzurunda lüzumsuz konuşturmayıp küstahlık yapmalarına meydan vermemelidir.
- Onlarla beraber bulunurken, herhangi biriyle kesinlikle şakalaşmamalıdır.
- Talebelerin verecekleri Ŗeyleri kabul etmekten her zaman kaçınmalıdır.
- Talebelerin birbiriyle itişip kakışmasına mâni olmalıdır.
- Çocukları, kaşınmak ve etrafa bakınmaktan men etmelidir.
- Onlara, gıybeti daima kötüleyip, yalan ve laf taşımanın çirkinliğini anlatmalıdır.
- Onların kişisel ve ailevi hallerine dair sorular sormamalıdır. Çünkü bu onlara ağır gelir.
- Velîlerinden, çok çeşitli Ŗeyler isteyerek onları usandırmamalıdır.
- Onlara, abdest ve namazı, diğer taraftan kendileriyle ilgili temizliği öğretmelidir.

Çocuklara nezaket ahlakının kazandırılması ahlak terbiyesinden geçmektedir. Ahlak terbiyesi, ahlakın temizlenmesi ve bu yoldan insanların yükseltilmesi; yalnız bir alanda çalışmakla olmaz. Sadece “ İyi olun!” diyerek öğüt vermekle insanların iyi olmadığını görülür. Ahlak eğitiminde öğütlerin faydası vardır; fakat öğüt verilen kişi, öğüt için yeterli alt yapıya sahip değilse bu kuru bir nasihatten öteye geçemez (Topçu, 2016, s. 115).

Topçu (2016, s. 115–118), ahlak terbiyesinin aşamalı bir süreç olduğunu ifade etmekle birlikte bunu “Ahlak” adlı kitabında altı basamak halinde sıralamıştır:

- 1. Ahlak yaşanmış duygu olmalıdır:** Ahlaklılık ve ahlaklı davranış, söz veya fikir halinde ileri sürülmeden önce, onu hareket halinde yaşamak ve ahlak

olayını yaşıyan insanda iyilik duygusunu yaratmak lazımdır. Ahlaklılık bilgi olmadan önce hareket halinde yaşanmalı ve böylece yaşanmış bir duygu olmalıdır.

- 2. Kötülüklerin denenmesinden kaçınılmalıdır:** Ahlak terbiyesinde, kötülüklerin denenmesinden kaçınılmalıdır. “*Ben kötü insanlara yaklaşırım ama kötü olmam.*” sözü psikolojinin gerçeklerine aykırıdır. Sempatı duygusu, hareketler dünyasında ruhları birbirine yaklaştıracı ve davranışlarda da bulaşma sağlayıcı olduğundan, kötü olmamak için kötülüklerden uzak durulması gerekmektedir. Üzüm üzüme bakarak kararır, insan yaklaştıklarından huy kapar, çünkü her çevrenin kendine özel bir terbiyesi vardır.
- 3. Ahlaklı kişi olarak rol model olunmalıdır:** Kendi kişiliğimizle rol model olmalıyız. Kendimizden örnek vererek iyiliği sevdirmeliyiz. Örneğin bir öğretmen öğrencilerine kendindeki çalışma, saygı, ödev, adalet ve millet sevgisi, kanunlara bağlılık gibi halleri davranışlar halinde göstermeli, bütün bu üstün ahlâk değerlerine kendi varlığını örnek yapmalıdır. Böyle yaparsa gençler, ahlâk idealinin peşinde kolaylıkla koşarlar.
- 4. Kişinin şahsiyetine önem verilmelidir:** Ahlâkı yükseltmede göz önünde tutulacak önemli aşamalardan biri de kişinin şahsiyetine önem vermektir. Bir insanın kötülüklerinin yumruk halinde yüzüne vurulması o insanı düzeltmez. Kötü olduğuna inanan insanın ahlâk yolculuğunda yürüyecek kuvveti kalmamıştır. Her kötü söz ve hakaret, buna uğrayan kişide düzeltme yollarını tıkayıcı olur. Bu nedenle kişi, insanlığının değeri anlatılarak, bu değere kendisinin de sahip olduğu inandırılarak ve ümit kapıları açık tutularak olumsuz davranışlarından uzaklaştırılabilir. Ümit ile birleşen sevginin düzeltmeyeceği insan yoktur.
- 5. Öğüt verilmelidir:** Yukarıdaki dört aşamada alt yapısı hazırlanan kişi bu aşamaya geldiğinde artık iyi hareketleri benimsemeye hazırlanmış ve almak için dışarıdan bir işaret beklemektedir. Bu aşamada verilecek öğütler kişide ahlaki davranışın görülmesinde etkili olacak işaretlerdir.

6. Ahlaklı davranış tekrar edilerek ahlak alışkanlık haline gelmelidir:

Yukarıdaki aşamalar başarı ile aşıldığında artık ahlaklı davranışın alışkanlık haline getirilmesine sıra gelir. Alışkanlık, tekrarlanan hareketleri gittikçe daha mükemmel olarak yapmaya yarayan, fert tarafından kazanılmış bir yetidir. Yukarıda bahsedilen beş basamaktan geçerek gelişen ahlaklı davranış sık sık tekrar edilerek alışkanlık haline getirilmelidir.

Armstrong (2019), nezaketli davranışın çocuklara kazandırılmasında öğretmenlerin izlemeleri gereken yolları şu şekilde sıralamıştır:

- 1. Öğretmenin kendi öğretiminde şefkati modellemesi:** Bir rol model olarak öğretmenin öğrenciye verdiği tüm telkinleri kendinin de uygulaması gerekmektedir. Öğrencilere yapması ve yapmaması gerekenleri söyleyen bir öğretmen öncelikle kendisi bu kurallara uyarak öğrencilere örnek bir model oluşturmalıdır. Öğretmen kendisi bizzat iyiliği ve nezaketi öğrencilerine modellemelidir. Olumlu davranışları modellerken, olumsuz davranışlardan endişe duyduğunu belirtmelidir. Öğrencilere sinirlendiğinde ya da onları azarlamak istediğinde verdiği tepkiyi tekrar gözden geçirmeli, verdiği tepkinin öğrenciler üzerinde yanlış öğrenmeye yol açıp açmayacağına karar vermelidir.
- 2. Okul ya da sınıfta bir canlı beslemek:** Evcil hayvanlar doğal olarak öğrencilerde şefkat duygularını uyandırır. Bir canlıyı beslemek, onu temizlemek, onu barındırmak ya da bir bitkiyi sulamak, onun büyüdüğünü ya da çiçek açtığını gözlemlemek çocuklarda bir canlıya karşı şefkat duygularını pekiştirecektir. Sınıf ya da okulda beslenebilecek bir canlı çocuklarda nezaket ve iyilik duygularını geliştirmede faydalı olacaktır. Bunun için sınıfça etkinlikler yapılabilir. Örneğin; pencere kenarına ekmek koyma, yemekhanede yenmeyen yemeklerin doğadaki canlılara verilmesi gibi etkinlikler yapmak çocukların nazik davranma ve ince düşünme yeteneğini geliştirecektir.
- 3. Öğrencilerle toplum hizmeti projeler yapmak ya da bu projelere katılmak:** Toplum hizmeti projeler üretmek ya da bu projelere katılmak, öğrencilerin başkasını önemseme anlayışını daha geniş bir çerçeveye ulaştırmasının güzel bir yoludur. Çocukların bir başkasının hayatına olumlu

katkı sağlması onlardaki nezaket ve iyilik duygularının yerleşmesine katkı sağlayacaktır. Örneğin; çocuklar, okul ortamında kâğıt, plastik, pil gibi malzemeler toplayarak geri dönüşüm projelerine dâhil edilebilir. Bu projeler kapsamında çocuklarla geri dönüşüm fabrikalarına gidilerek toplanan malzemelerin ne şekilde değerlendirildiği görülebilir. Aynı şekilde mavi kapak toplama gibi projelerle engelli bireylere tekerlekli sandalye almak ya da çevreyi yeşil tutmak amacıyla ağaç dikmek gibi çocukların sonuçlarını da görebildiği projeler yapmak ya da belli projelere dâhil olmak, çocuklarda nezaket ve iyilik duygularının gelişimine katkı sağlayacaktır.

- 4. Düzenli olarak sınıf tartışmaları yapmak:** İletişim, nezaketin gösterilebileceği güzel bir anahtardır. Öğrencilere belli konularda tartışmalar yaptırılarak da doğru ve yanlış davranış şekilleri gösterilebilir. Sık sık yaptırılan bu tartışma etkinlikleriyle öğrenciler, hem öğrendikleri nezaket kurallarını birbirlerine göstererek hem de öğrendiklerini gerçek hayatta uygulamalı olarak pekiştirmiş olacaklardır.
- 5. Başkalarına karşı şefkat ve nezaket görselleştirmeleri yapmak:** Çocukta nezaketli davranış oluşturma yollarından biri de çocuğun sınıf arkadaşlarına, okuldaki diğer kişilere, topluluklara, devletlere, ülkelere ve dünyaya karşı şefkatli düşünceler geliştirmesidir. Başkalarına karşı nezaketli davranışların hayal edilmesi nazik davranışlara dönüşebilir ve çocuğun nezaketli davranışının gelişmesine katkı sunabilir.
- 6. Sınıfta rastgele bir nezaket davranışı programı uygulamak:** Öğrencilerden gün boyunca başkalarına nezaket gösteren basit şeyler yapmaya davet etmek de nezaket davranışının kazanılmasında etkili yollardan biridir. Örneğin, öğrencinin bir arkadaşına gülümsemesi, arkadaşının sırasını temizlemesine yardım etmesi, yalnız oynayan bir çocuk ile vakit geçirmesi ya da yeni bir eşya almış ya da saçını kestirmiş bir arkadaşına güzel olduğunu söylemesi gibi davranışlara teşvik edilen bir çocuk nezaketli davranışı hayatında uygulayarak nezaket davranışını kazanabilir.

Öğretmenlerin, öğrencinin nezaketli davranışını fark edip pekiştirmesi, nezaketli davranış çizelgesi oluşturarak nezaketli davranış sergileyen kişilerin adını çizelgeye

yazması da nezaket öğretiminde izlenebilecek yollardan biridir (O'Grady, 2013). Yukarıda bahsedilen; çocuklara nezaketin öğretiminde öğretmenin dikkat etmesi ve uyması gereken ahlaki özelliklerin yanısıra, öğrencilere hem okul ortamında hem de sosyal ortamda nasıl davranmaları gerektiği öğretilmelidir. Okulda belli başlı öğretilmesi gereken nezaket kuralları şu şekilde belirlenebilir.

4.1.2.2. Okulda Öğretilmesi Gereken Nezaket Kuralları

4.1.2.2.1. Öğrencilik Adabı

Okul ortamında öğrencilere öğretilmesi gereken adap kurallarından biri öğrencilik adabıdır. Bütün öğrenciler, hem sosyal hayatta hem de okul ortamında; konuşma, dinleme, hitap etme, selamlaşma, giyinme, saygı gösterme, arkadaş edinme vb. konularda nasıl davranmaları gerektiğini bilmelidir. Bununla birlikte çocuğun, öğretmenin anlattıklarından maddi ve manevi anlamda faydalanabilmesi için öğrenciliğin gerektirdiği adap kurallarını bilmesi gerekir. Eğitim kurumunda en çok muhatap olduğu öğretmenine karşı nasıl davranması, nasıl konuşması, nasıl dinlemesi gerektiğini bilmesi, verimli bir eğitim süreci geçirilmesine ve pozitif bir sınıf iklimi oluşmasına katkı sağlayacaktır.

Öğrencinin öncelikle bilmesi gereken adap kuralı, öğretmenine karşı mütevazı olup saygı göstermesidir. Öğrencinin derste anlatılanı derinden kavraması ve öğretilenlerin ona tesir etmesinde, öncelikli olarak öğrencinin öğretmenine karşı hissettiği saygının rolü büyüktür. Öğretmene saygı göstermek, ilme saygı göstermektir. Çünkü öğretmen ilmî dereceye sahip, aynı zamanda bilen ve veren el olarak öğrencisi tarafından her zaman saygı gösterilmesi gereken kişidir (Bayraktar, 1989, s. 307; Duman, 2018, s. 353). Hz. Ali'nin“ *Bana bir harf öğretenin kölesiyim. İster beni hizmetinde alıkoyar, isterse salıverir.*” sözünde de görüldüğü gibi öğretmen ilim öğreten kişi olduğundan her zaman saygıya layık olan kişidir. Hatta âlimlerin öğretmenlerine ve onların yakınlarına karşı gösterdikleri saygı anlatılmaya değerdir. Örneğin, Ebu Hanife, hocasına karşı o kadar saygı göstermiştir ki evi ile hocasının evi arasında yedi sokak olmasına rağmen ayaklarını hocasının evine doğru uzatmamıştır (Bayraktar, 1989, s. 308).

İslam dininde de öğretmene karşı saygılı, ağırbaşlı, tevazu içinde olmaya çok önem verilmiştir. Hz. Muhammed bir hadisinde; “ *İlim öğrenin, ilim için sekinet ve vakar da öğrenin. Kendisinden ilim öğrendiğiniz kimselere tevazu gösterin.* “ buyurmuştur. Zernuci’ye göre öğrenci ilme ve öğretmenine karşı saygı duymaz, öğretmenine hürmet etmez yani mütevazı olmazsa, ona verilmek istenen ilme tam olarak ulaşamaz. Ulaşsa bile ondan gerektiği gibi faydalanamaz. Bu nedenle öğrenci, öğretmenine karşı gayet ağır başlı, edepli, son derece hürmetkâr, mütevazı ve saygılı olmalıdır (Duman, 2018, s. 355).

Öğrencinin bilmesi gereken bir diğer adap kuralı ise, öğretmenini dinlemeyi bilmesidir. Gazali’ye göre öğrenci, tıpkı doktorun söylediklerini can kulağıyla dinleyip gereğini yerine getiren hasta gibi olmalıdır. İlmî şifaya kavuşabilmek için öğretmenini can kulağıyla dinlemeli ve ilme karşı kibirlenmemelidir (Duman, 2018, s. 350) . Bu konuda dikkat etmesi gerekenler şunlardır (Bayraktar, 1989, s. 305–307; Büyükkörükçü, 2015, s. 76; Gazali, 1972, s. 11):

- Hocası konuşurken tebessüm etmek veya gülmek gibi hafif davranışlardan uzak durmalı, öğretmenin görüşüne aykırı bir işaretle bulunmamalıdır.
- Derste yüzü daima öğretmenine karşı dönük olmalıdır.
- Öğretmenin karşısında sağa sola bakmamalı, konu dışında şeylerle ilgilenmemeli, sakın ve edepli durmalı, eliyle ya da gözüyle bile olsa kesinlikle lüzumsuz bir davranışta bulunmamalıdır.
- Öğretmenin yanında izin alarak konuşmalı, mümkün olduğunca az konuşup sözü fazla uzatmamalıdır.
- Öğretmenin sözü bitene kadar beklemeli, herhangi bir mesele hakkında hocanın açıklayacağı bir konuyu açıklamak için ısrarla öne atılmamalıdır.
- Öğretmeni kızdıracak bir davranışta bulunmaktan ve ona saygısızlık etmekten kaçınmalıdır.
- Öğretmenin söylediğine muhalefet etmemeli, “Falan sizin söylediğinizin hilâfına şöyle dedi.” tarzında sözler söylememelidir.
- Öğretmeninden izin almadan ve konuşma tarzına dikkat etmeden soru sormamalıdır. Gazali’ye göre izin almadan konuşmak, öğretmenin hakkını çiğnemek anlamına gelir. Öğretmen, dersin akışı bozulmasın diye dersin sonuna kadar kendisine soru sorulmamasını isteyebilir. Öğrenci soru soracağı

zaman “Müsaade ederseniz ya da afederseniz hocam bir soru sorabilir miyim?” şeklinde nazik bir konuşma tarzı ile izin istemeli; anlamlı, yerinde sorular sormalı, her aklına geleni sormamalıdır (Duman, 2018, s. 355).

Öğrencinin bilmesi gereken diğer adap kuralları ise şu şekilde sıralanabilir (Bayraktar, 1989, s. 305–307; Büyükkörükçü, 2015, s. 76; Dönmezbilek, 2019, s. 83–85; Duman, 2018, s. 359; Gazali, 1972, s. 11):

- Öğrenci, öğretmen derse geldiğinde edep dâhilinde ayağa kalkmalı sonra sessizce yerine oturmalıdır.
- Derse mutlaka vaktinde gelmeli, ders esnasında çok zaruri bir durum olmadıkça sınıftan çıkmamalı, ders esnasında dersin ahengini bozacak davranışlarda bulunmamalıdır. Bu durum öncelikle öğretmene, sonra arkadaşlarına ve sonra da derse karşı saygısızca bir davranıştır ve hak ihlalidir.
- Öğrenci öğretmenin yanına geldiğinde selam vermeli, onun yanında az konuşmalıdır.
- Öğretmenin yanında gereksiz çekişme ve münakaşadan uzak durmalıdır.
- Öğretmenin teneffüs zamanlarında, yorgun olduğu zamanlarda mümkün olduğunca öğretmene sorular sormamalı, peşine takılmamalıdır.
- Hocası ayağa kalktığında hürmet için ayağa kalkmalıdır.
- İzinsiz bir şekilde öğretmen masasına oturmamalıdır.
- Öğretmenin arkasından olumsuz konuşmaktan kaçınmalıdır.
- Öğretmenin kızması halinde sabır göstermeli, hatası varsa mutlaka özür dilemelidir.
- Hırslı, arzulu, kararlı, gayretli, aktif ve dinamik olmalı, kendisine hedef belirlemelidir. Kendisine güvenmeli ve ümitli olmalıdır. İradesine hâkim olmalı, prensip sahibi ve sorumluluklarını yerine getirmede kararlı olmalıdır.
- Güçlü bir kişiliğe sahip olmalı, başkalarından olumsuz anlamda etkilenmemelidir.
- Çevresi ile iyi anlaşma becerisine sahip olmalı, okul ortamına uyum sağlamayı bilmelidir.
- İlim ve irfanı diğer menfaatlerinin üstünde tutmalıdır.

- Ödevlerini zamanında yapmalı, planlı ve istikrarlı bir şekilde çalışmalıdır. Hiçbir şekilde hileli başarıya başvurmamalıdır.
- Genel olarak okula, idareye, derslere ve programa karşı olumlu bir tavır içinde olmalıdır.

4.1.2.2.2.Konuşma Adabı

Toplum olarak bilinmesi ve çocuklara öğretilmesi gereken görgü ve nezaket kurallarından biri de konuşma adabıdır. İnsanları diğer canlılardan ayıran en önemli özellik konuşmaktır. Konuşma, kamusal ve toplumsal ortamda etkili bir iletişim sanatı olmakla birlikte, insan ilişkilerinin temel kurallarının belirlenmesi açısından da çok önemlidir. Kişinin yaşamı boyunca başarılı, mutlu, huzurlu olmasının yollarından biri, karşısındaki kişiye gönül alacak biçimde söz yöneltmesini bilmesi yani iyi konuşmasıdır (Aslan, 2011, s. 37). El-Mâverdi' ye göre, eğer kişi konuşacaksa bunu gerektirecek bir sebep olmalıdır. Ayrıca kişi sözü yerinde kullanmalı, kullandığı sözü çok uzatmamalı ve konuşma için uygun kelimeleri seçmelidir. Bu şartların yerine getirilmemesi kişiyi hataya sürükler. Kişi toplumda hem kendi zor duruma düşebilir hem de bir başkasını incitebilir ya da rahatsız edebilir (Bayraktar, 1989, s. 297–298).

Kişinin görgü ve nezaketi, en belirgin şekilde dilde görülür. Evde, okulda, çevrede, çarşıda, piknikte her yerde söz ve davranışlar ile kişi karakterini ve terbiye seviyesini belli eder. Nezaketin teorikte kalmayıp gerçek hayata uyarlanmış şekli, iletişim ve konuşma şekli ile belirgin hale gelir (Çankırılı vd., 1996, s. 124). Toplumda iyi iletişim kurabilen bireylere sahip olabilmek için iletişim ve konuşma adabının erken yaştan itibaren kişiye kazandırılması gerekir. Çocuklara nerede, kiminle ne şekilde konuşacağı, “lütfen, affedersiniz, teşekkür ederim, rica ederim, siz, efendim, buyurun” gibi nezaket ifadeleri öğretilmelidir.

Güzel konuşma alışkanlığı edinmekte çevre çok önemlidir. Özellikle kişinin ilk eğitim aldığı kurum olan ailede güzel konuşma örnekleri gören ve yaşayan çocukların, diğer çocuklara göre daha terbiyeli yetiştikleri görülür (Dönmezbilek, 2019, s. 35). Konuşma adabının öğretildiği kurumlardan bir diğeri ise okuldur. Okul ortamında konuşma adabını öğrenen bir çocuk, hem okulda öğretmen ve arkadaşlarıyla olan iletişiminde hem de toplumda başka insanlarla olan iletişiminde

bu kuralları uygulayacaktır. Öğrenci, bütün hareket ve davranışlarına dikkat ettiği gibi konuşmasına da dikkat etmesi gerektiğini bilmelidir. Okul ortamında öğrencilerin bilmesi gereken konuşma adabı şu şekilde açıklanabilir (Bayraktar, 1989, s. 297–298) :

- Öğrenci konuşmaya başlamadan önce kullandığı kelimelerin doğru ve uygun olduğunu düşünmeli, ona göre konuşmaya başlamalıdır.
- Ağır ağır, kullandığı kelimeleri tartarak konuşmalı, anlamsız, gereksiz ve zamansız konuşmalardan kaçınmalıdır.
- Öğrenci nerede, ne zaman, ne kadar, nasıl, ne şekilde ve niçin konuşması gerektiğini bilmeli; az konuşup çok dinlemeli, dinlemeyi bilmeli, sükûtu da öğrenmelidir.

Sağlıklı iletişim kurulabilmesi için toplum tarafından bilinmesi ve çocuklara öğretilmesi gereken görgü ve nezaket kuralları genel olarak şu şekilde ifade edilebilir (Aslan, 2011, s. 31–43; Çankırılı vd., 1996, s. 124–131; Dönmezbilek, 2019, s. 35–41):

- Günlük yaşamda karşılaşılan kişilere selam verilmeli; bir kimseden bir şey isterken daima “lütfen” ya da “ rica edebilir miyim?” denmeli, bir hizmetten sonra “ teşekkür” edilmeli, bir kusur veya hatadan sonra “ affedersiniz” denmeli, bir kişi incitildi ise mutlaka özür dilenmelidir.
- Günlük yaşamda teşekkür etmek ve özür dilemek görgü ve nezaketin göstergelerinden biridir. Örneğin; kişi, kalabalıkta birine çarpmak, birinden yol istemek, konuşurken öksürmek gibi başkasını rahatsız ettiğini hissettiğinde veya bir teklifi ya da fikri reddettiğinde mutlaka özür dilemelidir.
- Yaş, mevki, kültür ne olursa olsun yapılan bir iyilik karşısında teşekkür edilmelidir. Teşekkür sözcüğü tebessüm ile beraber kullanılmalıdır. Ayrıca, karşı taraf teşekkür etti ise karşılık verilmelidir.
- Konuşurken mutlaka muhataba dönülmelidir. Kişilerle konuşma mesafesi 60-90 cm veya el sıkma mesafesinde olmalıdır. Kişilerle konuşurken, onlara gereğinden fazla yaklaşmak ve nefesi yüzlerine doğru tutarak konuşmak doğru değildir. Ayrıca muhatabın yüzüne bakmak, göz temasını muhafaza etmek çok önemlidir. Fakat devamlı bakmak rahatsız edeceği gibi hiç

bakmamak da ilgilenilmediği anlamına gelebilir. Bunun için %50-60 oranında göz teması kurulmalıdır.

- Konuşmalarda tatlı dil, yumuşak üslup tercih edilmeli, tane tane anlaşılır konuşulmalıdır. Yeri gelince ölçüyü kaçırmadan şaka ve latifede bulunulabilir.
- Toplum içinde fısıltı ile konuşulmamalıdır.
- Konuşurken masaya vurma, elde bir nesne ile oynama ya da bağırp çağırma gibi davranışlarda bulunulmamalıdır.
- Konuşmayı dinleyenlerin esnedikleri, sıkıldıkları anlaşıldığı an konuşma kısa kesilip teşekkür ederek bitirilmelidir.
- Biriyle konuşurken söz kesilmemeli, söz arasına girilmemeli; karşıdaki kişinin sözünü bitirmesi beklenmelidir. Ayrıca konuşan iki kişinin arasına girmek, konuşmaları dinlemek ve kulak misafiri olmak da doğru bir davranış değildir.
- Söz almadan, söz verilmeden, sorulmadan ve gereğinden fazla konuşulmamalıdır.
- Büyüklerin yanında yüksek sesle konuşulmamalıdır.
- Konuşmaya başlamadan önce, konuşulacaklar mutlaka düşünülmelidir. Kelime ve cümleler dikkatle seçilmeli, sözün nereye gideceği hesaplanarak konuşulmalıdır.
- Ciddi konular sulandırılmadan ciddi bir şekilde açıklanmalıdır.
- Konuşma sırasında tenkit, itiraz ve çatışmaya sebep olabilecek konulardan kaçınılmalı, muhatabın veya grubun ilgi alanı konular konuşulmalıdır.
- Konuşurken kimseyle alay edilmemeli, orada bulunmayan, cevap ve söz hakkı olmayan kişiler hakkında olumsuz konuşulmamalı, çok konuşarak gevezelik yapılmamalı, konuşurken gereksiz ve yersiz gülmekten kaçınılmalıdır. Ayrıca kızgınlık, korku, nefret, kıskançlık ve aşırı sevinç duyguları gizlenmelidir.
- İyi ve güzel konuşmak daima olumlu ve yapıcıdır. Bu nedenle karşıdaki kişinin olumlu yönlerinden bahsedilmeli fakat bu abartılmamalıdır.
- Konuşmada kişi sürekli kendinden bahsetmemelidir. Mahremiyete özen göstermeli, gizli hususları açığa çıkarmamalıdır.

- Başkalarına akıl, ders ve öğüt verici tarzda konuşma yapmaktan kaçınılmalıdır.
- Konuşurken yalan söylemekten kaçınılmalı, kişiyi üzmemek veya kırmamak için yalan söylemek yerine sessiz kalmak tercih edilmelidir.
- Kişinin yanlış söz veya hareketi sadece yalnız ortamda iken nazik bir şekilde kendisine ifade edilmelidir.
- Konuşmada kullanılan kelimeler anlaşılır olmalıdır. Muhatabın anlamayacağı teknik terimler, yabancı ve akademik kelimelerden kaçınılmalıdır.
- Konuşurken muhatabın ya da grubun görüş ve düşüncelerine, ahlaki, milli ve manevi değerlerine saygı gösterilmelidir. Kişi karşı tarafın görüşüne katılmadığında “yanlış düşünüyorsun”, “doğru değil”, “hatalısın” gibi kırıcı sözler söylemek yerine “ben bu konuda farklı düşünüyorum” ya da “size saygı duyuyorum” diyerek kendi düşüncesini belirtmelidir.
- Bir kişiyle yapılan sohbet ve konuşma sırasında, karşı tarafın verdiği özel ve gizli bilgiler başkasına anlatılmamalı, sır olarak saklanmalıdır.
- Konuşma sırasında başkasını üzücü, kırıcı olumsuz sözler, argo kelimeler ve küfürlü sözlerden kesinlikle kaçınılmalıdır.
- Özellikle bayanların olduğu ortamlarda konuşmalara daha çok dikkat edilmeli, terbiye sınırlarını aşacak sözlerden kaçınılmalıdır. Yanlışlıkla olumsuz bir ifade bulunan bir kişi topluluktan veya kişiden mutlaka özür dilemelidir. Ayrıca, kişinin düşüncesini kabul ettirmek amacıyla yemin etmesi de görgü ve nezaket kurallarına yakışmayan, yapılmaması gereken davranışlardan biridir.

Resmi ortam ve kurumlarda konuşurken dikkat edilmesi gereken görgü ve nezaket kuralları ise şu şekildedir (Aytürk, 2013, s. 46–48) :

- Çalışma ortamında yumuşak, saygılı, doğal ve samimi bir ses tonuyla saygılı bir üslup ile konuşulmalıdır. Yüksek sesle, aşırı el kol hareketi yaparak ve argo kelimeler kullanarak konuşmaktan kaçınılmalıdır.
- Konuşma sırasında üstlere, bayanlara, yaşça büyüklere, yeni tanışılan ve resmi görüşülen bir kişiye daima “siz” şeklinde hitap edilmelidir. Samimi veya yaşıt olmadıkça ve karşıdaki kişi izin vermedikçe kimseye “sen”

şeklinde hitap edilmemelidir. Kişi çalıştığı kurum hakkında bahsederken “biz” demelidir.

- Hanımlara, bayanlara, yaşça büyüklere, yeni tanışılan kişilere adıyla hitap edilmemeli, resmi kişilere unvanlarıyla hitap edilmelidir. Kişinin adı veya unvanı bilinmiyorsa “beyefendi, hanımefendi” denilmeli, hiçbir zaman normal hayatta olduğu gibi “abla, abi, teyze, amca, hemşerim, toprağım” gibi akrabalık sıfatlarıyla seslenmemelidir.
- Üstler astlarına emir verirken, “yap”, “getir” gibi komutlar kullanmamalı, “getirir misin, yapabilir misin, yapmayı siz de düşünür müsünüz?” gibi ifadeler kullanmalıdır. Ancak acil, önemli ve zorunlu durumlarda komut verebilir.
- Kişi özel yaşamındaki sorunları çalışma ortamına getirmemeli, aile meselelerini çalışma ortamında konuşmamalıdır.
- Kurum içinde ve kurum dışında amir, yönetici veya üstlerin aleyhinde konuşulmamalıdır.
- Yöneticilerle, kıdemlilerle ve yaşça büyüklerle konuşurken kişi öncelikle dinlemede kalmalı, soru sorulmadan konuşulmamalıdır. Konuşması gerektiği durumlarda saygı ve nezaket çerçevesinde konuşmalıdır.

Telefon konuşmalarında ise şu kurallara dikkat edilmelidir (Dönmezbilek, 2019, s. 38–39):

- Kişinin telefonu uzun süreli çaldırılmamalı, 3-5 çağrıdan sonra kapatılmalı sonra tekrar aranmalıdır. Acil bir durum olmadıkça gece geç saatlerde kimse aranmamalıdır.
- Karşı tarafın müsait olup olmadığı sorulmalıdır.
- Yanlış numara arandı ise karşı tarafa nazik bir şekilde açıklama yapılmalıdır.
- Fazla konuşmaktan sakınılmalı, kısa ve öz konuşulmalıdır.
- Anlaşılır bir tarzda, ne hızlı ne de yavaş konuşulmalı; başkalarını rahatsız edecek şekilde yüksek sesle konuşulmamalıdır.
- Telefonla konuşurken başka işlerle meşgul olunmamalı, başka birisi ile konuşulmamalı ve bir şeyler yenilip içilmemelidir.

- Genel kurallara göre telefonu arayan kişinin kapatması gerekir. Fakat konuşulan kişi büyük birisi ise onun kapatması daha nazik karşılanmaktadır.
- İki kişi telefonda konuşurken kulak misafiri olunmamalıdır.
- Telefonda konuşurken kişi kendini taktim ettikten sonra karşı taraftan ses gelmiyorsa “ Özür dilerim, kiminle görüşüyorum?” şeklinde soru yöneltilmelidir.
- Bir yer telefonla arandığında, karşı taraftan ses gelmiyorsa “Kiminle görüşüyorum efendim?” veya “orası filan yer mi?” şeklinde soru yöneltilmelidir.

4.1.2.2.3.Hitap Adabı

İletişimde karşıdaki kişiye gösterilmesi gereken hitap şekillerinin de mutlaka bilinmesi gerekir. Hitap, belli bir kişiye veya topluluğa konuşmak demektir. Hayatta başarıya ulaşmanın yollarından biri de hitap inceliklerini bilmektir. Kişi doğuştan hitap etme yeteneğine sahip olmasa bile eğitim ile bu yeteneği geliştirebilir (Aydoğan ve Özbal, 2019, s. 39). Konuşmanın asıl hedefine ulaşması için, öncelikle karşıdaki kişinin yaşı, bilgisi, görgüsü, eğitimi, cinsiyeti, medeni durumu, sosyal mevkii ve mesleği dikkate alınmalıdır (Dönmezbilek, 2019, s. 35). Karşı tarafa yöneltilen hitap mutlaka doğru olmalıdır. Hitap iletişimin ilk aşamasıdır. Yanlış hitap karşıdakine karşı saygısızlık ifadesidir (Aslan, 2011, s. 31).

Hitap adabının öğretilmesinde okulun önemli bir yeri vardır. Öğretmen ve öğrencinin nasıl davranması gerektiğini anlatan tüm kaynaklarda, öğrencinin hitap şekline ayrı bir önem verilir. Öğrenci öğretmenine karşı asla ismiyle hitap etmemeli ve arkasından lakap takmamalıdır. Öğrenci; öğretmen, müdür, amir ve kendisinden büyük kişilere hitap ederken “sen, seni” gibi ifadeleri kullanmasının yanlış olduğunu, “siz, sizin” gibi saygı ifadeleri ile hitap etmesi gerektiğini, ayrıca “Hocam, Öğretmenim, Müdür Bey, Sayın” gibi hitap sözcüklerinin nerelerde kullanılacağını bilmelidir (Bayraktar, 1989, s. 309). Bununla birlikte kişilere hitap edilirken bilinmesi ve çocuklara öğretilmesi gereken nezaket kuralları şu şekilde sıralanabilir (Aslan, 2011, s. 31–35; Çankırılı vd., 1996, s. 124–131; Dönmezbilek, 2019, s. 35–41):

- Genel kural olarak insanlara hitap edilirken güler yüzlü ve nazik olunmalı, onlara karşı sevgi ve saygı dolu ifadeler kullanılmalıdır.
- İnsanlarla konuşurken “Lütfen” ve “ teşekkür ederim” ifadeleri mutlaka kullanılmalıdır.
- İster resmi ister sosyal ortamda olsun söze her zaman büyüğün başlaması gerektiği bilinmelidir.
- Çok sık olmamakla beraber, yerini ve zamanını iyi tayin etmek kaydıyla büyüklere hitap edilirken “ Sayın” kelimesi kullanılabilir.
- Kişi ismini bilmediği birini “ Hey!” diye çağırılmamalı, duruma göre “Oğlum, kızım, evladım, kardeş.. “ gibi ifadeler kullanılmalıdır. Yaşıtlarına ve kendinden büyüklere “ Siz” diye hitap etmeli, samimiyetten dolayı bile olsa “Sen” şeklinde hitap etmemelidir.
- “Ha, hı...” kalıbı kimseye karşı kullanılmamalıdır.
- Akrafa olunmayan kimselere “ amca, teyze, dayı” gibi sözcükler kullanmak yerine “ Beyefendi, hanımefendi, memur bey, müdür bey, efendim” gibi kelimeler kullanılmalıdır.
- Cümle sonlarında “Anladın mı?”, “Anlaşıldı mı?”, Tamam mı?” gibi ifadeler kullanmak yerine “İfade edebildim mi?” , “Anlatabildim mi?” gibi ifadeler kullanılmalıdır.
- Küçüklerin büyüklere başarı dileklerinde bulunması ve büyüklere hatırları sorması doğru değildir. Küçükler büyüklere hitap ederken “Saygılar sunarım, ellerinizden öperim, hürmetlerimi arz ederim.” şeklindeki ifadeleri tercih etmelidir.
- Hitap ederken, “ Bildiğiniz gibi” yerine “Bilindiği gibi”; “Dikkat ederseniz” yerine “Dikkat edilirse” gibi ifadeler kullanmak daha nazik bir ifade olarak kabul edilir.
- Yabancı kişilere, olmadıkları zaman “Kızcağız, adamcağız” gibi küçültücü, acıma duygusu ve zavallılığı çağrıştıran ifadeler kullanılmamalıdır.
- Bir anne ya da baba, çocuğunu şöhreti, makamı, unvanı ne olursa olsun adı ile çağırmalıdır.
- Yaşça ve mevkie büyüklere, devlet ve hükümet adamlarına ve üst düzey yöneticilere, özel ve sosyal ortamlarda “ Muhterem hanımefendi, muhterem beyefendi veya zatîlileri” şeklinde hitap edilmelidir.

- Yöneticilere hitap edilirken, söyleniş itibariyle “Sayın Müdür veya Sayın Okul Müdürü” resmi; “Sayın Müdürüm, Müdür Bey, Sayın Öz” yarı resmi; “Beyefendi, Efendim ya da Ayşe Hanım, Ali Bey” sosyal; “ Hocam, Üstadım” kurumsal; “ Ayşe abla, abla, abi ya da Ayşe, Ali” özel alanda hitaba girmektedir. Kişiler buldukları konuma göre buna dikkat etmelidir.
- Hangi ortamda olursa olsun kişilere “Olmadı, başaramadın, yapamadın” gibi karşıdakinin onurunu zedeleyecek ifadelerden kaçınılmalı bunun yerine “İstedığımız gibi olmadı, aslında bunu başarabilirdin” gibi ifadeler kullanılmalıdır.
- Ölmüş bir Müslüman erkek için, “merhum”, bayan için “merhume”, Müslüman olmayanlar için, “müteveffa” denilir. Ölmüş bir Müslüman’ın arkasından “Allah rahmet eylesin”, Müslüman olmayanların arkasından ise “ Toprağı bol olsun” denilmelidir.

4.1.2.2.4.Dinleme Adabı

Etkili bir iletişim olabilmesi için öncelikle dinleme becerisine sahip olunması gerekmektedir. Bunun için çocuklara kazandırılması gereken nezaket kurallarından biri de dinleme adabıdır. Dinleme bir şeyi duymak, birisinin verdiği nasihati tutmak, uygulamak ya da doğada veya etrafta olan her şeyi duymaktan ziyade özellikle dikkat kesilip anlamaya ve yorumlamaya çalışmaktır (Aydoğan ve Özbal, 2019, s. 35). İnsanlara karşı sevgi, saygı ve ilginin gösterildiği en etkili yollardan biri onları dinlemektir. Konuşmaktan daha etkili ve önemli olan dinleme becerisi, kibar ve nazik insanların bilmesi ve dikkat etmesi gereken becerilerden biri olmakla birlikte, sosyal ortamda başarılı olmak ve insanlarla iyi iletişim kurulması için de mutlaka bilinmesi gerekmektedir (Aslan, 2011, s. 45).

Dinleme adabı sosyal ortamdaki iletişimde önemli olduğu kadar okul ortamında da oldukça önemli olan ve bilinmesi gereken bir nezaket kuralıdır. Çünkü okulda öğrenciye verilmek istenen bilgi ve becerinin öğrenciye kazandırılabilmesi için öğrencilerin anlatılanları aktif olarak dinlemesi gerekmektedir. Öğretmenlerin derste en çok rahatsız oldukları noktalardan biri öğrencilerin dinlememesi, derste başka şeyler ile ilgilenmesi ya da dinliyor görünmesidir. Bu sorunların sebebi sınıfların kalabalığı, konuların çocuklara ağır gelmesi vb. gibi sebeplerden kaynaklanabilir. Bununla birlikte ailede bu becerinin yeterince verilememiş olması ve öğretmenin

sınıfta otoritesinin yetersiz olması gibi etkenler de dinleme konusunda yaşanan sıkıntıların sebebidir (Aydoğan ve Özbal, 2019, s. 35–36).

Dinleme becerisinin öncelikle aile ortamında kazandırılması gerekir. Aile ile beraber bu becerinin kazandırılmasında üzerine büyük vazifeler düşen en önemli yapılardan biri okul, okulda ise öğretmendir. Okulda öğrencilere dinleme becerisi kazandırmanın yollarından biri öncelikle dinleme adabının öğretilmesidir. Dinleme adabı ile ilgili öğretilmesi gerekenler şu şekilde sıralanabilir (Alıcı, 2013, s. 34–35; Aslan, 2011, s. 45–46; Aytürk, 2013, s. 48–49):

- Bir kişi konuşurken asla onun sözü kesilmemelidir. Çünkü iyi bir dinleyicinin en önemli özelliği asla söz kesmemesidir. Kişinin söz alması için öncelikle konuşan kişinin cümlesini bitirmesini, duraklamasını ya da nefes almasını beklemesi gerekmektedir. Aksi takdirde bu rahatsız edici ve karşıdakine karşı yapılmış kaba ve saygısızca bir davranıştır. Eğer kişi yanlışlıkla bir kişinin sözünü kesmişse mutlaka özür dilemelidir.
- Bir kişi konuşurken dinleyici konuşanın gözlerine bakmalı, kişiye doğru yönelmeli, zaman zaman tebessüm etmeli ve hafif baş eğerek onay vermelidir.
- Söz aralarında karşıdaki kişiyi dinlediğini belli eden “Evet, tabi, haklısınız, elbette vb” gibi geri dönütler verilmelidir.
- Birisi ile konuşurken başka yere bakılmamalı, arkaya dönülmemeli, kalem vb. araçlarla oynanmamalı, yazı yazılmamalı, konuşan kişinin bahsettiği konu dışında farklı bir şey ile ilgilenilmemelidir.
- Öğrenci; öğretmen ders anlatırken ona bakmalı, kalem, silgi vb. araçlarla ya da başka bir ders ile ilgilenmemeli, arkadaşları ile konuşmamalıdır.
- Kişi, toplulukta anlatılan konu, olay ya da bir fıkrayı biliyor olsa dahi sanki ilk defa dinliyor gibi dinlemelidir.

4.1.2.2.5. Saygı (Hürmet) Adabı

Nezaketli davranışın temeli saygıya dayanmaktadır. Her insan karşıdakini sevmeyebilir fakat herkes birbirine saygılı olmalıdır. Bir toplumu ayakta tutan şey o toplumda bulunan fertlerin dili, dini, ırkı ne olursa olsun birbirlerini olduğu gibi kabul etmesi ve birbirlerine saygı göstermeleridir. Nezaket kurallarının yerine

getirilebilmesi için kişinin öncelikle karşıdaki kişiye saygılı olması gerektiğini bilmesi gerekir.

Bir arada yaşamak zorunda olan insanların birbirlerinin haklarını gözetmeleri, haksızlık yapmamaları, zulüm ve incitici, kaba davranışlardan uzak kalmaları, birbirlerinin can, mal ve namusuna dokunmamak gibi hususlar, insanların bir düzen ve huzur içinde yaşamaları için olmazsa olmazlardandır. Bununla birlikte bir toplumda nizam ve intizam içinde süren bir ortamın olabilmesi için insanların birbirlerine gereken önemi vermeleri, karşılıklı saygı ve sevgi içinde olmaları da çok önemlidir (Duman, 2018, s. 532).

Kişi büyüklere saygı ve hürmet, küçüklere sevgi ve şefkatle davranması gerektiğini bilmelidir. Saygı kültürünün var olduğu bir toplumun oluşabilmesi için herkesin elinden gelen gayreti göstermesi gerekir (Dönmezbilek, 2019, s. 42). Saygı adabının küçük yaştan itibaren kazandırılması nezaketli davranışların öğrenilmesine de katkı sağlayacaktır. Saygı adabının öğretilmesinde aileye büyük görevler düşmekle birlikte bu adabı öğretmekte okula da büyük roller düşmektedir. Saygının yerleştiği bir okul ortamında nazik davranışların öğretilmesi daha kolaydır.

Eğitim ortamında huzurlu bir iklimin oluşması, öğretmen ve öğrenci arasında sevgi olabilmesi için öncelikle saygının var olması gerekmektedir. Öğrenci öğretmenin konumuna, otoritesine, büyüklüğüne ve bilgisine; öğretmen ise öğrencinin geldiği ortama ve yaşantısına karşı saygılı olmak zorundadır. Öğretmenin öğrencisinin geldiği iklimi, aile yapısını, ekonomik durumu gibi özel hayatını düşünerek öğrencisine karşı hassas davranması, öğrenciye karşı saygılı olduğu anlamına gelir. Öğrencinin ise öğretmenin konumunu ve otoritesini küçük düşürecek davranışlarda bulunmaması ve öğretmenin verdiği sorumlulukları yerine getirmesi onun saygılı bir öğrenci olduğu anlamına gelir (Aydoğan ve Özbal, 2019, s. 49). Okulda saygı adabının öğretilmesi çok önemlidir. Çünkü nezaketin temeli saygıya dayanır; nezaket kurallarının öğrenilmesi ve uygulanabilmesi için kişinin saygı davranışını öğrenmesi ve bunu hayatında uygulaması gerekir.

Çocuklara saygı adabının öğretilmesinde büyüklerin rol model olması çok önemlidir. Aytürk (2013, s. 67) e göre, saygı denilince akla sadece büyüklere saygı gelmemelidir. Aynı şekilde büyükler de küçüklere karşı saygılı olmalıdır. Örneğin; yaşlı bir kişinin, dolmuş ya da otobüste kendisine yer veren çocuğa teşekkür etmesi,

büyüğün küçüğe gösterdiği bir saygı şeklidir. Bu teşekkür, yapılan saygılı davranışı pekiştirecek ve bu şekilde devamı gelecektir. Büyüklerinden saygı görmeyen, saygının olmadığı ortamda yetişen bir çocuk, büyüklerine karşı saygısız davranışlarda bulunabilir.

Saygı adabı ile ilgili toplumun her ferdinin bilmesi, uygulaması ve çocuklara da öğretilmesi gereken temel kurallar şu şekildedir (Dönmezbilek, 2019, s. 42–43; Duman, 2018, s. 533–540):

- Kişi yanına gelen kimseye güler yüz göstermeli, ihtiyacı varsa karşılamaya çalışmalı eğer karşılayamıyorsa kibarca geri çevirmelidir.
- Kişi kimlere hangi ölçüde saygı göstermesi gerektiğini bilmeli, layık olan kişilere gerekli saygıyı göstermelidir.
- Bacaklarını bir diğeri üzerine atarak oturmamalıdır.
- Eli cebinde iken ve sol el ile tokalaşmamalıdır.
- Büyüklerin yanında çok konuşmamalı, onlara karşı ukalalık yaparak bilgiçlik taslamamalıdır.
- Sorulan bir soruyu bilse dahi ortamda bunu cevaplayabilecek bir büyük var ise cevaplamak için öne atılmamalıdır.
- Yürürken büyüklerin solunda ve biraz gerisinde yürünmeli, girerken ve çıkarken büyüklerden önce davranılmamalıdır.
- Yemeğe büyüklerden önce başlanmamalı, onlardan önce kalkılmamalıdır.
- Büyüklerin huzurunda çokça el kol hareketi yapılmamalı, düzgün oturulmalı, ıslık çalmak, bir şeyler mırıldanmak gibi davranışlardan uzak durulmalıdır.
- Büyüklerle alaylı bir tarzda konuşulmamalı, kızacakları davranışlarda bulunulmamalı, yanlarında yüksek sesle konuşulmamalıdır.
- Makam sahibi bir kişinin masasına el koyarak yaslanılmamalı, imza gibi bir işlem yapılıyorsa makam sahibinin koltuğunun tarafına geçilmemelidir.
- Asansör, apartman, iş yeri, okul gibi yerlerde kapı açılarak önce büyüğün geçmesi sağlanmalıdır.
- Bayram, kandil gibi günlerde büyüklerin hal ve hatırı sorulup, bu günleri kutlanmalıdır.
- Bulunulan yere büyük birisi girdiğinde kişi kendini toparlamalı, oturuşunu düzeltmeli; gelen kişi oradan ayrılırken de saygı ile ayağa kalkarak onu

uğurlamalldır. Ayrıca uzaktan gelen bir büyüğün elini öpmek de kültürümüzde olan nezaket kurallarından biridir.

- Bir meclise girildiğinde selam vermek, orada bulunanlara karşı saygı göstergesidir. Mecliste bulunan kişiler, sonradan gelen kişinin güler yüzle selamına karşılık vermeli ve ona oturacak yer ayarlamalıdır. Eğer oturulacak yer yok ise kişinin kalkıp yer vermesi, saygı nezaketinin bir örneğidir. Aynı şekilde sadece tanıdık insanların olduğu ortamlarda değil otobüs, minibüs, tren, konferans salonu gibi yerlerde de kişilerin büyüklerine ya da başkalarına yer vermesi saygı nezaketine bir örnektir.

4.1.2.2.6. Selamlaşma Adabı

İnsanlar arasında uygulanması gereken nezaket kurallarından biri de selamlaşma adabıdır. Selamlaşma adabı, aile ortamında aile bireylerince, okulda ise öğretmenler ve diğer okul personelleri tarafından uygulanması ve çocuklara kazandırılması gereken nezaket kurallarından biridir. Çünkü selam, yaratılış itibarıyla toplum halinde yaşamaya mecbur olan insanları birbirine yaklaştıran, onları birbirine sevdirep saydıran ve aralarında köprü vazifesi görecek maddi ve manevi bağları oluşturacak en güzel yollardan biridir (Duman, 2018, s. 459). Selam, Arapça'da "selime" kökünden gelen, sağ salim, huzur, güven, sağlık, esen olmak gibi anlamlara gelen bir kelimedir (Şahin, 2018, s. 44). Sosyal yaşamda ve iş ortamında tüm ilişkiler selamla başlamaktadır. Selam vermek; sevgi, saygı, nezaket ifade eden, insanı asil, kibar ve insancıl yapan bir tür duygu ifadesidir. Selamlamak, karşıdaki kişi ya da kişilere saygı duymak ve güven vermek anlamlarına gelmektedir (Aslan, 2011, s. 35).

Toplumla uyumlu bir birey olabilmek için öncelikle toplumda yalnız olmadığımızın bilincinde olmalı, bencilce bir tavır takılmamalı, görgü ve nezaket kuralları mutlaka bilinmelidir. Selam, insanlarla iletişimin başladığı ilk anda gerekli olan bir parola gibidir. Aydoğan ve Öznal (2019, s. 50–51)' a göre selam vermek, kişinin karşıdaki kişiyi umursadığını ve o ortama geldiğini gösteren bir haber verme şeklidir. Bir meclise girildiğinde selam vermemek o kişinin umursanmadığı anlamına gelir. Selam vermenin içeriği ve şekli kültürlere göre değişebilir. Fakat önemli olan selam vermenin adabıdır. Kişinin selam verirken ya da verilen bir selamı alırken

gösterdiği üslup, ses tonu ve yaklaşım; kişi farkında olmadan, saygı anlayışı, ruh hali ve ahlaki yapısı hakkında fikir vermektedir.

Güzel bir iletişimin başlangıcı olan selamın çocuklara öğretilmesi gerekmektedir. Çünkü selam biterse kelam, kelam biterse ilim, ilim biterse anlam, anlam biterse de insan biter. Bunun için selam yaygınlaştırılmalı, bu konu üzerinde eğitimcilerin ciddiyetle durması gerekmektedir (Aydoğan ve Özbal, 2019, s. 51). Selamlaşma nezaketinin öncelikle çocukların rol model alacağı aile bireyleri, öğretmen, idareci, diğer okul personelleri tarafından ciddiyetle uygulanması, bu adabın kazandırılmasına büyük katkı sağlayacaktır.

Selamlaşma yapılırken dikkat edilmesi gereken incelikler ve uyulması gereken kurallar şu şekilde sıralanabilir (Aslan, 2011, s. 35–37; Aytürk, 2013, s. 27–30; Çankırlı vd., 1996, s. 109–117; Dönmezbilek, 2019, s. 54–56; Şahin, 2018, s. 46):

- Selam verilirken herkesin duyabileceği normal bir ses tonunda, küçüklere şefkatli, büyüklere saygılı bir şekilde selam verilmelidir.
- Kapalı bir mekânda girişte ve çıkışta oradakilere selam verilmelidir. Fakat sık sık o mekâna girilip çıkılıyorsa her defasında selam vermek gerekmez.
- Bir tanıdık ile karşılaşıldığında söze başlamadan önce selam verilmelidir. Selam vermede ve almada erken davranılmalıdır. Kişiler birbirlerini uzak mesafelerde gördüler ise vücut dili ile selam verilmeli, asla bağırlanmamalıdır.
- Bir iş yerine girildiğinde selamdan sonra hayırlı işler temennisinde bulunulmalıdır.
- Telefonla konuşurken, mektup ya da mesaj yazarken söze selam ile başlanmalıdır.
- Karşı taraf selam veriyorsa selama en güzel şekilde kibarca karşılık verilmeli, eller cepte ise çıkarılmalı, ilgisiz ve duyarsız kalmaktan kesinlikle kaçınılmalıdır.
- Selam verilirken hafif baş hareketiyle “günaydın”, “iyi günler”, “merhaba”, “selamünaleyküm”, “şeref verdiniz”, “saygılar”, “hoş geldiniz”, “güle güle”, “iyi akşamlar” gibi sözler söylenmelidir.
- Tanıdık tanımadık herkese “günaydın”, “iyi günler”, “merhaba” şeklinde selam vermek sosyal bir selam; “selamünaleyküm” dini ve kültürel bir selam; “saygılar” demek ise resmi bir selamdır. Verilen selam her zaman veriliş

şekli ile alınır. “Günaydın”a “günaydın”, “iyi akşamlar”a “iyi akşamlar”, “selamünaleyküm”e “aleyküm selam” denilerek karşılık verilmelidir. Resmi ortamda “merhaba” veya “selamünaleyküm” denilmesi doğru değildir.

- Selam almak selam vermekten daha önemlidir bu nedenle verilen her selam, yanlışlıkla verilse veya kişi tanınmasa bile mutlaka alınmalıdır. Selam vermek üzere hazırlanan birisini görmemezlikten gelmek ayıp ve nazik olmayan bir davranıştır. Sadece bayanlar, bir erkek tarafından kendilerine yanlışlıkla selam verilirse bu selama karşılık vermeyebilirler.
- Sosyal hayatta selam verilirken izlenmesi gereken bir öncelik sırası vardır. Genel olarak, erkek bayana, genç yaşlıya, yaşça küçük olan büyüğe, yeni gelen orada bulunanlara, ayrılan orada kalanlara, yürüyen oturana, araçta olan yürüyene, kapıdan çıkan girmek için bekleyene, merdivenden inen çıkana, makam ve bilgi yönünden aşağı olan yükseğe, az olan grup çok olan gruba selam vermelidir. Aynı düzeyde olan kişiler ise birbirini beklemeden selamlaşmalıdır. Önce selam vermek daha nazik olan bir davranıştır.
- Kapalı bir alanda erkek tanıdığı bayana, açık alanda ise hanım tanıdığı erkeğe selam verir. Sokakta kadın selam vermeden erkek selam vermemelidir. Erkekler hanımlara, hanımlar da erkeklere başlarını hafif öne eğerek ve göz teması kurarak selam vermelidirler. Erkek bir kadına sesle selam verse dahi hanım bu selama hafif baş eğerek ya da hafif tebessüm ederek karşılık vermelidir.
- Topluluk içinde önce bayanlar, sonra erkekler; bir davet veya ziyarette önce ev sahibi hanım, sonra ev sahibi erkek ve diğer kişiler selamlanmalıdır.
- Birisi selamlanırken ona adıyla veya unvanıyla hitap etmek, selamdan sonra “nasılsınız?” şeklinde bir soru yöneltmek karşıdaki kişinin önemsendiği anlamına gelir. Fakat resmi ortamlarda üstlere “ nasılsınız? “ şeklinde soru yöneltmek doğru değildir.
- Yolda yabancı birine bir şey sorulacağı zaman önce selam verilmelidir. Dar bir alandan geçerken karşılaşılan kişi “özür dilerim” denilerek selamlanmalıdır. Ayrıca تنها bir yerden geçerken karşılaşılan kişiye selam vermek, o kişiye güvenmek ve güven vermek anlamına geleceğinden bu gibi durumlarda da selam verilmelidir.

- İlim öğreten hocalara ders esnasında, namaz kılanlara, Kur'an okuyan ve dinleyenlere, yemek yiyen kişilere, abdest alanlara, ezan okuyan ve dinleyene selam verilmemelidir. Ayrıca araç kullananlar, ibadet halinde olanlar, aşırı derecede hasta olanlar ve cenaze töreninde olanlar selam vermek zorunda değildirler.

Yukarıdakilerle birlikte kamusal alanlarda dikkat edilmesi gereken nezaket kuralları şunlardır (Aytürk, 2013, s. 30–31):

- Çalışma ortamında ast üste, kıdemsiz kıdemli olan kişiye selam verir. Ast, üstü kendisine baktığında mutlaka selam vermelidir. Eş seviyede olanlarda ise selam vermeye önce davranmak daha nazik bir davranıştır.
- Devlet ve hükümet adamları ile üst düzey yöneticiler, hanımlar ve topluluk her zaman “ saygılar” sözcüğü ile selamlanır. Kamusal ve sosyal yaşamda saygı sunmak resmi bir selamlama şeklidir. Bir kişi eş düzeyde olan birine saygılar sunduğunda karşıdaki kişi “saygılar benden” şeklinde cevap vermelidir. Ast üste saygılar sunduğunda ise üst teşekkür ederek karşılık vermelidir.
- Resmi ortamlarda makam sahibi bir üst içeri girdiğinde hanımlar dâhil olmak üzere tüm aslar ayağa kalkarak ve baş eğerek selam vermelidir. Sosyal ortamda üst içeri girdiğinde ise astlar yalnızca başlarını hafif eğerek üst ile göz teması kurmalı ve kalkar gibi yaparak üstü selamlamalıdır.
- Resmi ortamlarda sık karşılaşan kişiler birbirlerini her defasında selamlamak zorunda değildir. İlk karşılaşmada ve işten ayrılırken selamlaşmaları yeterlidir.

4.1.2.2.7. Tokalaşma (El Sıkma) Adabı

Selamlaşma şekillerinden bir diğeri de tokalaşmaktır. Tokalaşmak, insan ilişkilerinde güven, sevgi ve samimiyet belirtisidir (Aytürk, 2013, s. 37). Tokalaşma sadece elle değil kimi zaman kucaklaşarak da yapılabilir. Yakın selamlaşmalarda mutlaka tokalaşma yapılmalıdır. Sık sık karşılaşmalarda tokalaşma yerine selamlaşma tercih edilir. Örneğin, öğretmen sık sık karşılaştığı meslektaşıyla her defasında tokalaşmak zorunda değildir, vücut diliyle selamlaşması yeterlidir. Fakat müdür odasına giren bir öğretmen, eğer sık sık karşılaşmıyorsa müdür ile mutlaka tokalaşmalıdır. Ayrıca

okula gelen bir veliyle de selamlaşma ve tokalaşma yapılmalıdır (Aydoğan ve Özbal, 2019, s. 37).

Tokalaşmada öncelikle yaş, makam, mevki, rütbe ve sosyal statü yönünden büyüğün el uzatması beklenmelidir (Aslan, 2011, s. 47). Eş düzeyde olan kişilerde tokalaşmada önce davranan daha zarif olarak algılanır. Özel ve sosyal hayatta bayan elini uzatmadan erkeğin elini uzatması uygunsuz bir davranıştır. Uzatılan el hiçbir zaman havada bırakılmamalıdır. Tokalaşırken, karşıdaki kişiyle karşılıklı durulmalı, sağ elin parmakları birbirine yapışık, başparmak havada ve eller birbirine paralel olmalıdır (Okur, 2015, ss. 81–82). Tokalaşma daima canlı ve içten olmalı, el fazla yumuşak ve çok sert sıkılmamalı, hafif hissettirilmelidir. Muhataplar mutlaka göz temasında bulunmalı, bir iki kelime söylemeli, iki saniyeden az, beş saniyeden fazla tokalaşmamalı, pazarlık yapar gibi kol sallamamalıdır (Aytürk, 2013, s. 37). Tokalaşmanın aynı cinsler arasında yapılmasına özen gösterilmelidir (Dönmezbilek, 2019, s. 56). Birden çok büyüğün olduğu ortamda el sıkmaya önce büyüklerden başlanır. Hanımların makam mevki sahibi, seçkin ve yaşlı kişiler dışında tokalaşmak için ayağa kalkmalarına gerek yokken erkekler mutlaka ayağa kalkmalıdır. Çok kalabalık ortamlarda kişinin herkesle tokalaşarak dikkatleri üzerine çekmesi uygun değilken kalabalık olmayan toplantı ve davetlerde herkesin eli sıkılmalıdır (Okur, 2015, s. 82).

4.1.2.2.8. Kıyafet Adabı

Toplumun her ferdi tarafından bilinmesi, uygulanması ve çocuklara öğretilmesi gereken nezaket kurallarından biri de kıyafet adabıdır. İnsanlar üzerinde olumlu bir etki bırakmak ve genel yaşamda başarılı olmak için kişinin giyim ve kuşamına dikkat etmesi gerekir (Aslan, 2011, s. 124–125). Çünkü kıyafet, kişinin zevkini ve kişiliğini ortaya koyar. Kişi girdiği bir ortamda öncelikle kıyafetiyle kabul görür ve insanlar kişi hakkında önce kıyafetiyle bir yargıda bulunur. Temiz, düzenli ve güzel giyinen bir kişi hem sosyal hayatında daha başarılı olur hem de kendini daha mutlu ve pozitif hisseder (Alıcı, 2013, s. 79). Bunun için toplumun her ferdi, normal hayatında, resmi ortam ve kurumlarda ne şekilde giyinmesi gerektiğini ve kıyafetlerinde nelere dikkat etmesi gerektiğini bilmelidir.

Çocuklara nasıl giyinmeleri gerektiği konusunda ilk eğitim verecek olan kurum ailedir. Aile ile birlikte bu adabın öğretildiği bir diğer kurum ise okuldur. Ne zaman, nerede, ne şekilde giyinileceği; bulunulan yere, geleneklere, mevsim ve iklime, moda, mesleğe, zevke, maddi imkânlarla ve gidilecek olan ortamlara göre değişiklik gösterir (Aslan, 2011, s. 124–125).

Çocukların buldukları ilk resmi kurumlardan biri okuldur. Öğrencilerin okul ortamında ne şekilde giyinmeleri gerektiği konusu MEB'in yayınladığı yönetmelik ile belirlenmiştir. Kasım 2012 tarihinde yayınlanan MEB'e bağlı okullarda öğrencilerin kıyafetlerine dair yeni yönetmeliğe göre, okulöncesi, ilköğretim, ortaokul ve liselerde kıyafet serbesttir. Ancak öğrenciler öğrenim gördükleri okulun resmi arma, amblem, rozet dışında nişan, arma, rozet vb. takılar takamazlar. İnsan sağlığını olumsuz yönde etkileyen ve mevsim şartlarına uygun olmayan kıyafetler, yırtık veya delikli kıyafetler ile şeffaf kıyafetler, vücut hatlarını belli eden şort, tayt gibi kıyafetler ile diz üstü etek, derin yırtmaçlı etek, kısa pantolon, kolsuz tişört ve kolsuz gömlek giyemezler. Ayrıca, öğrencilerin giydikleri kıyafetlerin yaşlarına uygun, temiz ve düzenli olması gerekmektedir. Öğrenciler okullarda tek tip bir kıyafete zorlanamazlar. Fakat okul yönetimi ve okul aile birliği koordinatörlüğünde, yukarıda belirlenen sınırlamalara dikkat etmek koşuluyla, velilerin yarısından fazlasının kabul etmesiyle öğrenciler belirlenen bir okul kıyafeti giyebilirler (MEB, 2012).

Okul ortamında öğrencilerin rol model olarak aldığı öğretmenin de kıyafetine dikkat etmesi gerekir. Öğretmen, tercih ettiği kıyafetler ile estetik giyinme konusunda öğrencilere örnek olmalı, renk uyumunun olmadığı, salaş bir kıyafetten uzak durmalıdır. Tamamen zevk tercihine göre güzel olduğunu düşündüğü bir kıyafet ile değil, kültürel değerlere uygun bir kıyafet tercih etmelidir. Öğretmen ve öğrenciler buldukları kurumun resmi bir ortam ve okul olduğunu göz ardı etmemelidir (Aydoğan ve Özbal, 2019, s. 67).

Öğretmen, öğrenci ve toplumun her ferdi tarafından bilinmesi ve çocuklara öğretilmesi gereken kıyafet adabı genel olarak şu şekildedir (Alıcı, 2013, s. 81; Aslan, 2011, s. 124–125; Dönmezbilek, 2019, s. 44–46) :

- Kıyafette dikkat edilmesi gereken, kıyafetin pahalı olması değil kişinin üzerine yakışmasıdır. Bir diğer husus kıyafetin temiz ve sade olmasıdır. Kişi

giydiği kıyafetinde pahalılık ve gösterişten ziyade, kendine yakışmasına, sade ve temiz olmasına dikkat etmelidir.

- Kişi hangi ortamda hangi kıyafeti giymesi gerektiğini bilmeli, yaşına uygun kıyafetler tercih etmelidir.
- Gösterişli, pahalı, herkesin dikkatini çeken bir kıyafetten ziyade, sade ve temiz bir kıyafet tercih etmelidir.
- Ayakkabılar boyasız ise boyanmalı, kıyafetler tlenmeli ve düğmesi kopuk bir kıyafet ile dışarı çıkmamalıdır.
- Sa, sakal dağınık olmamalı, kişi dışarı çıkmadan kılık kıyafet ve duruşunu boy aynasından kontrol etmelidir.
- İş, okul kıyafeti ile evde oturulmamalı, evde başka bir kıyafet giyilmelidir.
- Modayı takip etmekten ziyade kültüre uygun bir kıyafet tercih edilmelidir.
- Mümkün olduğunca kışın koyu, yazın açık renkler tercih edilmeli mevsime uygun giyinilmelidir.
- Giyinmekten maksat vücudu örtmek, sıcak soğuk gibi iklim şartlarından korunmak olmakla birlikte kişiyi güzel ve estetik de göstermelidir. Ayrıca seçilen kıyafette renk uyumuna da dikkat edilmelidir.

4.1.2.2.9. Arkadaş İlişkileri Adabı

İnsan küçük yaştan itibaren hayatın her aşamasında, iyi günde kötü günde, sevinç ve üzüntülerini paylaştığı, konuştuğu, sohbet ettiği, dertleştiği bir arkadaşa her zaman ihtiyaç duyar. Kişiliklerinin oluşmasında anne, baba ve ğretmen kadar etkili olan bir diğer unsur arkadaştır. Kişinin kurduğu tüm arkadaşlıklar insanda bir iz bırakır ve bu izlerin hepsi insanın kişiliğinin, karakterinin ve kimliğinin oluşmasında büyük bir rol oynar (Aydoğan ve zbal, 2019, s. 80).

Bayraktar (1989, s. 312–313)’ a göre çocukların eğitim sürecince aile ve okuldan sonra sosyal evre de çok önemlidir. Öğrenci, evde anne ve babasından, okulda öğretmeninden daha çok arkadaşları ile vakit geçirir. Arkadaş mutlaka arkadaşa etki eder. Çünkü insan psikolojik olarak arkadaşının huylarını kapmaya yatkın bir tabiata sahiptir. İbn Miskeveyh, ez- Zennci, Gazali gibi birçok âlim, iyi ve kötü davranışların arkadaşlıktan geçeceğini, bu nedenle kişilerin kötülüklerden uzak durmaları gerektiğini belirtmişlerdir. Bu nedenle arkadaşlık konusu önemle üzerinde durulması gereken bir müessesedir.

Gazali' ye göre çocuğun ilk yetişme çağında övülerek ya da kınanarak iyiliklere teşvik ve kötülüklerden men edilmesi mümkün değildir. Çocukların edeplendirilmesinin esası ve temeli kötü arkadaşlardan korunmalarıdır. Bu nedenle Gazali, sözlü tedbirler yerine başlangıçta kötü örneklerden koruma şeklindeki terbiyeyi teklif etmektedir (Çamdibi ve Keskiner, 2012, s. 805).

Arkadaş seçiminin öğrenciyi iyi ve kötü yönde etkilemesi; çocuğun güzel davranışları, nezaket kurallarını, sosyal değerleri, hak hukuk gibi birçok kavramı kazanmasında bir avantajdır. Bunun için eğitimciler çocukların akranları ile bir arada eğitim görmelerini uygun bulmakta ve tavsiye etmektedir. Örneğin, İbn Sinâ' ya göre çocuğun okulunda terbiyeli bir arkadaşının olması, onun güzel alışkanlıkları kazanmasında bir kolaylık sağlayacaktır. Bunun için çocukların güzel ahlaka sahip bir arkadaş edinmeleri gerekir (Bayraktar, 1989, s. 314–315).

Gazali' ye göre insan üç kısımdır. Bir kısmı gıda gibidir ve kişi ona muhtaçtır. Bir kısmı ilaç gibidir, bazı durumlarda ona ihtiyaç olur. Bazı insanlarsa hastalık gibidir ki ona hiç ihtiyaç duyulmaz. Kişinin böyle insanlar ile arkadaşlık kurduğu görülürse buna mutlaka müdahale etmek gerekir. İnsan hem faydalı olacağı hem de faydası dokunacak kişiler ile arkadaş olmalıdır. Bütün güzel vasıflar bir arkadaşta toplanamaz, kişi maksadına göre arkadaşını belirlemelidir (Gazâli, 1996, s. 248).

Arkadaşlığın kurulmasında belli birtakım denkliklerin olması gerekir. Örneğin kişinin yaşının, belki işinin, karakterinin birbirine uyması gerekir. Bu nedenle bir öğrenci ile bir öğretmen arkadaş olamaz. Günümüzde öğretmenlere arkadaş gibi olması tavsiye edilse de bu doğru olan bir şey değildir. Çünkü öğretmen ve öğrenci aralarında belli bir saygı sınırı olması gereken kişilerdir ve aralarında arkadaşlık hukuku kurulamaz (Aydoğan ve Özbal, 2019, s. 80). Öğretmen ancak kendi davranışları ile çocuklara rol model olmalı, doğru arkadaş seçiminde rehberlik etmeli ve arkadaşlık ilişkilerinde yanlış gördüğü noktalarda doğruları göstererek tavsiyelerde bulunmalıdır. Çocuk ile öğretmen arasında olması gereken saygı sınırı her zaman korunmalıdır. Bu sınır, çocukların bilmesi gereken nezaket kurallarından biridir.

Sosyal bir varlık olan insan, sosyal ortamda nasıl doğru yaşandığını en güzel arkadaş ortamında öğrenebilir. Bu nedenle, arkadaş seçiminde nelere dikkat edilmesi gerektiği ve arkadaşlık adabı çocuklara öğretilmelidir. Öğrencilere arkadaşlık

adabının öğretilmesinde, olumsuz davranışların engellenmesinde, çocuklara olumlu akran ortamının hazırlanmasında rehberlik yapacak, çocukların bir arada iken doğru ve yanlış davranışlarını kolayca denetleyebilecek en güzel ortamlardan biri okuldur. Bu nedenle arkadaşlık adabının kazandırılmasında okula, okulda da başta öğretmenlere büyük roller düşmektedir.

Arkadaş seçiminde dikkat edilmesi gereken ve arkadaşlık ilişkilerinde uyulması gereken kurallar vardır. Seçilecek olan arkadaşta şu vasıfların olmasına dikkat edilmelidir (Bayraktar, 1989, s. 316–317; Gazâli, 1996, s. 247):

- Akıllı, zeki, faziletli ve ilimle ilgilenen faziletli birisi olmalıdır.
- Güzel ahlaklı olmalıdır. Çünkü güzel ahlaklı bir kişi her yerde güzel davranışlarda bulunur, başkalarını da güzel davranışlara yönlendirir, kötülüklerden uzak durur, sevilir ve sayılır. Bunun için öğrenciler bu vasıflara sahip kişileri arkadaş olarak seçmelidir.
- Çalışkan, gayretli ve sağlam karakterli olmalıdır.
- Yalancı, geveze, fitne çıkarıcı, kötü huylu, hileci olmamalıdır.
- Arkadaş olmaya istekli olmalıdır.

Arkadaşlık adabında ise şunlara dikkat edilmelidir (Bayraktar, 1989, s. 318–320; Dönmezbilek, 2019, s. 76–78):

- Arkadaşlıkta sevgiye aşırıya gidilmemelidir. Bir gün ayrılabilceği ihtimalini düşünerek arkadaşlık bağı kurulmalıdır.
- Karşılıklı sevgi ve saygı bulunmalıdır. Okulda öğrenciler arkadaşlarına edep ve saygı ile davranmalı, kırıcı davranışlardan uzak durmalıdır. Bir öğrencinin, kısa boylu arkadaşları daha rahat görsün diye arka sıraya geçmesi, soruya yanlış cevap veren arkadaşına gülmemesi ya da herhangi bir durumda arkadaşları ile alay etmemesi ve bunun gibi davranışlar, arkadaşlara gösterilmesi gereken saygının bir gereğidir.
- Arkadaşlar birbirine güzel tavsiyelerde bulunmalıdır, fakat toplum içinde değil tenhada nasihat etmelidir.
- Kişi kendisi için istediğini arkadaşları için de istemelidir.
- Arkadaşına onu sevdiğini söylemelidir.

- Arkadaşlar birbirine yumuşak davranmalı ve birbirini kırmamalıdır. Öğrenciler en ufak bir harekette hemen birbirlerine zarar vermemeli, sert tepkilerde bulunmamalıdır. Arkadaşının ufak kusurları olabileceğini göz önünde bulundurup bazı hatalarını görmezden gelip affetmelidir.
- Öğrenci asla arkadaşı ile ilgili kötü zanda bulunmamalıdır. Arkadaşının iyiliğinden bahsetmeli, arkadaşlığı bozulsa dahi sırrını saklamalı, hatalarını gizlemelidir.
- Arkadaşı konuşurken onu dikkatle dinlemeli, samimi davranmalı, onu hoşlandığı şekilde çağırmalıdır.
- Dertlerini, sıkıntılarını paylaşmalı ve gidermeye çalışmalıdır. Gerektiğinde borç verilmeli, borçları ödenmeli, ihtiyaçları giderilmelidir.
- Vefakâr olunmalı, herhangi bir konuda onlara da danışılmalıdır.
- Yerine getirilmesi zor sözler verilmemelidir.
- Kişi arkadaşı hastalandığında onu ziyaret etmelidir.
- Arkadaşlar arasında zengin, fakir ayrımı yapılmamalıdır.
- Arkadaşlar birbiriyle hediyeleşmeli, birbirlerine karşı merhametli ve tevazu sahibi olmalıdır.
- Kişi arkadaşı vefat ederse onun cenazesine katılmalı, kabrini ziyaret etmeli, arkasından dua etmelidir.

4.1.2.2.10. Umumi Yerlerde Bulunma Adabı

Kültürümüzde her konuda görgü ve nezaket kuralı olduğu gibi sokak, merdiven, asansör gibi umumi ortamlarda da nasıl davranılması gerektiğine dair nezaket kuralları vardır. Bu kurallardan bilinmesi gerekenlerden biri yolda yürüme ve dışarda bulunma adabıdır. Bu konuda toplumda yer edinmiş kurallara uymak, kişideki edebî göstergelerinden biridir (Şahin, 2018, s. 115). Bu nedenle çocuklara yolda yürürken, sokak ya da caddede bulunurken ne şekilde davranılacağı, bu gibi yerlerde kaba ve nezaketsiz bir kişi durumuna düşmemek için nelere dikkat etmeleri gerektiği öğretilmelidir.

Çarşıda, pazarda, yolda yürürken dikkat edilmesi gereken nezaket kuralları şu şekildedir (Alıcı, 2013, s. 151–153; Çankırlı vd., 1996, s. 100–102; Okur, 2015, s. 191–195):

- Kişi, sokakta bulunurken kendisine yapılmasını istemediği ya da gördüğü zaman hoşlanmayacağı bir davranışı kendisi de yapmamalıdır.
- Dışarı çıkarken düzgün kıyafetler giyilmeli, kılık kıyafetin düzgün ve uygun olmasına dikkat edilmelidir.
- Yürürken elleri cebe koyarak, yalpalayarak, sallanarak yürünmemeli, adımlar kararlı bir şekilde atılmalıdır.
- Yolda tebessüm eden ve selam veren bir kişiye tebessümle ve selam ile karşılık verilmelidir.
- Sokakta yürürken yanlışlıkla çarpılan ya da ayağına basılan kişiden nazikçe özür dilenmelidir.
- Yolda karşılaşılan birisi ile yol ortasında uzun uzun sohbet edilmemelidir. Ayrıca bayanların sokak ortasında uzun uzun gülüşmeleri, ayrılırken de sıkı sıkı sarılmaları nezaket dışı bir davranıştır.
- Kalabalıkta yürürken acele etmemeli, yol açmak için öndeki kişiler ittirilmemelidir. Eğer telaşla yürüyen birisi varsa ona yol verilmeli, kaldırımın sağ tarafından gidilip sağ tarafından dönülmelidir. Gezinti amaçlı dışarı çıkılmışsa duvar kenarından gidilmelidir.
- Sokakta yan yana iki kişiden fazla yürünmemelidir. Eğer toplu halde yürünecekse küçük gruplar halinde hareket edilmeli ve kol kola girilerek kaldırım kapatılmamalıdır.
- Sokaktaki dilencilere yardım edilmese bile kaba davranılmamalıdır.
- Yol soranlara mümkün olduğunca yardımcı olunmalıdır.
- Yaşlı, çocuk ve kadınlar trafiğin aktığı taraftan değil iç kısımdan yürümelidir. Erkekler eğer yanlarında bir bayan varsa yol tarafına kendisi geçmelidir.
- Kalabalıkta hava yağışlı olsa bile şemsiye açılmamalıdır.
- Yola tükürme, sümürme gibi çirkin davranışlardan uzak durulmalı, yerlere çöp atılmamalıdır.
- Yolda yürürken, sakız çiğnemek, kuruyemiş ve benzeri şeyler yemek, şarkı mırıldanmak, bağıra çağıra yürümek, ıslık çalmak, telefonda yüksek sesli konuşmak, argo ve küfürlü konuşmak nezaket dışı davranışlardandır.
- Sokak ve caddelerde el şakası yaparak, birbirini ittirerek yürünmemelidir. Bu davranış yeterli terbiye alınmadığı anlamına geleceğinden çok dikkat edilmelidir.

- Kaldırımlar gereksiz yere işgal edilmemeli, kaldırıma oturarak insanların geçişi engellenmemelidir.
- Yolda geçen bir kadına rahatsız edici bakışlarla bakılmamalıdır. Ayrıca, engelli bireylere özrünü belli edecek tarzda dikkatli bir şekilde bakmak da nezaket dışı davranışlardan biridir.

Umumi yerlerde bilinmesi gereken nezaket kurallarından biri de merdiven ve kapı girişleri gibi yerlerde nasıl davranılması gerektiğidir. Bu konuda uyulması gereken adap kuralları şu şekildedir (Çankırılı vd., 1996, s. 98; Dönmezbilek, 2019, s. 62; Okur, 2015, s. 197–198):

- Merdivenlerin her zaman sağından çıkılıp sağından inilmelidir.
- Merdivenden çıkarken kadın, çocuk ve yaşlılar önden çıkmalı, inerken ise önce erkekler inmelidir. Bu şekilde muhtemel olabilecek olumsuz durumlarda erkekler yardımcı olmalıdır. Geniş merdivenlerde erkek ve hanımlar birlikte inip çıkabilirler.
- İniş ve çıkışlarda tanıdık kişilerle selamlaşılmalıdır.
- İnen kişi merdivenden çıkan kimseye her zaman öncelik vermeli, rahat çıkması için kenara çekilmelidir.

Kapı girişlerinde ise şu kurallara dikkat edilmelidir (Çankırılı vd., 1996, s. 100; Dönmezbilek, 2019, s. 63):

- Kapıya önce gelen kimse içeri girerken, arkasından gelen kişi olup olmadığını kontrol etmeli, eğer gelen biri varsa onun da içeri girebilmesi için kapıyı açık tutmalıdır. Gelen kişi kadın ya da yaşlı bir kişi ise kapıyı tutmalı ve onların içeri geçmelerini beklemelidir. Eğer aynı yaşta olduğu bir kişi ise kapıyı tutar fakat onların geçmesini beklemeyebilir. Bu durumda kapıyı en son gelen kişi kapatır.
- Aynı cinsiyette olan kişiler kapıda karşılaşırlarsa genç olan yaşlı olana yol vermelidir.
- Aynı yaşta ve cinsiyette iki kişi kapıda karşılaşırlarsa giren kişi çıkan kişiye yol vermelidir.
- Selamlaşma nezaketi burada da uygulanmalıdır.

4.1.2.2.11. Bilişim ve Dijital İletişim Adabı

Günümüzde bilişim teknolojileri ve internetin hızla yaygınlaşması, kişiler arası iletişime dijital bir boyut kazandırmıştır. Toplumda sağlıklı iletişim kurabilmek için görgü ve nezaket kurallarını bilmesi gereken insanların, aynı şekilde dijital ortamda da nezaket kurallarına dikkat etmesi gerekir. Dijital iletişim insanlara, birbirini tanımayan insanların bile iletişim kurmak zorunda olduğu bir ortam hazırlamaktadır. İnsanların dijital ortamda iletişim kurmalarının yaygınlaşması ve bilişim suçu, siber zorbalık gibi çeşitli bilişim kaynaklı problemlerin ortaya çıkması, internet etiğini gerekli kılmaktadır. İnternet etiği, internet ortamında insanların sosyal hayatta davrandıkları gibi hassas davranmaları, görgü ve nezaket kurallarına dijital ortamda da dikkat etmeleri gerektiğini içeren ahlaki kurallar bütünüdür.

İnternet ortamında insanların uymaları gereken nezaket kuralları “Netiket (netiquette)” kavramı ile ifade edilir. Bu kelime Fransızca’da ve diğer dillerde, sosyal yaşamdaki görgü kuralları anlamına gelen “etiquette” kelimesi ile internetin birleşmesinden ortaya çıkmaktadır. Netiket (netiquette), internette uyulması gereken etik kurallardır. Bu kuralları uygulayan kişilerin dikkate almaları gereken temel esas “Size nasıl davranılmasını istiyorsanız siz de öyle davranın.” anlayışıdır (Onat, 2010).

Dijital iletişimde görgü kurallarına dikkat etmek, bireyin dijital ayak izi ve itibarı açısından önemli ve gereklidir. Yüz yüze iletişimde olduğu gibi dijital iletişimde de kişiler hakkındaki izlenimler, kişilerin davranış ve konuşmalarını gözlemleyerek edinilir. Sosyal medyada yapılan bir paylaşım, kullanılan dil ve tonlama, birey hakkında bilgiler verir. Hem kişisel ilişkiler hem de profesyonel yaşam için netiket bilgisi şarttır. Netiket henüz yeterince bilinmemekte, akademik ya da akademi dışı yayınlarda kısıtlı şekilde yer almaktadır. Özellikle çocuklar ve profesyonel bir yaşama hazırlanan gençler, netiketin dijital ayak izi ve itibarla ilişkisi konusunda aydınlatılmalıdır (Atalay, 2019).

Kişiler sadece internet ortamında netiketi değil bunun dışında bilişim teknolojilerini de ne şekilde kullanmaları gerektiğini bilmelidir. Bilişim suçu, oyun bağımlılığı, siber zorbalık gibi çeşitli olumsuz durumlar ile karşılaşmamak ya da bir başkasının karşılaşmasına sebep olmamak için bilişim ve dijital iletişim adabının herkes tarafından bilinmesi ve uygulanması gerekir. Bu ahlaki bilinci kazandırılacak en

güzel ortamlardan biri okuldur. İnsanların internet kullanırken, kendi hakları ve diğerlerinin hakları adına uymaları gereken etik kurallar, Türkiye Bilişim Vakfı (TBV) tarafından yayınlanmıştır. Bununla birlikte kişilerin bilişim teknolojilerini kullanırken ve dijital iletişim kurarken dikkat etmeleri gereken kurallar genel itibariyle şu şekildedir (Atalay, 2019, s. 11–12; Kumtepe, 2015, s. 66–69):

- Bilgisayar başka insanlara zarar vermek, doğru olmayan bilgi yaymak amacıyla kullanılmamalıdır.
- Kişilerin bilgisayarları izinsiz karıştırılmamalı, başka insanların bilgisayar kaynakları izinsiz kullanılmamalıdır.
- Bilgisayar, başka insanları dikkate alarak ve saygı göstererek kullanılmalıdır.
- Kişi, normal yaşamda toplum tarafından uygun görülen davranışlarını internet ortamında da devam ettirmelidir.
- Bir kişiye ileti gönderilirken karşıdaki kişinin bunu isteyip istemeyeceğinden emin olunmalıdır.
- Anlamsız sayılacak gereksiz iletiler gönderilmemelidir.
- Ulaşmadığı kaygısıyla bile olsa aynı iletiler ardı ardına gönderilmemelidir.
- Açık kimlik geçerli bir gerekçe olmadıkça gizlenmemeli, ileti alan kişi gönderenin kim olduğunu bilmelidir. Kimliğin önem taşımadığı durumlarda görüş ve düşünceler anonim olarak açıklanabilir fakat bu, kötüye kullanılmamalıdır.
- Herkesi değil de bir kişiyi ilgilendiren bir ileti, grup gibi herkesin olduğu bir ortamdan değil özelden gönderilmelidir.
- Karşıdaki kişinin yanlış anlamasına yol açmayacak düz ve yalın ifadelerle düşünceler açıklanmalıdır.
- İletiler cevaplanmadan önce bir daha özenle okunmalı, aynı şekilde yazılan cevaplar özenle kontrol edildikten sonra gönderilmelidir.
- Gereksiz yere büyük harflerle yazısmaktan, sık sık özel simgeler kullanmaktan, esprili ya da alaycı anlatımlardan kaçınılmalıdır.
- Çevrimiçi ortamlarda yazılan her ifade, paylaşılan her fotoğraf sonsuza kadar orada kalabilir. Profesyonel ya da özel yaşantıda karşılaşılan herkes, kişinin bu ortamlardaki paylaşımlardan yola çıkarak birey hakkında fikir yürütebilir. Bu nedenle yapılan paylaşımlar aceleye getirilmemeli, ileride kişiyi pişman edebilecek paylaşımlardan kaçınılmalıdır.

- Noktalama işaretleri ve dil bilgisinin düzgün kullanımına dikkat edilmelidir. Fakat yine de tıpkı yüz yüze ilişkilerde olduğu gibi, çevrimiçi ortamlarda da bulunulan ortamı incelemek ve grubun diğer üyeleri tarafından kabul edilen normlara uymak gerekir.
- Sosyal medya ortamlarında paylaşılan fotoğraflar bireyin karakteri, özel yaşantısı, kültürel ve sosyal sermayesi hakkında bir fikir oluşmasını sağlar. Bu nedenle söz konusu fotoğraflarda özel bilgiler ifşa edilmemeli, yapmacık pozlardan kaçınılmalı, mahrem olarak değerlendirilebilecek görsellere yer verilmemeli, fotoğraf arka planına dikkat edilmelidir.
- Sosyal medyada çok sayıda özçekim, farklı fotoğraf veya içerik peş peşe paylaşılmalı, belirli zaman aralıklarında paylaşım yapılmalıdır.

Netiket, diğer sosyal normlarda olduğu gibi kültürden kültüre, ortamdaki ortama ve zaman içerisinde değişen dinamik bir süreçtir. Yeni medya ortamlarını kullanan bireyler bu değişime ayak uydurmaya çalışmalı; netiket, medya okuryazarlığı dersleriyle ilk ve ortaöğretim seviyesinden başlamak üzere çocuklara ve gençlere öğretilmelidir (Atalay, 2019, s. 12).

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde, çalışmanın amacı doğrultusunda elde edilen bilgiler ışığında ulaşılan sonuç hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca aile, öğretmen ve araştırmacılara önerilerde bulunulmuştur.

5. 1. Sonuç

Her toplumun kendine göre değer ve ahlak yargıları vardır. Toplumlar huzur içinde yaşamalarını gerektiren bu ahlak kurallarını terbiye ve eğitim süreci ile sonraki nesillere aktarmaktadır. Her gelen nesil kendinden önce gelen kişiler tarafından gerek istedik olarak gerekse sosyal olarak bir şeyler öğrenir ve eğitilir. Bu eğitim sürecinde ahlak kurallarının öğretilmesi ve bu kuralların kişide ahlak haline gelmesi çok önemlidir. Çünkü huzurlu bir toplum ancak güzel ahlak kurallarının uygulandığı bir yerde meydana gelebilir. Bu durumda yeni gelen nesle eğitim vermekle yükümlü olan aile ve okula çok büyük sorumluluklar düşmektedir. Anne, baba ve öğretmenler çocuklara ahlak kurallarını mutlaka öğretmeli ve bu kuralların toplum için ne kadar gerekli olduğunun farkındalığını kazandırmalıdır.

Toplumda bilinen ahlak kuralları genel itibariyle âdâb-ı muâşeret bir diğer ismi ile görgü ve nezaket kuralları ile adlandırılır. Yaptırım olmayan, yasalarla uyulması zorunlu olmayan, uyulmadığında yaptırım toplum tarafından uygulanan bu kurallara uyulması; sağlıklı bir toplum yapısına sahip olmak için son derece önemlidir. Kişinin mutlaka nezaket ahlakını edinmesi gerekir. Çünkü nezaket, karşıdakine karşı ince ve saygılı olmak, ona empati ile yaklaşmak, onun iyiliğini istemek, güler yüzlü olmak, sevgi, şefkat, adalet gibi pek çok değeri içinde barındıran geniş bir kavramdır. Nezaket kavramı hakkında detaylı bir bilgiye sahibi olabilmek için onunla eşdeğer farklı güzel davranış kavramlarını bilmek estetik, güzellik, ahlak, edep, adap gibi kavramları da açıklamak yerinde olacaktır.

Estetik her ne kadar sanatsal eserlerde güzellik olarak algılanan felsefi bir ifade olarak görülse de, güzellik kavramının sadece madde planında değil ruh ve davranış planında da olmasıdır. Ahlak, edep, nezaket gibi kavramlar madde planında değil ruh ve davranış planında güzelliği esas almaktadır.

Ahlak, bireyin bir amaca yönelik olarak kendi arzusuyla iyi davranışlarda bulunup kötü davranışlardan uzak durması ve toplumda insanların uymak zorunda oldukları kurallardır (Aydın, 2015, s. 15). Ahlak kavramı; toplumun değerleriyle evrensel ve bölgesel olarak benzerlik ve farklılık gösteren, kişide doğal olarak kendiliğinden gelişen ve artık huy ve meleke haline gelmiş olumlu ve olumsuz davranış şekilleridir.

Ahlaklı olma, insanın iyi fiilleri geekleştirme ve kötülüklerden de uzak durmayı karakter haline getirmiş olmasıdır. Ahlâki kurallara uyma ve iyi fiiller geekleştirme ile bunu bir defalık bir durum olmaktan çıkarıp, iyi fiiller geekleştirmeyi sürekli bir hal haline getirme arasındaki irtibatın nasıl kurulacağını göstermek ahlak ilminin vazifesidir(Görgün, 2013, s. 10).

Ahlak kurallarının en güzel şekilde yerine getirilmesi edep olarak adlandırılır. Eğer ahlak bir kurallar düzeni ise bu kuralları en güzel şekilde yerine getirmek edeptir. İnsanın fitratında var olan estetik/güzellik arzusu, bir davranış şekli ile de ortaya çıkabilir. Örneğin, ğrencilere günaydın demek bir ahlak kuralı ise bunu gerçekten güler yüzle ve içten gelerek söylemek edepli bir davranıştır. Edep kavramı incelendiğinde nezaket kavramının edep kavramının içinde yer aldığını görülür. Edep kavramı nezaket kavramına göre daha geniş olmakla birlikte edepli davranış aynı zamanda nazik ve nezaketli davranıştır.

Estetik, ahlak, edep, adap kavramlarının hepsinin temel amacı kişiyi nezaketli birey yapmaktır. Nezaket genel olarak saygılı, kaba davranışlardan uzak duran, edepli, erdemli davranışlarda bulunan, sevgi, şefkat, adalet, merhamet gibi tüm değerleri içinde barındıran bir kavramdır. İnsan yapısı itibariyle bir arada yaşamak zorunda olan bir varlıktır. İnsanların huzurla yaşamaları birbirlerine karşı gösterdikleri ahlaklı davranışlara bağlıdır. Nezaket olarak adlandırılan bu davranışta bilinmesi gereken birtakım hususlar vardır:

- Nezaketli davranışın başı edeptir. Kişi nezaketli olmak istiyorsa edepli olmalıdır.

- Nezaket sadece belli yerlerde gösterilen bir davranış şekli değildir. Kişinin nezaket davranışı göstermesi kendi tercihinde değildir. Bireyin insanlarla olumlu iletişim kurmasının temeli sevgi ve saygıya dayanmaktadır.
- Saygı ve nezaket her zaman karşılıklıdır. Kişi karşısına ne şekilde davranıyorsa aynı şekilde muamele göreceğini bilmelidir.
- Nezaket içten, samimi bir şekilde gösterilmelidir. Aksi takdirde yapmacık tavırlar göze batacak ve karşıdaki kişiyi rahatsız edecektir.
- Nezaket davranışında duygudaşlık çok önemlidir. Kişi kendisini karşısındaki kişinin yerine koymalıdır.
- Nezakette müsamaha da çok önemlidir. Kişinin hatasını yüzüne vurmamak, affedici olmak, kusurları araştırmamak gerekir. Ayrıca, cömert olmak, güler yüzlü olmak da nezaketin gerekliliklerinden biridir.

Bir toplumun mutlu olabilmesi için toplumdaki her bireyin yapmacık olarak değil gerçekten içten gelerek davranışlarına estetik bir boyut getirmesi gerekmektedir. Davranışlarında edepli ve nezaketli olan bir insan, toplumun diğer fertlerince de saygı ve edepli bir tavır ile karşılanacaktır. İnsan kendi davranışlarıyla aslında diğer insanların da davranışlarına şekil verecek, kendi davranışları ile toplumdaki yerini belirleyecektir.

İnsan kavramının toplumdaki konumunu, insan vücudundaki bir hücreye benzetilirse, o hücre sağlıklı olduğunda tüm vücut sağlıklı olacak, hastalıklı bir kanser hücresi olduğunda ise belki tüm vücutta yayılacak ve bedeni tamamen iflas konumuna getirecektir. Aynı şekilde maddenin en küçük yapı taşı olan atom, toplumun en küçük yapı taşı olan bireye benzetilirse; atomun elektronları ile çekirdeği arasındaki dengede olabilecek en ufak bir bozukluk nasıl tüm maddenin şeklini bozabilirse aynı şekilde bireyde olabilecek en ufak bir bozukluk da tüm toplumun bozulmasına yol açacaktır. Bu nedenle insan davranışlarında her zaman, edebi, nezaketi, saygıyı esas almalı ve bu davranışları kendinde huy haline getirmelidir.

Görgü ve nezaket kuralları, toplumda insanlara zorla kabul ettirilen ve göstermelik olarak yerine getirilen biçimsel davranışlar değil, kişide herhangi bir zorunluluk olmadan tamamen aldığı terbiye sonucu, karşılıklı sevgi ve saygı, güven, anlayış, samimiyet ve hoşgörüyü dayalı olarak yerine getirilmesi gerekir (Aslan, 2011, s. 19).

Kişinin nezaket davranışını tamamen kendi arzusuyla içten gelerek yerine getirmesi ancak eğitim ile mümkündür. Kant (1724-1804)' a göre “hayvanları içgüdüleri idare eder, hâlbuki cemiyet hayatı içinde yaşamak zorunda olan insanların eğitime ihtiyacı vardır.” sözü ahlak ve nezaket kurallarının öğretiminde eğitimin gerekli olduğunu göstermektedir. Ebu Ali el- Dakkâk' ın “Bir eğitimcinin yetiştirmediği kimse çölde kendi kendine yetişen meyvesiz bir ağaç gibidir. Bu ağaç meyve verse de lezzetli olmaz” sözleri de eğitilmemiş insanın hareket ve davranışlarının kaba ve nezaket duygularından yoksun olacağını göstermektedir (Bayraktar, 1989, s. 17).

Nezaket, değerler eğitimi kapsamı içinde yer alan bir kavramdır. Değerler eğitiminin amacı çocuğun doğuştan getirdiği yetenekleri ortaya çıkarmak, kişiliğinin her yönüyle gelişmesini sağlamak, insani mükemmelliğe ulaşmasına yardımcı olmak; bireyi ve toplumu kötü ahlaktan korumak ve kurtarmak, bununla birlikte güzel ahlakla donatmak ve devamını sağlamaktır. Özellikle son yıllarda artan şiddet olayları, medyanın ve sanal dünyanın sunduğu popüler kültürün etkisi altında kalan çocukların değerlerini kaybederek olumsuz davranışlar sergilemeleri, okullarda yaşanan fiziksel ve psikolojik şiddet olayları, aile kurumunun zayıflaması, iş ahlakında düşüş gibi birçok sebep değerler eğitiminin gerekliliğini ortaya koymaktadır (Aydın ve Akyol Gürler, 2014, s. 15–16). Nezaket değeri, sevgi, şefkat, merhamet, adalet, hoşgörü, empati gibi pek çok değeri de içinde barındıran ahlaki bir kavramdır. Bu nedenle nezaket kavramı hakkında bahsedilirken ahlak, edep, adap, değer kavramlarından bahsetmemek mümkün değildir.

Bir davranışın kişide kendiliğinden meydana gelmesi, o davranışın kişide ahlak ve huy haline geldiği anlamına gelir. Nezaket kurallarının kişide ahlak haline gelmesi için erken yaştan itibaren çocuklara nezaket eğitimlerinin verilmesi gerekir. Çünkü eğitimde zaman çok önemlidir. Gazali, Kınalızade, Erzurumlu İbrahim Hakkı gibi pek çok âlim, çocuğun ergenlik çağına gelmeden gerekli terbiyeyi alması gerektiği görüşünü savunmaktadır. Ağaç yaşken eğilir atasözünde de anlaşılacağı gibi bir çocukta güzel ahlakın oluşturulabilmesi için ergenlik çağına gelene kadar olan süreç çok iyi değerlendirilmelidir. Nezaket değerinin çocuğa kazandırılmasında aile ve okula büyük sorumluluklar düşmektedir.

Çocuklara nezaket kurallarının kazandırılmasında aile ve öğretmenlerin izlemeleri gereken birtakım yollar vardır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir (Aydın ve Akyol Gürler, 2014, s. 28–30):

- **Eğitimde en etkili yöntem iyi bir örnek ya da model olmaktır.** Çünkü çocukta öğrenmenin ilk ve basit şekli, çevresinde gördüğü davranışları taklit etmektir. Bu nedenle anne baba ve öğretmenler bizzat kendi yaşantılarıyla güzel örnek davranışları oluşturmalıdır. Çocuk çevresinde sık sık güzel davranışlar görmelidir.
- **Öğretmenlerin okulda önemli bir yeri vardır.** Görgü ve nezaket kurallarının çocuğa kazandırılmasında öğretmenin rol model olması çok önemlidir. Çünkü çocuk sevdiği bir öğretmenin konuşmasını, doğru ve yanlışlarını, giyinişini, oturuşunu, sevdiği ve sevmediği her şeyi kendisine örnek alır. Bu nedenle öğretmenlerin tüm hal ve davranışlarında çocuklara rehber olduklarını unutmadan hareket etmeleri gerekmektedir.
- **Öğretmenin sınıf yönetiminde olumlu bir iklim oluşturması çok önemlidir.** Öğretmenin sınıf içindeki otoritesi eğer olumlu bir iklim çerçevesinde sağlanırsa çocukların güzel davranışları kazanması daha rahat gerçekleşir. Aksi takdirde sert bir otoritenin hâkim olduğu bir sınıfta çocuklar daha huzursuz olacak, belki korkudan yalana ve hileye bile başvurabileceklerdir. Sınıf otoritesini sağlamak öğrencileri azarlayarak, onları şiddet ve not ile korkutmak değildir. Sınıf otoritesini sağlamak, öğretmenin kendi kişiliğiyle karşılıklı sevgi, saygı, hoşgörü ve nezaket temelli bir iklim oluşturabilmektir.
- **Çocuk nezaketli davranışların başka modeller tarafından da uygulandığını görmelidir.** Bu nedenle güzel davranışı temsil eden örnek şahsiyetler toplumdaki konumları ve başarıları ile birlikte tanıtılmalıdır. Modeller idealize edilmekten ziyade örnek davranışları vurgulanmalıdır.
- Çocukların bireysel gelişimleri dikkate alınarak nezaket ile ilgili işbirliğine dayalı etkinlikler yapılmalıdır.
- Nezaket öğretilirken çocuktaki olumlu davranışlar takdir edilmeli, olumsuz davranışlar görmezden gelinmelidir. Bu süreçte pekiştiriciler kişi değil davranış odaklı olmalıdır.

- Öğrencilerin nezaketli davranışlarında geri dönüt anında verilmelidir. Çünkü nezaket eğitimi sürece dayalıdır.
- Öğrencilere eğitsel değeri olan, çocuğa iyi davranışlar kazandıracak film ve tiyatro gösterileri düzenlenmelidir.
- Okulda nezaket eğitiminde çelişki içerecek durumlardan uzak durulmalıdır. Çünkü çocuk olumsuz davranış örneklerini de görürse doğru davranışa karar vermede sıkıntı yaşayabilir.
- Aile ve öğretmenler medya ve kitle iletişim araçlarında çocuklara olumsuz örnek teşkil edecek içeriklere karşı duyarlı olmalıdır.
- Anne ve baba çocukların ilk modelleridir. Bu nedenle asla öğütlediği davranış ve tutuma kendisi ters düşmemelidir. Anne ve babanın mutlaka yapması gereken, arzu edilen davranış modellerini sergileyerek çocuğa olumlu ve doğru bir model olmaktır.

Kişinin karakterini oluşturan temel inanç ve değerler, günlük yaşantı yoluyla daha kolay öğretilir. Bu süreçte eğitimcilerin çocuklara öğretmek istedikleri davranışları bizzat yaşayarak göstermeleri çok önemlidir. Çünkü yapılan bir davranış sürekli söylenen bir davranıştan daha etkilidir.

Çocuklara nezaket davranışının kazandırılmasının yanısıra toplumda uyması gereken âdâb-ı muâşeret kurallarının da mutlaka öğretilmesi gerekmektedir. Bu kuralların ilk olarak öğrenildiği ortam ailedir. Her aile, erken yaştan itibaren çocuklarına yemek yeme, temizlik, misafirlik, mahremiyet, konuşma, saygı gibi nezaket kurallarını kazandırmalıdır. Çünkü aile toplumun küçük bir prototipidir. Ailede toplumda olduğu gibi saygı ve sevgi gösterilecek bireyler mevcuttur. Bir çocuk yemek yeme adabını en güzel şekilde ailesinde öğrenebilir. Lavabodan çıktığında ellerini yıkaması gibi temizlik alışkanlığını en güzel ailede kazanabilir. Büyük geldiği zaman kendisini toparlaması gerektiğini, büyüklerin yanında olmaz lafa karışılmayacağını en güzel ailede öğrenir. Aile bu davranışları kazandırmada gecikmemeli, çocuğun nezaket kurallarını edinmesine ayrı önem vermeli, çocuğa bizzat kendi model olarak bu davranışları göstermelidir. Aile bireylerinin adap kurallarını öğretmek konusunda işbirliği içinde olması, tutarsız davranışlardan uzak durması, çocuğun olumlu davranışını takdir etmesi nezaketin çocuğun ahlakına yerleşmesine büyük katkı sağlayacaktır.

Âdâb-ı muâşeret kurallarının öğretileceği bir diğer kurum ise okuldur. Okulda öğretilmesi gereken belli başlı nezaket kuralları şu şekilde sıralanabilir:

- Öğrencilik Adabı
- Konuşma Adabı
- Hitap Adabı
- Dinleme Adabı
- Saygı (Hürmet) Adabı
- Selamlaşma Adabı
- Tokalaşma (El Sıkma) Adabı
- Kıyafet Adabı
- Arkadaş İlişkileri Adabı
- Umumi Yerlerde Bulunma Adabı
- Bilişim ve Dijital İletişim Adabı

Okul aile ile birlikte bu kuralların öğretilmesinde işbirliği yapabilirse bu davranışlar çocukta daha kolay kazanılacaktır. Eğer çocuk nezaket kurallarına dikkat eden bir aileden gelirse okulda bu kuralların kazandırılması, pekiştirilmesi ve yeni kuralların öğretilmesi daha kolay olacaktır. Nezaketin kazandırılmasında aile için ev, okul için sınıf iklimi çok önemlidir. Nezaket kişinin karşılığını mutlaka aldığı bir davranış olduğu için sınıfta nezaketli davranan ve karşındakinin hakkını gözeten bir öğretmen kendi de nezaketli davranışlarla karşılaşacaktır. Sınıfta olumsuz durumlarla karşılaşan bir öğretmen bu durumda kriz yönetimini en sakin şekilde geçirmesini bilmeli ve öfke kontrolüne sahip olmalıdır.

5. 2. Öneriler

Bu çalışmada eğitimde nezaketin önemi, aile ve okulun nezaket eğitiminde temel yapı taşları olduğu, bu yolda ailede anne ve babaya, okulda ise öğretmenlere düşen sorumluluklar bulunduğu açıklanmaya çalışılmıştır. Bu çalışma doğrultusunda gerek aile, gerek okul gerekse araştırmacılara birtakım öneriler sunulabilir:

- Kitlelerin toplu halde eğitildiği eğitim sistemimizde çocukların nezaket eğitimini almaları birkaç proje ya da etkinlik, konferans, seminer vb. gibi uygulamalarla kısıtlanmamalıdır. İleriye dönük uzun vadeli köklü kararlar

verilmelidir. Yukarıda da belirtildiği gibi bir çocuğun eğitimi uzun bir süreçten geçmektedir. Bu süreçte etkili olan birçok faktör bulunmaktadır. Bu çalışmada sadece aile ve öğretmen faktörü üzerinde durulmuştur. Fakat çocuğun eğitiminde aile ve öğretmen dışında, arkadaş, sosyal medya, sosyal ortamlar, TV vb. pek çok faktör bulunmaktadır. Çünkü eğitim kolektif bir süreçtir. Bu nedenle ahlaklı bireyler yetiştirmek için toplumun tüm kademelerinde ahlakın hâkim olmasını gerektirecek çalışmalar yapılmalıdır.

- Nezaket bir ahlak meselesidir. Bu konu araştırmacılar tarafından daha detaylı bir şekilde farklı araştırma yöntemleri kullanılarak derinlemesine analiz edilmelidir. Toplumun ahlaki değişimi ve gelecek nesillerin ahlaki eğitimi konusunda daha detaylı araştırmalar yapılmalıdır. Çocuğun ahlaki gelişimine etki eden tüm faktörler incelenmeli, bu yolda öneriler sunulmalı ve çözüme yönelik köklü kararlar verilmelidir.
- Nezaket eğitiminde rol model olunması çok önemlidir. Eğer toplumdaki fertler ahlaklı olursa yeni yetişen nesil de ahlaklı olacaktır. Bu durumda toplumsal ahlakı iyileştirecek çalışmalar yapılmalıdır. Kapitalist düşüncenin küreselleşme ile birlikte tüm fertlerin hücrelerine işlediği günümüzde, bir an önce ahlak konusunda köklü kararlar alınmalıdır.
- Ahlak ve nezaket kavramı MEB' in temel felsefesi olmalıdır. Aileden başlayarak, okul, medya ve çocuğun bulunduğu tüm sosyal ortamların eğitimin bir parçası olduğu göz önünde bulundurulmalı ve eğitim öğretimin eğitim kısmına bütüncül yaklaşımla yaklaşılmalıdır.
- Tüm öğretmenler işbirliği içinde ahlak ve nezaket kavramına ayrı bir önem vermelidir. Öğretmenler hal ve hareketleri, kılık ve kıyafetleriyle, oturma ve kalkmasıyla tüm davranışlarında terbiye, ahlak ve nezaketi bizzat yansıtmalıdır. Öğrencilerin nezaket kavramını öğrenmeleri, güzel ahlak sahibi olabilmeleri için öncelikli olarak öğretmenlerin sağlam bir eğitim almaları gerekmektedir. Öğretmenlerin alanlarında yeterlilik sahibi olmaları gerektiği gibi ahlaki anlamda da yeterliliğe sahip olmaları gerekir. Öğretmenlerin ahlaki yeterliliklerini de sağlayan sistemler geliştirilmelidir.
- Ahlak ve nezaket kavramı, anasınıfından başlayarak özellikle ilkokul olmak üzere, ortaokul ve lise dönemlerinde tüm derslerin müfredatına entegre edilmelidir. Ayrıca görgü ve nezaket kuralları, nezaketli davranış, güzel ahlak

konuları ayrı bir ders olarak okutulabilir. Bu dersler seçmeli bir ders olarak okutulmamalı, matematik, fen, Türkçe gibi akademik anlamda çok önem verilen dersler seviyesinde olmalıdır.

- Aile ile okulun nezaket konusunda işbirliği yapması ve bu konuya ayrı bir önem vermesi, çocuklarda bu konunun önemli olduğu hissini uyandıracaktır. Bu nedenle okul ve aile işbirliği içinde olmalıdır.
- Ahlak dersi ana sınıftan üniversite son sınıfa kadar, eğitim ile ilgi yaygın ya da örgün tüm alanlarda zorunlu tutulabilir.
- Çocukların nezaket eğitiminde büyük rol oynayan aileler nezaket konulu eğitimlere tabi tutulabilir.
- Günümüzde kişilerin en çok etkileşim halinde buldukları televizyon ve sosyal medya ortamlarında nezaket kurallarının önemini içeren kamu spotlarına yer verilebilir.
- Dizi, film ve reklam içeriklerinin nezaket kurallarına göre hazırlanması, çocuk romanlarının içeriğinde nezaket kurallarının yer alması, medya ortamında yer alan kişilerin davranışlarında nezaketi esas almaları da nezaket eğitimine katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- Akyüz, Y. (2012). *Türk Eğitim Tarihi : M.Ö. 1000 - M.S. 2006*. Ankara: Pegem Akademi.
- Alıcı, A. (2013). *Yeni Görgü Kuralları*. Ankara: Elma Yayınevi.
- Armstrong, T. (2019). *6 Strategies to Bring More Kindness into Your Classroom*. <https://www.institute4learning.com/2019/08/22/6-strategies-to-bring-more-kindness-into-your-classroom/> Erişim Tarihi: 04 Aralık 2019
- Arslan, Ahmet. (2006). *İlkçağ Felsefe Tarihi Sofistlerden Platon'a*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Arslan, M. (2009). Eğitimle İlgili Temel Kavramlar. M. Arslan (Ed.), *Eğitim Bilimine Giriş* içinde (s. 11-25). Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Aslan, M. N. (2011). *Protokol ve Sosyal Davranış Kurallarına Giriş*. İstanbul: Der Yayınları.
- Atalay, E. (2019). Sanal Dünyanın Görgü Kuralları : Netiket. *Medya ve Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 1(2), 3–13.
- Aydemir, A. (2014). Divanü Lûgati't-Türk'e Göre İnsanlar Arasındaki İlişkilerde Nezaket. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 3(3), 14–36.
- Aydın, H. (2010). Dini-Felsefi Temelleri Işığında Farabi'nin Ütopyası. *KADER Kelam Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 123–150.
- Aydın, M. Z. ve Akyol Gürler, Ş. (2014). *Okulda Değerler Eğitimi Yöntemler-Etkinlikler- Kaynaklar*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Aydın, M. Z. ve Çalışkan, M. (2019). Anne Babaların Ahlak Eğitimi Görevleri. *Yeni Dünya Dergisi*, (Mart), 20–23.
- Aydın, Z. (2015). *Ailede Ahlak Eğitimi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Aydoğan, İ. (2015). *Eğitim ve Paradigma*. Ankara: Harf Yayınları.

- Aydoğan, İ. (2017). *Kültür Temelli Eğitim*. Ankara: Harf Yayınları.
- Aydoğan, İ. (2018). *Eğitimin Türkçesi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Aydoğan, İ. ve zbal, N. (2019). *Eğitimde Nezaket*. Ankara: Pegem Akademi.
- Aytürk, N. (2013). *Protokol Bilgisi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Balcı, A. (2013). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeler*. Ankara: Pegem Akademi.
- Bayraktar, M. F. (1989). *İslam Eğitiminde ğretmen-ğrenci Mnsebetleri*. İstanbul: M. . İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Bilgin, B. (2007). *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*. Ankara: Gün Yayınları.
- Birand, K. (1958). *İlk ağ Felsefesi Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Bursalı, M. N. (2017). *Adb-ı Muaşeret Edeb ve Ahlak Prensipleri*. İstanbul: elik Yayınevi.
- Büyükkörükçü, T. (2015). *İslâm'da Edeb*. İstanbul: Bedir Yayınevi.
- Büyüköztürk, Ő., Kılıç akmak, E., Akgün, . E., Karadeniz, Ő. ve Demirel, F. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Çalışkan, B. (2019). *Suriyeli Mülteci, Yurt İçi G Yaşamış Ve G Yaşamamış İlkokul ğrencilerinde ğrenci Kovitalitesi Ve Okul Nezaketinin Araştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
- Çamdibi, H. M. ve Keskiner, E. (2012). Gazzli'ye Göre ocuk Eğitimi. İ. Çelebi (Ed.), *900. Veft Yılında İmm Gazzli* (s. 799-807) içinde. İstanbul: M. . İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Canan, İ. (2005). İslâm'da Aile Terbiyesi. İ. Canan (Ed.), *İslâm'da Aile ve ocuk Terbiyesi (II)* (s. 23-41) içinde. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- ankırlı, A., Elbaşı, İ. ve Demirci, İ. (1996). *Görgü ve Nezaket Kuralları*. İstanbul: Timaş Yayınları.

- Çelik, A. (2013). *Din Eğitimi Tarihi*. A. Coşkun (Ed.). İstanbul: Arı Sanat Yayınevi.
- Cemaloğlu, N. (2011). Veri Toplama Teknikleri: Nicel-Nitel. A. Tanrıoğen (Ed.), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (s. 133–164) içinde. Anı Yayıncılık.
- Çetin, Ş. (2001). İdeal Öğretmen Üzerine Bir Araştırma. *Milli Eğitim Dergisi*, 149.
- Çiğdem, M. ve Toprak, Ö. (2009). *Osmanlıca-Türkçe sözlük*. İstanbul: Parıltı Yayıncılık.
- Dönmezbilek, M. (2019). *Âdâb-ı Muâşeret*. Ankara: MG V Yayınları.
- Duman, Z. (2018). *Kur'an-ı Kerim' de Âdâb-ı Muâşeret*. Ankara: Fecr Yayınları.
- Duyan, V. (2017). İnsan Davranışı ve Sosyal Çevreye Giriş ve Temel Kavramlar. E. Özkalp ve E. C. Duyan (Ed.), *İnsan Davranışı ve Sosyal Çevre-I* (s. 2–22) içinde. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Erdem, H. (2000). Osmanlıda Ahlak ve Bazı Ahlak Risaleleri. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (10), 25–64.
- Ergün, M. (2015). *Eğitim Felsefesi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Fidan, N. (2012). *Okulda Öğrenme ve Öğretme*. Ankara: Pegem Akademi.
- Gazali, İ. (1972). *Dinde Edeb*. A. Y. Emin (Çev.). Konya: İslami Neşriyat Yayınevi.
- Gazali, İ. (1974). *İhyâu 'ulûmi'd-dîn (III.Cilt)*. M. Bozkurt (Çev.). İstanbul: Kılıç Kitabevi.
- Gazâli, İ. (1996). *Kimyâ-yı Saâdet*. Ali Arslan (Çev.). İstanbul: Merve Yayınları.
- Görgün, T. (2013). İslam ve Ahlak. T. Görgün (Ed.), *İslam Ahlak Esasları* (s. 2–21) içinde. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Gültekin, T. ve Toptekin, E. (2016). Güzel Kavramı Üzerine Karşılaştırmalı Yorumbilimsel Bir İnceleme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(47), 364–375.
- Güneş, A. (2018). *Nezaket ve Zarafet İçin Mahremiyet Eğitimi*. İstanbul: Timaş Yayınları.

- Haldûn, İ. (2004). *Mukaddime*. H. Kendir (Çev.). Ankara: Yeni Şafak Yayınları.
- Işık, A. (2015). Gazzâlî Estetiğinde “Arınma–Tathyr–Katharsis” Kavramı ve Uzanımları Üzerine. Ş. Göküş, R. Atay ve Y. Pişgin (Ed.), *İslam ve Sanat* (s. 145–160) içinde. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Keser, B. M. (2018). Nezaket, Nezaket Teorileri Ve Türkçede Kullanılan Nezaket Kavramları. *TÜRÜK Uluslararası Dil Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 1(15), 127–138.
- Kınalızâde, A. E. (1964). *Ahlâk-ı Alâî*. H. Algül (Çev.). İstanbul: Kervan Kitapçılık.
- Kumtepe, A. T. (2015). Bilişim Etiği. G. Eby ve M. R. Okur (Ed.), *Temel Bilgi Teknolojileri- II* (s. 62–79) içinde. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Marangoz, B. (1993). *Çocuğumuzu Nasıl Eğitelim*. İstanbul: Mektup Yayınları.
- MEB. (2009). *Dini Terimler Sözlüğü*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- MEB.(2011). *Halkla İlişkiler ve Ortanizasyon Hizmetleri Protokol ve Görgü Kuralları*. [http://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Protokol Ve Görgü Kuralları.pdf](http://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Protokol_Ve_Gorgu_Kurallari.pdf) Erişim Tarihi: 28 Aralık 2019
- MEB.(2012). Milli Eğitim Bakanlığına Bağlı Okul Öğrencilerinin Kılık ve Kıyafetlerine Dair Yönetmelik. <http://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/1617.pdf> Erişim Tarihi: 28 Aralık 2019
- O’Grady, P. (2013). The Positive Psychology of Kindness. <https://www.psychologytoday.com/intl/blog/positive-psychology-in-the-classroom/201302/the-positive-psychology-kindness> Erişim Tarihi: 4 Aralık 2019
- Oktay, A. S. (2015). Kınalızâde Ali Efendi. M. F. Bayraktar (Ed.), *Son Dönem Osmanlı Ahlâk Terbiyecileri Ve Ahlâk Terbiyesi* (s. 43–112) içinde. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Okur, S. (2015). *Suna Okur İle Zarafet Görgü ve Protokol*. İstanbul: Öteki Adam Yayınları.

- Onat,F.(2010).Görgü 2.0. <http://halklailiskilerci.blogspot.com.tr/2010/08/%0Agorgu-20.html?q=netiket> Erişim Tarihi: 25 Şubat 2020
- Özafşar, M. E., Ünal, İ. H., Ünal, Y., Erul, B., Martı, H. ve Demir, M. (Ed.). (2014). *Hadislerle İslam 1 Serlevha Hadisler*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Özcan, N. (2015). Türk Din Mûsikisi. M. Serin (Ed.), *İslâm Sanatları Tarihi* (s. 214–240) içinde. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Özdemir, S., Sezgin, F., Şirin, H., Karip, E. ve Erkan, S. (2010). İlköğretim Okulu Öğrencilerinin Okul İklimine İlişkin Algılarını Yordayan Değişkenlerin İncelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 38, 213–224.
- Purutçuoğlu, E. (2017a). Bebeklik Dönemi. E. Özkalp ve E. C. Duyan (Ed.), *İnsan Davranışı ve Sosyal Çevre-I* (s. 46–66) içinde. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Purutçuoğlu, E. (2017b). Çocukluk (İlk Çocukluk ve Orta Çocukluk) Dönemi. E. Özkalp ve E. C. Duyan (Ed.), *İnsan Davranışı ve Sosyal Çevre- I* (s. 68–92) içinde. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Şahin, D. (2018). *Bize Nezaket Yakıştır*. İstanbul: Semerkand Basım Yayın.
- Serin, M. (2015). Sanat. M. Serin (Ed.), *İslam Sanatları Tarihi* (s. 2–9) içinde. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Tarhan, N. (2018). *Değerler Psikolojisi ve İnsan*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Taşçı, Ö. (2009). Kadı Abdülcebbar ve Kant'ta Estetik Anlayışı. *KADER Kelam Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 73–80.
- Tekel, A. (2015). Estetik Yargı ve Estetik Yargıyı Etkileyen Faktörler. *Gazi Üniveristesi Sanat Tasarım Dergisi*, Aralık, 149–157.
- Topçu, N. (2016). *Ahlak*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tunalı, İ. (2008). *Estetik*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Tunç Yaşar, F. (2016). Âdâb-ı Muâşeret. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Ek 1. Cilt*, 34–36.

- Turan, E. Y. (2015). Platon'un İdealar Kuramı Ekseninde Mimesis Olarak Sanat. *Tarih Okulu Dergisi (Journal of History School)*, 8(22), 1–8.
- Turan, Ş. (2002). Kemalpaşazâde. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 25, 238-240.
- Türer, O. (2005). Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Çocuk Terbiyesine Dair Düşünceleri. İ. Canan (Ed.), *İslâm'da Aile ve Çocuk Terbiyesi(II)* (s. 351–359) içinde. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Türk Dil Kurumu.(1932).http://www.tdk.org.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&kelime=süje&uid=47580&guid=TDK.GTS.5ad9d368eb0129.04243103
Erişim Tarihi: 16 Eylül 2019
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri. (2019). <http://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 06 Ağustos 2019
- Türkmen, S. (2007). Kur'an'da Nezaket. *Diyanet İlmi Dergi*, 43(4), 31–58.
- Üstün, A. K. (2016). *Elli Dört Farz Şerhi*. İstanbul: Semerkand.
- Yeğin, A. (1978). *Osmanlıca-Türkçe Yeni Lügat*. İstanbul: Hizmet Vakfı.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, M. (2012). İbn Hazm'ın Güzellik Anlayışı. *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, Bahar(13), 89–106.
- Yüksel Şahin, F. (2010). İletişim Becerilerine Genel Bir Bakış. A. Kaya (Ed.), *Kişiler Arası İlişkiler ve Etkili İletişim* (s. 36–68) içinde. Ankara: Pegem Akademi.